

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ИҚТИСОДИЁТ УНИВЕРСИТЕТИ

Кўлёзма ҳуқуқида
УДК

Каримов Фарход Нуриддинович

Эркин иқтисодий ҳудудларда инвестицион фаолиятни ташкил
қилиш имкониятлари таҳлили

5А 231102 – Ташқи иқтисодий фаолият

Магистр
академик даражасини олиш учун ёзилган
диссертация

Илмий раҳбар: Проф. Ф.И.Мирзаев

ТОШКЕНТ – 2013

МУНДАРИЖА

Кириш	3
1-БОБ. ЭРКИН ИҚТИСОДИЙ ҲУДУДЛАРНИ ТАШКИЛ ҚИЛИШНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ	9
1.1. Эркин иқтисодий ҳудудларнинг моҳияти ва таснифи	9
1.2. Жаҳон иқтисодиётида эркин иқтисодий ҳудудларни ташкил этиш хусусиятлари	14
1.3. Эркин иқтисодий ҳудудларни ривожлантиришда инвестицион муҳитнинг роли	22
1-боб бўйича хулоса.....	27
2-БОБ. ЎЗБЕКИСТОНДА ЭРКИН ИҚТИСОДИЙ ҲУДУДЛАРДА ИНВЕСТИЦИЯ ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ҚИЛИШ ИМКОНИАТЛАРИ ТАҲЛИЛИ	29
2.1. Ўзбекистонда эркин иқтисодий ҳудудларда инвестиция фаолиятини ташкил қилиш имкониятлари таҳлили	29
2.2. Навоий эркин индустриал-иқтисодий зонада инвестиция фаолиятини ривожлантиришнинг ташкилий-ҳуқуқий асослари	34
2.3. Навоий эркин индустриал-иқтисодий зонага хорижий инвестицияларни жалб қилиш имкониятлари ва йўналишлари	44
2-боб бўйича хулоса.....	55
3-БОБ. ЎЗБЕКИСТОНДА ЭРКИН ИҚТИСОДИЙ ҲУДУДЛАРДА ИНВЕСТИЦИОН ФАОЛИЯТНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ	57
3.1. Эркин иқтисодий ҳудудларга инвесторларни жалб қилиш муаммолари	57
3.2. Ўзбекистонда хорижий инвестицияларни жалб қилишда инвестицион муҳит хусусиятлари	66
3.3. Ўзбекистонда эркин иқтисодий ҳудудларнинг иқтисодий механизмини такомиллаштириш йўналишлари	73
3-боб бўйича хулоса.....	83
Хулоса ва таклифлар	85
Фойдаланилган адабиётлар рўйхати	92
Иловалар.....	96

КИРИШ

Мавзунинг долзарблиги. Ҳозирги пайтда Ўзбекистонда иқтисодий модернизация қилиш ва техник-технологик жиҳатдан янгилаш жараёнларида чет эл инвестицияларини жалб қилиш устувор вазифалардан бири ҳисобланади. Президентимиз ўз маърузаларида “Ишлаб чиқариш ҳажмини кенгайтириш ва рақобатдош маҳсулотларнинг янги турларини ўзлаштириш бўйича қабул қилинган биринчи навбатдаги чора-тадбирлар дастурига мувофиқ, 2012-2016-йилларда ҳисоб-китоблар бўйича қиймати 6 миллиард 200 миллион доллар бўлган 270 дан зиёд инвестиция лойиҳасини, шунингдек, ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, техник ва технологик қайта жиҳозлаш бўйича тармоқ дастурларини амалга ошириш кўзда тутилмоқда” деб алоҳида қайд этадилар.¹ Шунингдек, “Фаол инвестиция сиёсати мамлакатимизни модернизация қилиш ва янгилаш бўйича амалга оширилаётган чора-тадбирларнинг энг муҳим шарти ва манбаи бўлмоғи керак.”²

Жаҳон тажрибасининг кўрсатишича, иқтисодий ислохотларни амалга ошириш инвестицияларни, хусусан, турли соҳалардаги инвестиция лойиҳаларини амалиётга самарали татбиқ этиш билан таъминланади. Бу вазифаларни самарали амалга ошириш ва чет эл инвестицияларини жалб қилишда эркин иқтисодий ҳудудлар алоҳида ўринга эга бўлиб, улар мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланиши учун янги имкониятларни очиб беради.

Ҳозирги кунда Ўзбекистон иқтисодиётига, шу жумладан ЭИҲга хорижий инвестицияларни кириб келиши учун қулай инвестицион муҳит яратилган, мамлакатимиз иқтисодиётига жалб этилаётган инвестициялар ҳажми, манбалари ва улардан фойдаланиш борасида ижобий сифат ўзгаришлари рўй бермоқда. Кейинги 10 йилда мамлакатимиз иқтисодиётига

¹ И.А.Каримов. 2012 йил Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади. Т.: Ўзбекистон, 2012. – 36 б.

² И.А. Каримов. Бош мақсадимиз – кенг қўламли ислохотлар ва модернизация йўлини қатъият билан давом эттириш. //Халқ сўзи. 19.01.2013.

киритилган инвестициялар ҳажми 3,2 баробар ошган бўлса, шу даврда тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар ҳажми 20 баробардан зиёд ўсди.³

Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан 2008 йилнинг 2 декабрида “Навоий вилоятида эркин индустриал-иқтисодий зона ташкил этиш тўғрисида”ги, 2012 йил 13 апрелда Ангрен махсус индустриал зонасини ташкил қилиш тўғрисидаги фармонлари қабул қилинди ва улар ЭИЗда инвестиция фаолиятини тартибга солувчи асосий ҳуқуқий ҳужжатлардан бири.

Шу билан бирга жаҳон тажрибаси кўрсатишича, исталган эркин иқтисодий ҳудудни ташкил қилишда унинг очикликка, жаҳон хўжалик алоқаларини кенгайтиришга, хорижий ва маҳаллий инвесторларни жалб қилишга йўналтирилганлиги ЭИХни давлат томонидан тартибга солишнинг мавжуд шакллари ва усулларини миллий даражада қўлланиладиган усулларга нисбатан ўзгартиришни талаб қилади. Шу сабабли ЭИХларда инвесторларга бериладиган имтиёзларнинг оптимал мажмуасини ишлаб чиқиш, зоналарни давлат томонидан тартибга солиш шакллари ва усулларини такомиллаштириш борасида тўпланган хорижий тажрибани ўрганиш ва ундан Ўзбекистонда фойдаланиш мамлакатимизда ташкил этилган ЭИХларнинг самарали фаолият юритишини таъминлашда муҳим аҳамият касб этади ва мавзунинг долзарблигини аниқлайди.

Мавзунинг ўрганилганлик даражаси. Жаҳон иқтисодиётида ЭИХларни ташкил қилиш ва молиялаштириш, уларга хорижий инвестицияларни жалб қилиш муаммолари қатор хорижлик ва ўзбекистонлик олимлар томонидан ўрганилган. Хорижий инвестицияларни жалб қилишнинг Ўзбекистонга хос сиёсатнинг илмий-назарий, методологик асослари Президент И.А. Каримовнинг асарларида хар томонлама асослаб берилган. Улар хорижий инвестицияларни жалб қилиш бўйича давлат сиёсати,

³ И.А. Каримов. Бош мақсадимиз – кенг қўламли ислохотлар ва модернизация йўлини катъият билан давом эттириш. //Халқ сўзи. 19.01.2013.

усуллари, устувор йуналишлари, мамлакат хаётида хорижий инвестицияларнинг сиёсий аҳамияти ва роли масалаларига бағишланган.

Хорижлик олимлар Bergesen A., Fernandez R. Роберстон Б., Баклей М., Мартин, МДХ мамлакатлари олимлари Авдокушин Е.Ф., С.А.Рыбаков, Н.А.Орлова, Адрианов В.Д., Данько Т.П., Округ З.М., Зименков Р.И., Друзик Я.С. ва бошқа иқтисодчи олимлар ЭИХларнинг ривожланиш тенденцияларини, уларнинг инвестицион муҳитини ўрганишда ўзларининг салмоқли ҳиссаларини кўшганлар.

Ўзбекистонлик иқтисодчи олимлар Ғуломов С.С., Хикматов О.Х., Бекмурадов А.Ш., Алимов А.А., Махмудов Э.Х., Назарова Г.Г., Холиқулов А.Р., Расулев А.Ф. ва бошқа иқтисодчи олимларнинг илмий ишларида мазкур муаммонинг айрим томонлари таҳлил этилган.

Магистрлик диссертациясининг мақсади. Ишнинг асосий мақсади эркин иқтисодий ҳудудларни ташкил қилиш ва давлат томонидан тартибга солиш жаҳон тажрибасини таҳлил қилиш асосида Ўзбекистон иқтисодиётини модернизация қилиш жараёнида ЭИХларнинг иқтисодий механизмини такомиллаштириш бўйича таклифлар ва тавсиялар ишлаб чиқишдан иборатдир.

Магистрлик диссертациясининг вазифалари. Мавзунинг долзарблиги ва мақсадларидан келиб чиққан ҳолда қуйидаги вазифаларни ўз ичига олади:

- эркин иқтисодий ҳудудларнинг моҳиятини, уларни ташкил этишнинг жаҳон тажрибасини ўрганиш;
- эркин иқтисодий ҳудудларни ривожлантиришда инвестицион муҳитнинг роли ва хусусиятларини аниқлаш;
- Ўзбекистонда эркин иқтисодий ҳудудларда инвестиция фаолиятини ташкил қилиш имкониятларини таҳлил қилиш;
- Навоий эркин индустриал-иқтисодий зонада инвестиция фаолиятини ривожлантиришнинг ташкилий-ҳуқуқий асослари ва хорижий инвестицияларни жалб қилиш йўналишларини таҳлил қилиш;

- Ўзбекистонда эркин иқтисодий ҳудудларда инвестицион фаолиятни ва зона иқтисодий механизмини такомиллаштириш йўналишлари бўйича тавсия ва таклифлар киритиш.

Тадқиқот объекти Ўзбекистон Республикаси иқтисодиёти ва эркин иқтисодий ҳудудлар ҳисобланади.

Тадқиқот предмети ЭИХларда инвестиция фаолиятини ташкил қилиш ва уни давлат томонидан тартибга солиш жараёнлари ва муносабатлари ҳисобланади.

Тадқиқотнинг методологик асослари. Тадқиқот давомида тизимли, тизимли-функционал, қиёсий, иқтисодий-статистик таҳлил методлари, шунингдек муаммони микро ва макродаражада ўрганишни ўз ичига олувчи ёндашувлар қўлланилган, башорат ва баҳолаш усулларида фойдаланилган

Магистрлик диссертациясининг илмий янгилиги. Магистрлик диссертация ишининг илмий жиҳатдан янгилиги қуйидагилардан иборат:

- эркин иқтисодий ҳудудларни ривожлантиришда инвестицион муҳитнинг роли аниқланган;
- Навоий эркин индустриал-иқтисодий зонада инвестиция фаолиятини ташкил қилиш ва ривожлантириш имкониятлари таҳлил этилган;
- эркин иқтисодий ҳудудларга инвесторларни жалб қилиш муаммолари аниқланган ва уларни ҳал қилиш йўллари ишлаб чиқилган;
- Ўзбекистонда эркин иқтисодий ҳудудларнинг иқтисодий механизмини такомиллаштиришда халқаро тажрибадан фойдаланиш бўйича таклифлар берилган.

Тадқиқот натижаларининг илмий ва амалий аҳамияти. Ишда келтирилган назарий ва амалий таклифлар республикамизга чет эл инвестицияларини жалб қилиш, эркин иқтисодий ҳудудларда инвестицион фаолиятни самарали ташкил этиш ва тартибга солиш амалиётида қўлланиши мумкин.

Шунингдек, магистрлик диссертацияси материалларидан «Жаҳон иқтисодиёти», «Халқаро иқтисодий муносабатлар» ва «Эркин иқтисодий

худудлар» каби фанлардан маъруза матнлари тайёрлашда фойдаланиш мумкин.

Магистрлик диссертациянинг тузилиши ва таркиби. Магистрлик диссертация кириш, учта боб, хулоса ва таклифлар, фойдаланилган адабиётлар руйхати ва иловалардан иборат.

Магистрлик диссертациянинг «**Эркин иқтисодий худудларни ташкил қилишнинг назарий асослари**» деб номланган биринчи бобида эркин иқтисодий худудларнинг моҳияти, таснифи, жаҳон иқтисодиётида эркин иқтисодий худудларни ташкил этиш хусусиятлари, эркин иқтисодий худудларни ривожлантиришда инвестицион муҳитнинг роли ўрганилган.

Диссертациянинг иккинчи боби «**Ўзбекистонда эркин иқтисодий худудларда инвестиция фаолиятини ташкил қилиш имкониятлари таҳлили**» деб номланган бўлиб, унда Ўзбекистонда эркин иқтисодий худудларда инвестиция фаолиятини ташкил қилиш имкониятлари, Навоий эркин индустриал-иқтисодий зонада инвестиция фаолиятини ривожлантиришнинг ташкилий-ҳуқуқий асослари ва хорижий инвестицияларни жалб қилиш йўналишлари таҳлил этилган.

Ишнинг «**Ўзбекистонда эркин иқтисодий худудларда инвестицион фаолиятни такомиллаштириш йўналишлари**» номли учинчи бобида эркин иқтисодий худудларга инвесторларни жалб қилиш муаммолари, Ўзбекистонда хорижий инвестицияларни жалб қилишда инвестицион муҳит хусусиятлари ва эркин иқтисодий худудларнинг иқтисодий механизмини такомиллаштириш йўналишлари кўриб чиқилган.

Бажарилган ишнинг асосий натижалари. Ушбу диссертация ишида эркин иқтисодий худудларга инвестицияларни жалб қилиш муаммолари, Ўзбекистонда хорижий инвестицияларни жалб қилишда инвестицион муҳит хусусиятлари таҳлил этилган, эркин иқтисодий худудларнинг иқтисодий механизмини такомиллаштириш юзасидан таклифлар берилган.

Хулоса ва таклифларнинг қисқача умумлаштирилган ифодаси. Магистрлик диссертациянинг хулоса қисмида ўтказилган тадқиқот

натижалари умумлаштирилиб, ЭИХларда инвестицион фаолиятнинг ташкилий-ҳуқуқий ва молиявий-иқтисодий механизмини такомиллаштириш, хорижий инвестицияларни жалб қилиш ва тартибга солиш бўйича назарий ва амалий аҳамиятга эга хулоса ва таклифлар берилган.

1-БОБ. ЭРКИН ИҚТИСОДИЙ ҲУДУДЛАРНИ ТАШКИЛ ҚИЛИШНИНГ НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ

1.1. Эркин иқтисодий ҳудудларнинг моҳияти ва таснифи

Жаҳонда ҳозирги кунда бир-бирига хос, лекин номлари турлича бўлган 2000 дан ортиқ эркин иқтисодий ҳудудлар (ЭИХ) фаолият кўрсатмоқда. Уларнинг 400 таси эркин савдо ҳудудлари, 400 таси илмий-ишлаб чиқариш ҳудудлари, 300 таси ишлаб чиқариш экспорт ҳудудлари, 100 таси эса махсус ҳудудлардан (оффшор марказлар, рекреация ҳудудлари, экологик-иқтисодий ҳудудлар ва туристик ҳудудлардан) иборатдир.

Замонавий жаҳон хўжалигини ривожланиши шароитида мамлакатлар миқёсида ЭИХлар сонининг ўсиб бориши натижасида уларнинг экспорт салоҳияти ва шунингдек яратилаётган иш ўринларининг сони ҳам ортиб бормоқда. Бу эса мамлакатларга келаётган валюта тушумларининг ва бандлик кўрсаткичларини ортишига сабаб бўлмоқда.

Маълумки, илмий адабиётларда ЭИХларга умумий бир таъриф берилмаган. Россиялик олимлардан бири Д.Адрианов ЭИХларга куйидагича таъриф беради: “Эркин иқтисодий ҳудудлар миллий ҳудуднинг бир қисми бўлиб, иқтисодий муаммолар ечимини топишда кенг имкониятларни яратиб беради. Хорижий ҳамда миллий тадбиркорликнинг иқтисодий фаолиятида муҳим кулайликларни яратади»⁴. Е.Ф.Авдокушин эса “Эркин иқтисодий ҳудуд мамлакат ёки давлатнинг бир қисми бўлиб, аниқ бир ижтимоий-иқтисодий ва технологияларга оид муаммоларни ечимини ҳал қилишга йўналтирилиб, иқтисодий фаолият юритувчилар учун махсус шарт-шароитлар яратиб берадиган бошқарувнинг махсус маъмурий тизимига эгадир”⁵ деб таъкидлаб ўтган эди.

Бизнинг фикримизча ЭИХлар мамлакатнинг шундай ҳудудики, бу ерга олиб кирилган товарлар миллий божхона юрисдикциясидан ташқарида

⁴ Адрианов В.Д. Специальные экономические зоны. «ЭКО» журналы, 1997, №3-сон, 42-бет.

⁵ Авдокушин Е.Ф. Международные экономические отношения. Учебное пособие. М., 2004. 120-бет.

ҳисобланади, бинобарин божхона назорати ва солиққа тортилишдан озод этилади, яъни бу ерда мамлакатнинг бошқа ҳудудларида қўлланилмайдиган ўзига хос имтиёзлар ва рағбатлантиришлар тизимидан кенг фойдаланилади.

Киото (Япония) шаҳрида 1973 йил 18 майда қабул қилинган “Божхона жараёнларини соддалаштириш ва уйғунлаштириш бўйича халқаро конвенция” қарорларида эркин иқтисодий ҳудуд деганда мамлакатнинг шундай ҳудуди тушуниладики, бу ерга олиб кирилган товарлар миллий божхона юрисдикциясидан ташқарида ҳисобланади, бинобарин божхона назорати ва солиққа тортилишдан озод этилади⁶ деб кўрсатилган.

Эркин иқтисодий ҳудудларнинг яратилишида ташкилотчилар томонидан олиб борилаётган очиқ иқтисодиёт тамойиллари муҳим аҳамият касб этади. ЭИХларнинг фаолияти асосан ташқи иқтисодий фаолиятни либераллаштириш ва тезлаштириш билан боғлиқдир. Эркин иқтисодий ҳудудлардаги хўжалик ташқи олам учун юқори даражада очиқликка, божхона ва солиқ режимлари эса ташқи инвестициялар учун қулайликка эга бўлади.

Эркин иқтисодий ҳудудларни таснифлаш бўйича турли ёндашувлар мавжуд. Масалан, А.Р.Холиқуловнинг фикрича, жаҳон хўжалигида эркин иқтисодий ҳудудлар маъмурий бошқариш тизими ва шунингдек молиявий ҳамда моддий-техник таъминланишига кўра қуйидаги турларга бўлинади:⁷

- Ташқи савдо ҳудудлари. Бундай ҳудудларга эркин божхона ҳудудларини, эркин савдо ҳудудларини, консигнация ҳудудларини киритиш мумкин;

- Функционал ҳудудлар. Бундай ҳудудларга юқори техник-технологик ҳудудларни, тадбиркорлик ҳудудларни, агрополис ҳудудларни, экспорт-импорт ишлаб чиқариш ҳудудларни, эркин саёҳат ҳудудларни, банк ва оффшор ҳудудларни киритиш мумкин;

⁶ Назарова Г.Ғ., Халилов Х.Х. ва бошқалар. Эркин иқтисодий ҳудудлар. Дарслик. Т.: ТДИУ, 2011.

⁷ Холиқулов А.Р. Эркин иқтисодий зоналар: назарий асослари ва жаҳон тажрибаси. Т.: ЖИДУ. 2002.10-бет.

- Эркин иқтисодий-интеграция ҳудудлар. Бундай ҳудудларга қўшма ҳамкорлик қилиш ҳудудларни киритиш мумкин;
- Халқаро ташкил этилган махсус ҳудудлар.

Кўпчилик адабиётларда эркин иқтисодий ҳудудлар халқаро майдонда хўжалик ихтисослиги бўйича, биринчидан эркин савдо ҳудудлари, иккинчидан саноат ва ишлаб чиқариш ҳудудларга, учинчидан техник ва технологияни жорий этиш ҳудудларга, хизмат кўрсатиш ҳудудларга, комплекс ҳудудларга бўлинади. ЭИХларни ташкил этиш турларига қараб эса, биринчидан территориал ҳудудлар, иккинчидан махсус тартибот ҳудудларга бўлиш мумкин (1-расм).

Эркин иқтисодий ҳудудларни яратишда иккита (худудий ва нуқтавий) концептуал ёндашув мавжуд. Биринчи ҳолатда, худудий эркин иқтисодий ҳудуддан резидент-корхоналар хўжалик фаолиятининг барча имтиёзли режимдан фойдаланади. Иккинчи ёндашув, яъни нуқтавий ёндашувда эса, фирмалар мамлакатнинг қайси қисмида жойлашганлигидан қатъий назар тадбиркорлик фаолиятининг маълум турига қўлланиладиган имтиёزلардан кенгрок фойдаланилади. Биринчи ёндашувга Хитойдаги ЭИХларни, Бразилиядаги «Манаус» худудини, ривожланаётган мамлакатлардаги кўплаб экспорт саноати ҳудудларни мисол қилиб кўрсатса бўлади. Айрим корхоналар (оффшор фирмалар, «дьюти фри» магазинлари) томонидан таклиф этилган «нуқтавий» ҳудудлар иккинчи ёндашувга киради.

Эркин иқтисодий зоналарни ташкил этишнинг асосий мақсади бу – инвестицияларни жалб қилиш, аҳолининг бандлиги даражасини ошириш, хўжалик юритувчи субъектлар даромадларининг ўсишини таъминлаш, аҳолининг турмуш даражасини яхшилаш, ишлаб чиқаришга прогрессив технологияларни олиб кириш, жаҳон андозаларига мос келувчи товарларни ишлаб чиқаришдир.

1-расм. Жаҳон иқтисодиётида эркин иқтисодий ҳудудларнинг таснифи ⁸

⁸ Назарова Г.Ғ., Халилов Х.Х. ва бошқалар. Эркин иқтисодий ҳудудлар. Дарслик. Т.: ТДИУ, 2011.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси томонидан 1996 йилнинг 25 апрелида қабул қилинган “Эркин иқтисодий зоналар тўғрисида”ги Қонунда “эркин иқтисодий зона” тушунчасига қуйидагича таъриф берилган:

“Эркин иқтисодий зона – минтақани жадал ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш учун мамлакат ва чет эл капитални, истиқболли технология ва бошқарув тажрибасини жалб этиш мақсадида тузиладиган, аниқ белгиланган маъмурий чегаралари ва алоҳида ҳуқуқий тартиботи бўлган махсус ажратилган ҳудуддир”.

Мазкур Қонунга мувофиқ эркин иқтисодий зона ҳудудида юридик шахслар ва фуқаролар (жисмоний шахслар) хўжалик, молиявий ва бошқа фаолиятнинг исталган турлари билан шуғулланишига йўл қўйилади (Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларида ман этилган фаолият турлари бундан мустасно).

Қонуннинг 5-моддасига мувофиқ эркин иқтисодий зоналар эркин савдо зоналари, эркин ишлаб чиқариш зоналари, эркин илмий-техникавий ва бошқа зоналари тарзида тузилиши мумкин.

Эркин савдо зоналари консигнация (“консигнация” - ишлаб чиқарувчи ёки сотувчи томонидан товарларни бошқа сотувчига реализация қилиш учун топшириш) омборларини, эркин божхона зоналарини, шунингдек товарларга ишлов бериш, уларни ўраш-жойлаш, саралаш, сақлаш зоналарини ўз ичига олади. Эркин савдо зоналари чегарага туташ пунктларда, аэропортларда, темир йўл узелларида ёки божхона ҳудудининг бошқа жойларида тузилади.

Эркин ишлаб чиқариш зоналари – тадбиркорликни рағбатлантириш, иқтисодиётнинг устувор тармоқларига чет эл инвестицияларини жалб қилиш, ишлаб чиқаришнинг замонавий технологияларини жорий этиш мақсадида хўжалик-молиявий фаолиятнинг алоҳида тартиботи жорий этиладиган ҳудуддир. Эркин ишлаб чиқариш зоналари экспортга мўлжалланган ишлаб чиқариш зоналарини, агрополисларни, тадбиркорлик зоналарини ва бошқа эркин зоналарни ўз ичига олади.

Эркин илмий-техникавий зоналар алоҳида ажратилган ҳудудлардан иборат бўлиб, у ерда илмий-ишлаб чиқариш ва ўқув марказлари жамланади ҳамда улар учун илмий ва ишлаб чиқариш имкониятини ривожлантиришга қаратилган махсус ҳуқуқий тартибот ўрнатилади. Эркин илмий - техникавий зоналар юксак технологиялар амал қиладиган зоналар, технопарклар, минтақавий инновация марказлари эса – технополислар шаклида ташкил этилади.

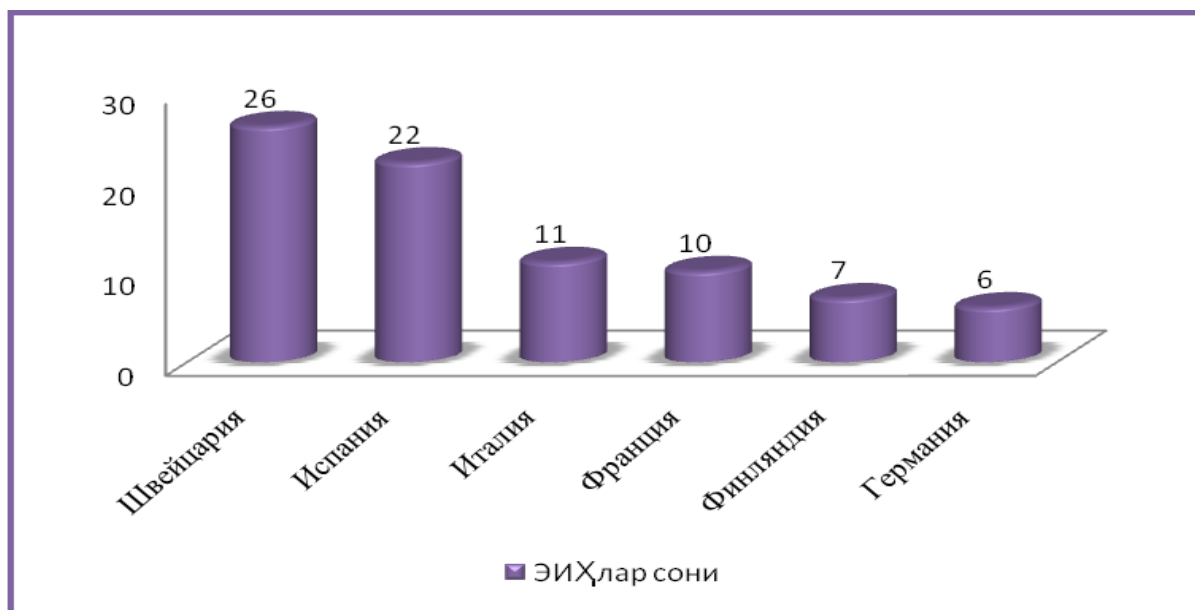
1.2. Жаҳон иқтисодиётида эркин иқтисодий ҳудудларни ташкил этиш хусусиятлари

Эркин иқтисодий ҳудудлар хўжалик юриштининг янги шаклларида бири бўлиб, халқаро майдонда 1950-йилларнинг охири ва 60-йилларнинг бошларида пайдо бўлди ва 1970-йилнинг ўрталарига келиб жаҳон майдонида кенг оммалаша бошлади. Эркин иқтисодий ҳудудларни яратилиши уларнинг ташкилотчилари томонидан очик иқтисодиёт тамойилларини амалга оширишнинг муҳим бўғини сифатида қаралади. Уларнинг фаолияти ташқи иқтисодий фаолиятни либераллаштириш ва тезлаштириш билан боғланади. Эркин иқтисодий ҳудудлар иқтисодиётни ташқи оламга юқори даражада очикликка, божхона, солиқ ва инвестиция режимлари ички ва ташқи инвестициялар учун қулайликка эга. Бир томондан эркин иқтисодий ҳудудлар жаҳон миқёсида ҳаракатланувчи капиталлар учун ўзига хос «қопқон» ҳисобланади.

Бундай ҳудудлар дастлаб саноат ишлаб чиқариши ривожланган мамлакатлар – Америка Қўшма Штатлари, Япония, Германия ва Буюк Британияда, кейинчалик эса Польша, Венгрия ва Болгария каби мамлакатларда ташкил этилди. Жаҳон тажрибасидан маълумки, эркин иқтисодий ҳудудлар даставвал дарё ва денгиз портларида, халқаро тайёрагоҳларда, темир ва автомобиль йўлларига яқин жойларда, сайёҳлик ва алоҳида олинган саноат марказларида ташкил этилган. Чунки товар моддий бойликларни чет эл бозорларига олиб чиқишда ва чет эл инвестициясини

иқтисодиётга жалб этишда эркин иқтисодий ҳудудларнинг роли муҳим аҳамиятга эгадир.

Ғарбнинг саноати ривожланган мамлакатларида ЭИХлар сони 500 тадан ортади. Уларнинг тахминан 100 таси Ғарбий Европада жойлашган. Энг кўп ҳудудлар хусусан, Швейцарияда 26та, Испанияда 22та, Италияда 11та, Францияда 10та, Финляндияда 7та, ГФРда 6та ЭИХлар фаолият юритади (2-расм). Бу ҳудудларда товарларни ортиш, тушуриш, кўчириш, сақлаш, саралаш, тамғалаш ва сотиш амалга оширилади, товарлар кўрғазмалари ва савдолар ташкиллаштирилади, кемалар таъмирланади, суғурта ва банк хизматлари кўрсатилади. Уларнинг ҳудудида алоҳида имтиёзли режим асосан, бож тўловларини, ҳудуд территориясида товарларни қайта ишлаш натижасида ҳосил бўладиган қўшимча қиймат солиғини бекор қилиш йўли билан яратилади.

2-расм. Ғарбий Европадаги ЭИХларнинг мамлакатлар бўйича тақсимланиши ⁹

Уларнинг кўпчилиги транзит юклар билан ортиш тушириш ишларини бажариш учун денгиз портларидаги эркин савдо ҳудудларидан иборат. Улар жумласига ГФРнинг олтига Гамбург, Киль, Эмден, Куксхафен, Бремерхафен ва Бремен “эркин портларини киритиш мумкин. Гамбургдаги “эркин гаван”

⁹ И.А.Радионова, Т.М.Бунакова “Экономическая география” 2004.

шунингдек кемасозликка, кема таъмирлашга, нефтни қайта ишлашга ихтисослашган, унда 60мингдан ортиқ ишчи ишлайди. Буюк Британия учун-тадбиркорлик ҳудудлари, Швейцария учун - суғурта ва банк ҳудудлари характерли. Минтақанинг айрим мамлакатларида шунингдек илмий татбиқ этиш ҳудудлари ва экспорт-саноат ҳудудлари (Шеннон аэропорти билан боғлиқ ирланд ихтироси) фаолият юритмоқда.

Энг қадимги ЭИХлар бўлиб, Германиядаги Гамбург ва Бремен ЭИХлари ҳисобланади. Улар ўтган асрнинг охирида божхона иттифокига кирган эди. Кейинчалик, бу 100 йилликда Киль, Куксхафен ва бошқа шаҳарларда ЭИХлар пайдо бўла бошлади. Бу ЭИХларнинг айнан шу ерда ташкил этилгани бежиз эмас. Гамбург – бу шимолий денгиздан 100 км узоқликдаги Элба кўлида жойлашган энг катта денгиз ва кўл портлари ер-шаҳри. У ерда халқаро аэропорт, урли хилдаги саноат тармоқлари мавжуд. Гамбург эркин савдо ҳудудлари кўплаб олти –саккиз қаватлик омборлар (уларнинг маҳсулот сақладиган майдони 600 минг м ни ташкил этади), мевалар ва сабзаётлар учун омборхоналар, нефт ва нефт маҳсулотлари учун омборхоналардан ташкил топган¹⁰.

“Гамбург” ЭИХ бошқаруви бошқа ЭИХлар бошқарувидан фарқ қилади. Унинг асосий фарқи, Эркин савдо ҳудудини бошқарувчи, эркин порт маъмурияти (Гамбург ерлари бошқарув структурасини таркибига киради), божхона божларидан ташқари божхона функцияларини бажариш ҳуқуқига эга. Аксарият омборхоналар жисмоний шахслар ва фирмалар томонидан мустақил равишда эксплуатация қилинади, лекин янги маҳсулот сақлаш объектларини қуруш учун эса, ҳудуднинг бошқарув органи билан келишлари зарур. Транзит омборхоналарнинг кўп қисмига эга бўлган маҳсус иншоотлар корхонаси маҳаллий ҳокимиятнинг структурасига киради.

Бундан ташқари Ғарбий Европада илмий техник парклар кенг тарқалган. Масалан, Нидерландия ва ГФРда уларнинг сони мос равишда 45

¹⁰ Данко Т.П., Окрут З.М. “Свободные экономические зоны в мировом хозяйстве”, учебное пособие, М. ИНФРА-М. 98-168 с.

ва 50тага етади. Буюк Британияда уларнинг сони 25тани, ушбу ҳудудлардаги ишчилар сони эса 20 мингтадан ортиқни ташкил этади.

Илмий-техникавий қўллаб-қувватлаш ҳудудлари фавқулодда ёки давлат кўмагида йирик илмий марказлар доирасида махсус ташкил этилади. Уларда миллий ва хорижий тадқиқотлар олиб бориш, лойиҳалаш, илмий-ишлаб чиқариш фирмалари жамланади ва ягона солиқ ва молиявий имтиёзлар тизимидан фойдаланади. Илмий-техникавий қўллаб-қувватлаш ҳудудлари АҚШ, Япония, Хитой мамлакатларида кенг тарқалган. Улар АҚШда - технопарк, Японияда - технополис, Хитойда – янги ва илғор технологияларни ривожлантириш ҳудудлари деб аталади. Жаҳонда энг машҳур ва АҚШдаги энг йирик бўлган технопарк «Силикон Велли» ҳисоблаш техникаси ва компьютер ускуналари ишлаб чиқаришнинг 20 фоизига эга. Унда 20 000 атрофида ишчилар иш билан таъминланган. АҚШда 80 дан ортиқ бундай ҳудудлар мавжуд.

Японияда махсус ҳукумат дастурлари доирасида йигирмадан ортиқ технополислар етакчи илмий ташкилотлар базасида яратилган. Хитойда ҳам бундай ҳудудлар фан ва техникани ривожлантириш бўйича давлат режаларини амалга ошириш мобайнида яратилган. 90-йилларнинг ўрталарига келиб Хитойда 50 дан зиёд янги ва илғор технологияларни ривожлантириш ҳудудлари фаолият олиб борарди. Осиё «янги индустриал мамлакатлари»да илмий техникани қўллаб қувватлаш ҳудудлари мавжуд экспорт саноати ҳудудларида инновация марказлари сифатида шаклланган, зеро улар бу экспорт саноати ҳудудларини илмий-техника улуши юқори маҳсулотларни ишлаб чиқаришга мослаштиришга хизмат қилган.

Ҳозирда дунё мамлакатларда эркин иқтисодий ҳудудларнинг турлари ва кўринишлари турличадир ва улар дунё минқалари бўйича нотекис жойлашган. Ҳозирда энг кўп эркин иқтисодий ҳудудлар Шимолий Америка минтақасига тўғри келади. АҚШ да ЭИҲларнинг умумий сони 366 тага тенг. Улар орасида эркин тадбиркорлик ва илмий татбиқ этиш ҳудудлари энг кўп тарқалган. Япония учун ҳам шундай ҳудудлар характерлидир.

3-расм. Эркин иқтисодий ҳудудларни дунё минтақалари бўйича тақсимланиши ¹¹

АҚШда ҳозирги вақтда ЭИХларнинг 3та асосий тури - ташқи савдо ҳудудлари, тадбиркорлик ҳудудлари ва технологик парклар фаолият кўрсатади. Эркин савдо ҳудудлари миллий ҳудуднинг чекланган қисмлари бўлиб, уларда хўжалик, шу жумладан ташқи савдо фаолиятининг имтиёзли режими ўрнатилади.

Замонавий ташқи савдо ҳудудлари кўплаб хизмат турларини кўрсатиш: олиб кириладиган товарларни омборга ташлаш, саралаш ва қадоқлаш, шунингдек, уни тўлиқ қайта ишлаш, маҳаллий ёки хорижий бутловчилардан айрим маҳсулот турларини йиғиш ва ҳатто ҳудудга келиб тушаётган ёки унда ишлаб чиқариладиган маҳсулотлар негизида айрим ишлаб чиқариш турларини ташкил қилиш билан шуғулланади. Эркин савдо ҳудудларини яратиш учун қулай географик жойлашув ва ривожланган инфратузилманинг мавжудлиги хал қилувчи аҳамиятга эга. Шу сабабли улар кўпинча портларда, аэропортларда ёки уларнинг яқинида ташкил этилади.

¹¹ Special Economic Zones: Global Experience and Best Practices. 2008

Юридик мақом бўйича тадбиркорлик ҳудудлари АҚШда федерал, штат ва маҳалий ҳудудларга бўлинади. Ҳамда тегишли даражада ҳукумат органлари томонидан ташкил этилади.

Ҳудудларда фаолият юритаётган Америка компанияларида ишлаб чиқаришни ривожлантириш ва бандликни ошириш мақсадларида турли имтиёзлар берилади. Федерал даражада - қурилиш ва таъмирлаш ишларида тўланадиган солиқлардан 5% ли чегирма, ҳар бир қўшимча ишга олинган ишчига солиқ чегирмалари, капитал қийматини оширишга солинадиган солиқни бекор қилиш. Турли штатлар даражаларида - корхона даромад солиғини 50% камайтириш (Коннектикут штати), асбоб-ускуналарни сотишдан олиннадиган солиқдан озод қилиш (Луизиана штати), қурилиш материалларини сотиш солиғидан озод қилиш (Канзас штати), асосий капитал солиғидан озод қилиш (Вирджиния штати). Барча солиқ имтиёзларнинг 70% ни тадбиркорлик ҳудудида янги иш ўринларини ташкил қилганлар оладилар.

Тадбиркорларга иқтисодий рағбатлардан ташқари қатор бошқа имтиёзлар ҳам қўлланади. Хусусан, ҳужжатлар юритишнинг соддалаштирилган тартиби, атроф-муҳит муҳофазаси ва хавфсизлик меъёрлари бўйича стандартлар талабларини пасайтириш.

Технопарклар (техник татбиқ этиш ҳудудлари) фан ва ишлаб чиқариш интеграциясининг янги самарали шакли, инновацион фаолиятни ривожлантириш ва янги технологияларни ишлаб чиқиш билан шуғулланувчи венчур корхоналарни ташкил қилиш жойи сифатида эътибор қозонди. Эркин савдо ва тадбиркорлик ҳудудларидан фарқли равишда уларни ташкил қилиш учун ҳукуматдан руҳсат олиш шарт эмас.

АҚШда 2 турдаги технопарклар мавжуд:

1. алоҳида шахслар ёки хусусий ташкилотлар ташаббуси билан ўз-ўзидан ташкил этилган

2. алоҳида штатларнинг кўргазмаларига биноан ташкил этилган ҳудудлар.

Иккинчи турдаги технопарклар ҳозир ҳам яратилмоқда, бироқ энг машҳур ва самарали фаолият кўрсатаётган парклар биринчи турга мансуб. Улар орасида Санта-Клара шаҳрида (Калифорния) Станфорд университетига яқин жойлашган “Силикон водийси”; Массачусетс технологик институти ва Гарвард университети яқинида жойлашган “128 Бостон маршрути”; учта университет - Дюк университети, Шимолий Каролина университети ва Шимолий Каролина штати университети жойлашган ҳудуд марказида ташкил этилган Шимолий Каролинадаги учбурчак парк мавжуд. Бу учта парк нафақат АҚШнинг бошқа минтақаларида, балки хорижда ҳам шундай марказларни ташкил қилиш учун намунага айланди.

Барча технопарклар мақсадли вазифани бажариш билан боғлиқ кўйидаги хусусиятга эга: янги турдаги маҳсулотларни ёки янги технологияларни ишлаб чиқаётган венчур компанияларга, алоҳида иштирокчиларга ва олимларга имтиёзли асода ёрдам бериш. Бу ёрдам ўз ичига ишлаб чиқариш ва идора хоналарини, лаборатория ускуналарини ижарага беришни, маслаҳат хизматларини кўрсатишни, яқка тартибдаги ихтироларни технологик экспертизасини амалга оширишни, ташкил этилаётган компанияларнинг бизнес режасини тузиш, Кичик бизнес бўйича маъмуриятдан қарз олишга ёрдамлашишни олади.

Японияда илмий техник ҳудудларни яратиш соҳасида катта тажриба тўпланган. Уларни мамлакатда 80 йиларда Япония ташқи савдо ва саноат вазирлиги томонидан ишлаб чиқилган “Технополис” дастури бўйича ташкил этиш бошланди. Ушбу дастурга мувофиқ мамлакатнинг айрим иқтисодий жиҳатдан қоқоқ минтақаларида 20га яқин илмий техник ҳудудларни ташкил қилиш кўзда тутилган. Улар технополислар деб номланган бўлиб, шаҳар ва унга ёндош ҳудуд сифатида талқин қилинар эди. Бу ҳудудда саноатнинг юқори технологиялари тармоқлари, илмий муассалар, технополис учун илмий ва муҳандис кадрлари тайёрлаб берувчи олий ўқув юртлари, замонавий ишлаб чиқариш ва ижтимоий инфратузилмага эга яшаш бинолари ўзаро уйғунликда жойлаштирилган. “Технополис” дастури Япония ҳукумати

томонидан мамлакатнинг XXI асрга боқиш имкониятини берувчи концепция ва мамлакат илмий-техник салоҳиятини тезкор ривожлантиришнинг энг самарали стратегиясидан бири сифатида қаралди. У мамлакатнинг дунё бозорларида рақобатбардошлик мавқесига кўмак берувчи омил эканлиги кўзда тутилади. Унда қуйидаги вазифалар кўйилган:

- саноатни марказдан чекка минтақаларга кўчириш;
- саноатни илм талаб ва энергия тежамкор технологиялар томон йўналтириш;
- маҳаллий университетлар фаолиятини кучайтириш ҳисобига бутун мамлакат ҳудудида илмий тадқиқотларни жадаллаштириш ва бошқалар.

Дастур “юмшоқ инфратузилма”га, яъни илмий муассасалар тармоғини, ахборот алмашув воситаларини ва кадрлар тайёрлашни ривожлантиришга таянар эди, чунки технополис мақомини олиш шартларига шаҳарда университетнинг мавжудлиги, юқори транспорт қулайлиги, ривожланган инфратузилма каби талаблар киритилади.

Барча ЭИХлар каби Япониядаги технополислар уларда давлат ва муниципал органларнинг, шунингдек йирик хусусий капиталнинг иштирокини назарда тутди. Ушбу мақсадда уларнинг ҳудудида кредит ва солиқни рағбатлантириш каби турли чоралар кўзда тутилади. Масалан, “юқори технологиялар” тармоғига мансуб фирмаларга биринчи йилда асбоб ускуналар қийматининг 30%ни ва бинолар ва иншоотлар қийматининг 15%ни ҳисобдан чиқаришга рухсат берилади, давлат префектура лабораториялари ва кичик фирмалар томонидан қўшма тадқиқотлар ўтказиш бўйича харажатларнинг учдан бир қисмини тўлайди. Шу ва бошқа молиявий имтиёзлар ЭИХларга кўплаб капитал оқимини кўпайтиришга, ушбу ҳудудни ривожлантиришга ёрдам беради.

Демак, ривожланган мамлакатлардаги ЭИХларнинг ривожланиши, бу мамлакатларда экспорт саноат ҳудудлари кўп тарқалганидир. Юқорида айтиб ўтганимиздек, экспорт саноат ҳудудларини ташкил этиш бир қатор

иқтисодий сабаблар, энг аввало экспортга йўналтирилган саноат товарларини ишлаб чиқаришни ривожлантириш, мамлакатга хорижий инвестициялар, илғор техника ва технология, замонавий техник ахборотларни жалб қилишга бўлган эҳтиёжлар билан белгиланади. Эркин иқтисодий ҳудудларда махсус хўжалик режими хорижий тадбиркорлар учун янада очикроқ ва имтиёзлироқ бўлиб бормоқда. Бунинг асосий сабаби эркин иқтисодий ҳудудлар ўртасида рақобатнинг кучайиши бўлиб, ҳар бир ҳудуд ўзининг бошқа ҳудудларга нисбатан қулайроқ эканлигини исботлашга ҳаракат қилмоқда.

1.3. Эркин иқтисодий ҳудудларни ривожлантиришда инвестицион муҳитнинг роли

Жаҳон тажрибаси шуни кўрсатмоқдаки, ҳозирги кунда эркин иқтисодий зоналарнинг ташкил этилиши ҳудудий-хўжалик бошқарувининг энг самарали моделларидан бири ҳисобланиб, улар мамлакатнинг алоҳида олинган иқтисодий ҳудудларини инвестициялар ва илғор тажрибаларга кенг очиб бермоқда.

Юқорида таъкидлаб ўтганимиздек, эркин иқтисодий зоналарнинг ташкил қилиниши маълум даражада давлатнинг иқтисодиётга аралашувини камайтиради, лекин иккинчи томондан, уларнинг ташкил қилиниши мамлакат иқтисодиётига инвестицияларнинг кириб келишига маълум шарт-шароитлар яратиш орқали йўл очиб беради. Эркин иқтисодий зоналарнинг ташкил қилиниши давлатлар ўртасидаги ўзаро иқтисодий муносабатларни йўлга қўяди ва ривожлантиради, бозор иқтисодиётига қараб бораётган ҳар бир мамлакат ўз иқтисодий мавқеини эркин иқтисодий зоналар тузиш орқали мустаҳкамлайди.

Бугунги кунда хорижий инвестицияларни жалб қилишнинг бир қанча шакллари мавжуд бўлиб, улардан бири эркин иқтисодий ҳудудларни ташкил қилиш орқали жалб қилишдир (4-расм).

4-расм. Хорижий инвестицияларни жалб қилиш шакллари ¹²

Эркин иқтисодий ҳудудлар мамлакатнинг бошқа қисмларида ишлатилмайдиган имтиёз ва рағбатлантиришларнинг ўзига хос тизими қўлланиладиган миллий иқтисодий ҳудуднинг бир қисми ҳисобланади. Одатда эркин иқтисодий зоналар географик жиҳатдан маълум даражада алоҳида ҳудуддир. Эркин иқтисодий зоналарга уларни ташкил қилувчилар томонидан очик иқтисодиёт тамойилларини амалга оширишдаги муҳим босқич сифатида қаралади. Уларнинг ишлаши ташқи иқтисодий муносабатларни фаоллаштириш ва эркинлаштириш билан боғлиқ. Эркин иқтисодий зоналарнинг божхона, солиқ ва инвестицион режими эса ташқи ва ички инвестициялар учун қулай ҳисобланади. Эркин иқтисодий зоналарнинг мамлакат ичидаги иқтисодий жараёнларни фаоллаштиришда фойдаланиш

¹² Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримовнинг 2010 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлари ва 2011 йилга мўлжалланган энг муҳим устувор йўналишларга бағишланган Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги “Барча режа ва дастурларимиз Ватанимиз тараққиётини юксалтириш, халқимиз фаровонлигини оширишга хизмат қилади” мавзусидаги маърузасини ўрганиш бўйича ўқув қўлланма. –Т.: 2011.

учун хорижий капитални жалб қилишдан ташқари, қуйидаги яна уч вазифасини кўрсатиб ўтиш мумкин:

- саноат, қишлоқ хўжалиги ва хизмат кўрсатиш соҳалари экспортини рағбатлантириш ва шу орқали валюта маблағларини жалб қилиш;
- ҳудуд аҳолисининг иш билан бандлик даражасини ошириш;
- ҳудудларни хўжалик юритишнинг янги усулларини синаш майдониға, миллий иқтисодиёт ривожланишининг асосига айлантириш.

Эркин иқтисодий зоналарни ташкил қилиш ва улар фаолиятининг жаҳон тажрибаси шуни кўрсатадики, жаҳон бозори билан интеграцияни чуқурлаштириш, халқаро иқтисодий алоқаларни рағбатлантириш мақсадида тузилган ҳудудлар (эркин савдо ҳудуди, экспорт учун маҳсулот ишлаб чиқарилиши) билан бирга маълум бир фаолият шакли ва ишлаб чиқариш соҳасини рағбатлантириш учун ташкил қилинган алоҳида тартибли махсус зоналар ҳам мавжуд бўлади. Масалан, қоқоқ туманларни ривожлантиришни, саноатлаштиришни рағбатлантирувчи махсус ҳудуд. Шу боис, эркин иқтисодий зоналарни ташкил қилишнинг сабаблари ва мақсадлари ҳар бир ҳолатда ўзгача бўлиб, бир-бириға ўхшамаслиги мумкин.

Жумладан, Америка Қўшма Штатлари ва Буюк Британия каби иқтисодиёти ривожланган мамлакатларда эркин иқтисодий зоналар қоқоқликка учраган туманларда кичик ва ўрта бизнесни ривожлантиришға йўналтирилган минтақавий иқтисодий сиёсатни амалға ошириш учун ташкил қилинган. Ушбу мақсадда бизнесменларға мамлакатнинг бошқа ҳудудларидагиға нисбатан кўпроқ фаолият эркинлиги ва кенг миқёсда молиявий имтиёзлар берилади. Бундай дастурларнинг асосий мақсади эса хорижий капитални жалб қилишға қаратилмайди.

Турли эркин иқтисодий ҳудудларда имтиёз ва рағбатлантиришлар тизими алоҳида жиҳатлари билан фарқ қилиши мумкин, бунда имтиёзлар тўртта асосий гуруҳға ажратилади:

- ташқи савдо имтиёзлари. Бу имтиёзлар алоҳида божхона - тариф режимини киритиш (экспорт-импорт божлари даражасини камайтириш ёки

бекор қилиш) ва ташқи савдо операцияларини амалга ошириш тартибини соддалаштириш ва енгиллаштиришда намоён бўлади;

- солиқ имтиёзлари. Бунда фаолиятнинг маълум кўринишлари рағбатлантирилиб, бу имтиёзлар орқали солиқ базаси (даромад, мулк қиймати ва ҳоказо), унинг таркибий қисмлари (амортизация ажратмалари, иш хақи харажати, транспорт) ва солиқ ставкалари даражаси пасайтирилади, шунингдек солиққа тортишдан бутунлай ва вақтинча озод қилинади;

- молиявий имтиёзлар. Мазкур имтиёзлар турли кўринишдаги субсидияларни ўз ичига олади, масалан, коммунал хизматларни таннархидан арзон нархларда кўрсатиш, ер майдонлари ҳамда ишлаб чиқариш бинолари ва қурилмаларини имтиёзли нархларда ижарага бериш, имтиёзли кредитлар ажратиш;

- маъмурий имтиёзлар. Хўжалик юритувчи субъектларни рўйхатдан ўтказишда, хорижий фуқароларнинг мамлакат ҳудудига кириб-чиқишида енгилликлар бериш ва бошқа имтиёзлар.

Шундай қилиб, эркин иқтисодий зоналарда алоҳида божхона, валюта, солиқ тартиботи, шунингдек фуқаролар кириши, чиқиши ва бу ерда бўлишининг, меҳнат муносабатлари, молия-кредит фаолиятининг алоҳида тартиботи ҳамда инвестицияларни жалб этишга, тадбиркорликни ривожлантиришни рағбатлантиришга ва зонани ижтимоий - иқтисодий ривожлантиришга қаратилган бошқача тартибот ўрнатилади.

Шу ўринда эркин иқтисодий зоналарда ҳуқуқий тартиботнинг ўзига хос жиҳатларини алоҳида кўриб чиқиш мақсадга мувофиқ бўлади.

Алоҳида божхона тартиботи товарларни олиб кириш ва олиб чиқиш учун давлат божларини бекор қилиш ёки унинг даражасини камайтиришни кўзда тутиши мумкин. Шунингдек, маҳсулот ишлаб чиқарувчи ва хизмат кўрсатувчи хўжалик юритувчи субъектларнинг экспорт ва импорт операциялари бўйича тарифларга боғлиқ бўлмаган чеклашларни бекор қилиш ёки уларни енгиллаштириш, товарларни белгиланган тартибда мажбурий декларация қилган ҳолда эркин иқтисодий зонанинг божхона чегараси

орқали олиб ўтишнинг соддалаштирилган тартибини назарда тутиши мумкин.

Алоҳида валюта тартиботи миллий ва чет эл валюталарини эркин муомалада бўлиши ҳамда айирбошланишини назарда тутди, яъни мулкчилик шаклидан қатъий назар хўжалик юритувчи субъектлар ва жисмоний шахслар томонидан амалга ошириладиган валюта операциялари соҳасида чекланишлар бекор қилинади.

Эркин иқтисодий зоналар хўжалик фаолиятининг қатнашчилари – юридик ва жисмоний шахслар – махсус Низом орқали белгиланадиган солиқ имиёзларидан фойдаланадилар, бунда ички ва ташқи инвесторлар учун тенг шарт-шароитлар яратиб берилади.

Эркин иқтисодий зоналардаги корхоналар, муассасалар ва ташкилотларда ишлаш учун маҳаллий меҳнат ресурслари, шунингдек мамлакатнинг бошқа минтақаларида истиқомат қилувчи фуқаролари ва чет эл фуқаролари жалб қилиниши мумкин. Бунда меҳнат муносабатлари қонун ҳужжатлари, жамоа шартномалари ёки яққа тартибдаги меҳнат шартномалари орқали тартибга солиниб борилади. Чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг эркин иқтисодий зонага кириши, иқтисодий зонадан чиқиши ва шу ҳудудда бўлиши тартиботи соддалаштирилган бўлиши мумкин.

Эркин иқтисодий зонанинг фаолиятини зона маъмурий кенгаши бошқариб боради, эркин иқтисодий зонанинг чегаралари эса ҳар бир мамлакат маъмурий-ҳудудий бирлиги чегараларига тўғри келган тақдирда эса, маъмурий кенгаш бошлиғи вазифалари шу ҳудуд ҳокимият органига юкланиши мумкин. Эркин иқтисодий зона маъмурий кенгаши эркин иқтисодий зонанинг ҳуқуқий тартиботига риоя этилишини назорат қилиб боради, зонани ривожлантириш дастурини ишлаб чиқади, инвестицияларни жалб қилиш учун қўшимча шартлар белгилайди, зонанинг йиллик бюджетини кўриб чиқади ва тасдиқлайди.

Эркин иқтисодий зона чегаралари ичида жойлашган давлат мулки объектлари (ер, сув, ер ости бойликлари ва бошқа табиий ресурслар, бинолар ва иншоотлар) оператив бошқарув ёки тўлиқ хўжалик юритиш ҳуқуқи билан зона маъмурий кенгашига топшириб қўйилиши мумкин, ҳокимият органлари эса эркин иқтисодий зона маъмурий кенгашига топшириб қўйилган ер, ер ости бойликлари, атроф-муҳит ва бошқа объектлардан самарали ва оқилона фойдаланилиши ҳамда уларнинг муҳофаза қилиниши устидан назорат олиб борадилар.

Эркин иқтисодий зоналарнинг фаолият кўрсатиши учун энг муҳим шартларидан бири – шундай зона ташкил этилган мамлакатда сиёсий барқарорликнинг мавжудлиги ҳисобланади. Эркин иқтисодий зоналарнинг иқтисодий ва ижтимоий жиҳатдан самарадорлигини инфраструктуранинг юқори даражада ривожланганлиги, табиий-иқлимий шароитлар, хом-ашё ва меҳнат ресурслари билан таъминланганлик даражаси каби омиллар ҳам белгилаб беради. Шунинг билан бир қаторда, эркин иқтисодий зоналарда ҳам ишсизлик, инфляциянинг ўсиши, аҳолининг ижтимоий жиҳатдан тоифаларга бўлиниши каби салбий ижтимоий-иқтисодий жараёнлар мавжуд бўлиши мумкин.

1-боб бўйича хулоса

Жаҳонда ҳозирги кунда бир-бирига хос, лекин номлари турлича бўлган 2000 дан ортиқ эркин иқтисодий ҳудудлар (ЭИХ) фаолият кўрсатмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси томонидан 1996 йилнинг 25 апрелида қабул қилинган “Эркин иқтисодий зоналар тўғрисида”ги Қонунида “эркин иқтисодий зона” тушунчасига қуйидагича таъриф берилган:

“Эркин иқтисодий зона – минтақани жадал ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш учун мамлакат ва чет эл капиталлини, истиқболли технология ва бошқарув тажрибасини жалб этиш мақсадида тузиладиган, аниқ белгиланган маъмурий чегаралари ва алоҳида ҳуқуқий тартиботи бўлган махсус ажратилган ҳудуддир”.

Қонуннинг 5-моддасига мувофиқ эркин иқтисодий зоналар эркин савдо зоналари, эркин ишлаб чиқариш зоналари, эркин илмий-техникавий ва бошқа зоналари тарзида тузилиши мумкин.

Эркин савдо зоналари консигнация (“консигнация” - ишлаб чиқарувчи ёки сотувчи томонидан товарларни бошқа сотувчига реализация қилиш учун топшириш) омборларини, эркин божхона зоналарини, шунингдек товарларга ишлов бериш, уларни ўраш-жойлаш, саралаш, сақлаш зоналарини ўз ичига олади.

Эркин ишлаб чиқариш зоналари – тадбиркорликни рағбатлантириш, иқтисодиётнинг устувор тармоқларига чет эл инвестицияларини жалб қилиш, ишлаб чиқаришнинг замонавий технологияларини жорий этиш мақсадида хўжалик-молиявий фаолиятнинг алоҳида тартиботи жорий этиладиган ҳудуддир.

Эркин илмий-техникавий зоналар алоҳида ажратилган ҳудудлардан иборат бўлиб, у ерда илмий-ишлаб чиқариш ва ўқув марказлари жамланади ҳамда улар учун илмий ва ишлаб чиқариш имкониятини ривожлантиришга қаратилган махсус ҳуқуқий тартибот ўрнатилади.

Эркин иқтисодий зоналарни ташкил этишнинг асосий мақсади бу – инвестицияларни жалб қилиш, аҳолининг бандлиги даражасини ошириш, хўжалик юритувчи субъектлар даромадларининг ўсишини таъминлаш, аҳолининг турмуш даражасини яхшилаш, ишлаб чиқаришга прогрессив технологияларни олиб кириш, жаҳон андозаларига мос келувчи товарларни ишлаб чиқаришдир.

Турли эркин иқтисодий ҳудудларда имтиёз ва рағбатлантиришлар тизими алоҳида жиҳатлари билан фарқ қилиши мумкин, бунда имтиёзлар тўртта асосий гуруҳга ажратилади: ташқи савдо имтиёзлари, солиқ имтиёзлари, молиявий имтиёзлар, маъмурий имтиёзлар.

2-БОБ. ЎЗБЕКИСТОНДА ЭРКИН ИҚТИСОДИЙ ҲУДУДЛАРДА ИНВЕСТИЦИЯ ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ҚИЛИШ ИМКОНИАТЛАРИ ТАҲЛИЛИ

2.1. Ўзбекистонда эркин иқтисодий ҳудудларда инвестиция фаолиятини ташкил қилиш имкониятлари таҳлили

Мамлакатни модернизация қилиш ва иқтисодий диверсификация этиш, иқтисодий тармоқларининг рақобатдошлигини ошириш ҳамда маҳаллий ишлаб чиқариш корхоналарининг экспортдаги ҳажмини кенгайтиришга қаратилган инвестиция фаолиятини тартибга солувчи 50 дан ортиқ ҳуқуқий-ҳужжат қабул қилинди, жумладан, “Концессиялар тўғрисида”ги, “Эркин иқтисодий зоналар тўғрисида”ги, “Чет эл инвестициялари тўғрисида”ги, “Чет эллик инвесторлар ҳуқуқларининг кафолатлари ва уларни ҳимоя қилиш чоралари тўғрисида”ги 30.04.1998 йилдаги Қонуни; “Инвестиция фаолияти тўғрисида”ги, “Ташқи иқтисодий фаолият тўғрисида”ги Қонунлар айна шу мақсадга хизмат қилмоқда.

Жаҳон стандартларига жавоб берадиган ва жаҳон бозорларида талаб қилинадиган маҳсулот ишлаб чиқаришни таъминлайдиган, замонавий юқори технологияли ишлаб чиқаришларни ташкил этиш учун хорижий инвестицияларни, биринчи галда тўғридан-тўғри инвестицияларни жалб этиш бўйича қулай шарт-шароитлар яратиш, шунингдек Навоий вилоятининг саноат салоҳиятини, ишлаб чиқариш, транспорт-транзит ва ижтимоий инфратузилмасини ривожлантириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 02.12.2008 й. № ПФ-4059-сонли «Навоий вилоятида эркин индустриал-иқтисодий зона ташкил этиш тўғрисида»ги Фармони қабул қилинди.

«Навоий» эркин индустриал-иқтисодий зонада рўйхатдан ўтган хўжалик юритувчи субъектлар уларга киритилган тўғридан-тўғри инвестициялар ҳажми қуйидагича бўлган тақдирда ер солиғи, мулк солиғи, даромад солиғи, ободончилик ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи, ягона

солиқ тўлови (кичик корхоналар учун), Республика йўл жамғармаси ва Республика мактаб таълимини ривожлантириш жамғармасига мажбурий тўловлардан озод этилади:

- 3 миллион евродан 10 миллион еврогача – 7 йилга;

- 10 миллион евродан 30 миллион еврогача – 10 йилга. Кейинги 5 йил давомида фойда солиғи ва ягона солиқ тўлови ҳажми амалдаги ставкадан 50 фоиз миқдорда;

- 30 миллион евродан ортиқ бўлганда – 15 йилга. Кейинги 10 йил давомида фойда солиғи ва ягона солиқ тўлови ҳажми амалдаги ставкадан 50 фоиз миқдорда.¹³

Инвестиция сиёсати нафақат капитал маблағлар миқёсини оширишни, балки уларнинг такрор ишлаб чиқариш таркибий тузилмасини такомиллаштиришни, инвестицияларни кўпроқ самарали ва рақобатдош ишлаб чиқаришларга йўналтиришни кўзда тутди.

Натижада республикада иқтисодиётнинг етакчи тармоқлари ва соҳаларида хорижий инвестициялар иштирокида 4,2 мингтадан кўпроқ корхона ташкил қилинди ва муваффақиятли фаолият юритмоқда.¹⁴

Шу билан бирга, жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози давом этаётганлиги, жаҳон ва минтақавий инвестиция бозорларида рақобат кучайиб бораётганлиги мамлакатда яна ҳам қулайроқ инвестиция муҳитини яратиш, ишлаб чиқаришларни модернизация қилиш, техник ва технологик янгилаш бўйича лойиҳаларни амалга ошириш учун хорижий инвестициялар жалб этилишини рағбатлантириш, шунингдек, хорижий инвесторлар билан ишлашдаги мавжуд бюрократик ғовлар ва тўсиқларни бартараф этиш, хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналар фаолиятига давлат ва назорат идоралари томонидан ноқонуний аралашувларга йўл қўймаслик борасида қўшимча чора-тадбирлар қабул қилинишини тақозо этмоқда.

¹³ <http://www.mfer.uz/>

¹⁴ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012 йил 10 апрел “Тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар жалб этилишини рағбатлантиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Фармони

Юқори технологияли ишлаб чиқаришларни ривожлантиришга тўғридан-тўғри қўйилмалар киритаётган хорижий инвесторлар учун максимал даражада қулай инвестиция муҳитини яратиш, республика минтақаларига хорижий сармоялар ва замонавий технологиялар жалб этилиши рағбатлантирилишини кучайтириш, хорижий инвесторлар ҳамда хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналар учун кафолатлар ва имтиёзлар тизимини янада мустаҳкамлаш мақсадида хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналар учун кенг кўламдаги кафолатлар, имтиёзлар ва афзалликлар тизими такомиллаштирилмоқда.

Бунда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012 йил 10 апрелда қабул қилинган “Тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар жалб этилишини рағбатлантиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Фармони муҳим аҳамият касб этади.

Фармонга кўра, хорижий инвесторнинг пул шаклидаги улуши 5 миллион АҚШ долларидан кам бўлмаган янгидан ташкил этилаётган хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналар давлат рўйхатидан ўтган санадан бошлаб 10 йил мобайнида солиқ қонунчилигида ўзгаришлар юз берган ҳолларда, юридик шахслардан олинadиган фойда солиғи, қўшилган қиймат солиғи (товарлар, ишлар, хизматларни реализация қилиш айланмаси), мол-мулк солиғи, ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғи, ягона ижтимоий тўлов, ягона солиқ тўлови, шунингдек, Республика йўл жамғармасига ҳамда Таълим ва тиббиёт муассасаларини реконструкция қилиш, мукамал таъмирлаш ва жиҳозлаш жамғармасига мажбурий ажратмалар тўлашнинг мазкур корхоналар давлат рўйхатидан ўтиш санасида амал қилган меъёрлари ва қоидаларини қўллашга ҳақлидирлар.

Қиймати 50 миллион АҚШ долларидан ошадиган ва хорижий инвесторнинг улуши камида 50 фоиз бўлган инвестиция лойиҳалари доирасида, ишлаб чиқариш майдонидан ташқаридаги зарур ташқи

муҳандислик-коммуникация тармоқларини қуриш бюджет маблағлари ҳамда бошқа ички молиялаштириш манбалари ҳисобидан амалга оширилади.¹⁵

2012 йилда Ўзбекистонда юқори қўшилган қийматга эга бўлган рақобатбардош маҳсулот ишлаб чиқаришни таъминлайдиган замонавий, юксак технологияли ишлаб чиқаришларни ташкил этиш учун хорижий ва маҳаллий инвестицияларни жалб этиш бўйича қулай шарт-шароитларни шакллантириш, шунингдек, Тошкент вилоятининг ишлаб чиқариш ва ресурс салоҳиятидан комплекс ҳамда самарали фойдаланиш, шу асосда янги иш жойларини яратиш ва аҳоли даромадларини ошириш мақсадида яна бир эркин иқтисодий зона – Ангрен махсус индустриал зонасини ташкил қилиш ишлари бошланди. 2012 йил 13 апрелда Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ангрен махсус индустриал зонани барпо этиш тўғрисида”ги Фармони қабул қилинди.

Фармонга кўра “Ангрен” махсус индустриал зонаси таркибига киритилган ер майдонлари Тошкент вилояти ҳокимлигининг бевосита тасарруфида бўлади.

Қуйидагилар “Ангрен” махсус индустриал зонаси фаолиятининг асосий вазибалари ва йўналишлари этиб белгиланган:¹⁶

- ички ва жаҳон бозорларида рақобатбардош бўлган юқори қўшилган қийматга эга маҳсулот ишлаб чиқариш бўйича замонавий, юксак технологияли ишлаб чиқаришларни барпо этиш ва уларнинг самарали фаолият юритиши учун инвестициялар, энг аввало тўғридан-тўғри инвестицияларни жалб этиш борасида қулай шарт-шароитларни шакллантириш;

- махсус индустриал зонага кирувчи минтақанинг ишлаб чиқариш ва ресурс салоҳиятидан комплекс ва самарали фойдаланишни таъминлаш, минерал-хомашё ресурсларини янада чуқурроқ қайта ишлаш бўйича янги ишлаб чиқаришларни барпо этиш;

¹⁵ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012 йил 10 апрел “Тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар жалб этилишини рағбатлантиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги Фармони

¹⁶ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012 йил 13 апрел “Ангрен махсус индустриал зонани барпо этиш тўғрисида”ги Фармони

- махсус индустриал зона ва умуман республика корхоналари ўртасида мустаҳкам кооперацион алоқалар ўрнатиш ҳамда саноат кооперациясини ривожлантириш асосида маҳаллий хомашё ва материаллар негизида юксак технологияли маҳсулот ишлаб чиқаришни маҳаллийлаштириш жараёнларини чуқурлаштириш;

- транспорт, муҳандислик-коммуникация ва ижтимоий инфратузилмани жадал ривожлантириш ҳамда самарали фойдаланиш, “Ангрен” логистика маркази салоҳиятини, юкларни автомобил ва контейнерларда ташиш борасида яратилган тизимни янада ривожлантириш ҳамда улардан кенг кўламда фойдаланишни таъминлаш.

“Ангрен” махсус индустриал зонасининг фаолият юритиш муддати ҳам Навоий ЭИИЗ каби 30 йилни ташкил этади ва бу муддат кейинчалик узайтирилиши мумкин. “Ангрен” МИЗ фаолият юритадиган муддат мобайнида унинг ҳудудида махсус солиқ тартиби ва божхона имтиёзлари амал қилади.

“Ангрен” махсус индустриал зонасини бошқариш Маъмурий кенгаш зиммасига юклатилган бўлиб, унинг асосий вазифалари ва функциялари куйидагилардан иборат:

- корхоналарга “Ангрен” МИЗ қатнашчиси мақомини бериш тўғрисида қарорлар қабул қилиш;

- “Ангрен” МИЗда лойиҳаларни амалга ошириш учун масъул бўлган вазирликлар ва идораларнинг, хўжалик бирлашмаларининг лойиҳа, тендер ва контракт ҳужжатларини ўз вақтида тайёрлаш ҳамда уларнинг экспертизасини ўтказиш борасидаги ишларини, шунингдек, маҳаллий давлат ҳокимияти органларининг “Ангрен” МИЗ фаолияти билан боғлиқ масалалардаги ишларини мувофиқлаштириш;

- ишламаётган корхоналарни ва давлат эгалигидаги мол-мулкни “Ангрен” МИЗ қатнашчиларига нолга тенг харид қиймати бўйича сотиш тўғрисида қарорлар қабул қилиш;

- “Ангрен” МИЗнинг самарали фаолият юритишини ташкил қилиш, “Ангрен” МИЗ Дирекциясини шакллантириш ва унинг фаолияти устидан назорат олиб бориш бўйича комплекс чора-тадбирларни амалга ошириш.

“Ангрен” махсус индустриал зонаси катнашчилари қуйидагиларни тўлашдан озод қилинган:

- юридик шахслардан олинadиган фойда солиғи, уларнинг мол-мулкига солинадиган солиқни, ободонлаштириш ва ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш солиғини тўлашдан, кичик корхоналар учун ягона солиқ тўлови, шунингдек, Республика йўл жамғармасига мажбурий ажратмалар тўлашдан;

- республикада ишлаб чиқарилмайдиган, лойиҳаларни амалга ошириш доирасида “Ангрен” МИЗ ҳудудига Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланадиган рўйхатлар бўйича олиб кириладиган ускуналар, бутловчи буюмлар ва материаллар бож тўловлари (божхона йиғимларидан ташқари) тўлашдан.

Юқорида кўрсатиб ўтилган имтиёзлар киритилган инвестицияларнинг ҳажмига қараб 3 йилдан 7 йилгача муддатга берилади, шу жумладан эквиваленти:

- 300 минг АҚШ долларидан 3 миллион АҚШ долларигача бўлганда – 3 йил муддатга;

- 3 миллион АҚШ долларидан ортиб 10 миллион АҚШ долларигача бўлганда – 5 йил муддатга;

- 10 миллион АҚШ долларидан ортиқ бўлганда – 7 йил муддатга берилади.

2.2. Навоий эркин индустриал-иқтисодий зонада инвестиция фаолиятини ривожлантиришнинг ташкилий-ҳуқуқий асослари

“Навоий” ЭИИЗнинг бошқарув тузилмаси. Ўзбекистон Республикаси Ҳукуматининг 2009 йил 27 январдаги қарорига кўра “Навоий” ЭИИЗ фаолиятини тартибга солувчи ва мувофиқлаштирувчи орган Бошқарув

кенгаши ҳисобланади. Бошқарув кенгаши “Навоий” ЭИИХнинг самарали фаолиятини таъминлаш масалалари бўйича давлат органлари вакиллари коллегиясидан иборат.

Бошқарув кенгаши қуйидаги функцияларни бажаради:

- “Навоий” ЭИИХга жойлаштириш учун инвесторлар танловини ўтказиш, асосий инвестициялаш шароитларини келишиб олиш;
- “Навоий” ЭИИЗ фаолияти билан боғлиқ масалалар бўйича жойларда давлат органлари ва давлат бошқарув идоралари фаолиятини мувофиқлаштиришни амалга ошириш;
- давлат мулки ҳисобланган бинолар ва ускуналар, шунингдек ер майдонлари ижарасининг қийматини белгилаш;
- марказий манбалар ҳисобидан молиялаштирилаётган “Навоий” ЭИИЗнинг ишлаб чиқариш инфратузилмаси қурилиши лойиҳаларини тасдиқлаш;
- “Навоий” ЭИИЗнинг Дирекцияси директорини тайинлаш, “Навоий” ЭИИЗнинг Дирекцияси фаолиятини назорати ва бошқарувини амалга ошириш, шунингдек “Навоий” ЭИИЗ тараққиёт фонди ва мустақил фондлари маблағларининг фойдаланишини назорат қилиш;
- инвестициялаш мажбуриятларини бажарилмаганлиги сабабли муддатидан олдин битимни бекор қилиш қарорларини қабул қилиш.

“Навоий” ЭИИЗ фаолиятининг оператив бошқарувини Дирекция амалга оширади. Дирекция уставини Ўзбекистон Республикасининг Вазирлар Маҳкамаси тасдиқлайди.

“Навоий” ЭИИЗ Дирекцияси :

- “Навоий” ЭИИЗ иштирокчиларининг реестрини назорат ва регистрация қилиш, шунингдек уларга мувофиқ равишда гувоҳномалар бериш;
- “Навоий” ЭИИЗнинг иштирокчилари бўлмаган бошқа субъектларни ҳисобга олиш;

- “Навоий” ЭИИЗнинг иштирокчилари ва бошқа хўжалик субъектларига худуддаги ерларни ижарага бериш. Худуддаги ерларни сотиш ёки бошқа бировнинг номига ўтказиш маън қилинади;
- “Навоий” ЭИИЗ территориясида жойлашган давлат мулкига кирувчи кўчмас мулк объектларини ўзининг доирасида бошқаради;
- инвесторларни ўзига тегишли мажбуриятларни бажариши юзасидан назоратни амалга оширади;
- Бошқарув кенгаши қарорлари асосида инвестициялаш келишувларини бекор қилишни судда кўриб чиқади;
- “Навоий” ЭИИЗ фаолиятининг бошқа оператив бошқаруви бўйича функцияларни бажаради.

“Навоий” ЭИИЗнинг концепцияси. Навоий шаҳри аэропорти базасида эркин иқтисодий-индустириал зонани ташкил қилиш концепцияси 3 босқичда уларнинг ҳар бирида 500 гектар эркин майдонни ўзлаштириш режаси асосида инновацион-индустириал, транспорт-логистика ва ижтимоий-рекреацион комплексни ташкил этишга асосланган.

Яратилаётган индустриал ЭИИЗ комплексида маҳаллий хомашёга асосланган хорижий бозорда рақобатбардош ишлаб чиқаришни ташкил қилиш режалаштирилган. Мавжуд хомашё потенциали йирик номенклатурада тайёр маҳсулотларни, айниқса, тўқимачилик, тикув ва чарм-пойафзал товарлари, озиқ-овқат маҳсулотлари, кимёвий, нефт-кимёвий, фармацевтика, қурилиш, шунингдек электротехника, телекоммуникация ва машинасозлик маҳсулотларини ишлаб чиқариш имкониятини беради.

Инновацион технологияларини қўллаш ва ишлаб чиқаришни автоматлаштириш натижасида экологик жиҳатдан тоза ва энергия тежамкор ишлаб чиқариш афзалликларини олиш мумкин.

Ишлаб чиқариш комплексининг территорияси Навоий шаҳрига яқин бўлган 556 га майдонга жойлашиши режалаштирилган. Биноларни қуриш режасига асосан ЭИИЗ территориясида биринчи босқич давомида 220 тагача турли қувват ва масштабдаги корхоналар ташкил қилиш имконияти

мавжудлиги сабабли, саноат корхоналарини жойлаштириш учун 6,5 дан 250 га гача бўлган 21 та кластер майдони ажратилади. 2009 йилга келиб умумий қиймати 900 миллион долларгача бўлган 20-40 та инвестиция лойиҳаларини, 2010 йилда эса умумий қиймати 5,5 млрд. доллардан ортиқ бўлган 120 тагача бўлган инвестиция лойиҳаларини амалга оширишни бошлаш имконини берувчи ташкилий чора-тадбирлар олиб борилди.

Навоий ЭИИЗ махсус иқтисодий ҳудуднинг барча классик функцияларини – янги технологияларни, инвестицияларни жалб қилиш ва бошқаларни бажаради. ЭИИЗ “ўсиш нуқтасининг” локомотивини ташкил этиб, бу нарса умуммиллий масштабда иқтисодий модернизация жараёнларига жиддий таъсир кўрсатади. Шу билан бирга Навоий ЭИИЗ оддийгина иқтисодий саноат ҳудуди бўлмасдан, ўзининг йирик транспорт-логистика салоҳияти ва қулай географик жойлашувига асосланган жозибадорлиги билан ажралиб туради. Чунки Навоий ЭИИЗ нафақат саноат-инновация маркази, балки логистика маркази ҳам бўлади.

Навоий ЭИИЗни ташкил этилиши Навоий вилоятининг бир тармоқли тараққиётини бартараф этиш имконини беради. Ҳозирги кунда бу ерда тоғ-металлургия тармоғи яхши ривожланган. Аммо ҳар қандай конлар ҳам одатда тугайди. Стратегик тараққиёт дастури асосида 20-30 йилдан сўнг вилоятдаги мавжуд тармоқлар атрофида янги соҳаларни яратиш орқали индустриал-инновацион тараққиёт салоҳияти ошади.

Навоий ЭИИЗда саноатнинг машинасозлик, станоксозлик тармоқларини ривожлантириш учун барча имкониятлар мавжуд. Минтақада катта фойдаланилмаётган кремний захираси мавжуд бўлиб, қуёш батареялари учун кремний пластиналарини ишлаб чиқарувчи корхона ташкил қилиш мумкин. Бунинг учун фақат замонавий техника-технологияларни олиб кириш керак. Маҳаллий хомашёга асосланган замонавий тўқимачилик тармоғини, озиқ-овқат маҳсулотларини, шунингдек, қурилиш материалларини ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш мумкин.

Қонунчилик ва институционал асослар. Ўзбекистонда “Навоий” ЭИИЗ концессиясини самарали амалга оширилиши учун ҳозирги пайтда ЭИИЗ фаолиятининг қонуний ва ташкилий шароитларига мувофиқ кенг қўламли ишларни амалга ошириш давом этмоқда.

ЭИИЗ фаолиятининг қонуний асосларини 2009 йилнинг январида қабул қилинган “Навоий” ЭИИЗ ҳақидаги низом аниқлаб беради. Низомга мувофиқ ЭИИЗ фаолиятининг оператив ва координацион бошқаруви давлат ташкилотлари вакиллари ва зона дирекциясидан иборат бошқарув кенгаши томонидан амалга оширилади.

“Навоий” ЭИИЗнинг бошқарув кенгаши Вазирлар Маҳкамасининг розилиги билан халқаро тан олинган бошқарув компаниялари билан зонанинг бошқаруви бўйича улар билан ўртоқлашиш мақсадида шартномавий қонунчилик бўйича дирекция сифатида танлаши мумкин. “Навоий” ЭИИЗ ўзининг мустақил бюджетига эга бўлиб, мавжуд қонунчиликка биноан кўрсатилган хизматлар ва бошқа ишлардан олинган даромадлар, шунингдек ерларни, биноларни, асбоб ускуналарни ижарага беришдан олинган даромадлар ҳисобига шаклланади. Бюджет ҳисобидан зона фаолиятининг самарадорлигини ошириш, фойдаланилаётган инфратузилмани ривожлантириш мақсадида ЭИИЗнинг тараққиёт фондини тузиш мумкин.

ЭИИЗда белгиланган тартибга кўра рўйхатга олинган хўжалик юритувчи субъектлар ЭИИЗ фаолият кўрсатадиган бутун муддатга (ҳозирча 30 йил) экспортга йўналтирилган маҳсулот ишлаб чиқариш мақсадида мамлакатга олиб келинаётган асбоб-ускуналар, шунингдек хом ашё, материаллар ва бутловчи қисмлар божхона тўловларидан (божхона расмийлаштируви учун йиғимлардан ташқари) озод қилинади. Шунингдек, Ўзбекистоннинг ички бозорларида сотиш учун мўлжалланган маҳсулотни ишлаб чиқариш мақсадида мамлакатга олиб кириладиган хомашё, материаллар ва бутловчи қисмлар учун божхона тўловлари, агар қонун ҳужжатларида бошқа имтиёзли тартиб кўзда тутилмаган бўлса, белгиланган ставкаларнинг 50 % миқдоридан (божхона расмийлаштируви учун йиғимлардан ташқари) ундирилади. Бунда

уларни тўлаш муддати 180 кунгача кечиктирилиши ҳам мумкин. Қайд этилган имтиёзлардан фойдаланган ҳолда ЭИИЗ ҳудудига олиб кирилган асбоб-ускуналар, хом-ашё, материаллар ва бутловчи қисмлар сотилган ёки бепул берилган тақдирда, божхона тўловлари қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда бюджетга тўлиқ ҳажмда ундирилади.

“Навоий” эркин индустриал-иқтисодий зонада рўйхатдан ўтган хўжалик юритувчи субъектларга қуйидагилар руҳсат этилади:

- улар ўртасида тузилган шартномалар ва контрактлар бўйича ҳисоб-китоб ва тўловларни ЭИИЗ ҳудудида хорижий валютада амалга ошириш;

- Ўзбекистон Республикаси резидентлари бўлган бошқа хўжалик юритувчи субъектлар томонидан етказиб берилган товарлар, бажарилган иш ва хизматларнинг ҳақини эркин алмаштириладиган валютада тўлаш;

- экспорт ва импорт қилинадиган товарлар учун ҳақ тўлаш ва ҳисоб-китоб қилишнинг уларга қулай шартлари ва шаклларида фойдаланиш ва ҳоказолар.

“Навоий” эркин индустриал-иқтисодий зонада рўйхатга олинган хўжалик юритувчи субъектларга нисбатан Ўзбекистон Республикаси солиқ қонунчилигининг солиқ тўловчилар аҳволини ёмонлаштирувчи ҳужжатлар татбиқ этилмаслиги белгилаб қўйилган (акциз солиғига тортиладиган товарларнинг солиққа тортилишини тартибга солувчи ҳужжатлар бундан мустасно).

Президент Фармонида шунингдек қуйидагилар ҳам белгилаб қўйилган:

- “Навоий” эркин индустриал-иқтисодий зонанинг фаолият кўрсатиш муддати 30 йилни ташкил этиб, бу муддат кейинчалик узайтирилиши ҳам мумкин;

- ЭИИЗ фаолияти давомида унинг ҳудудида алоҳида божхона, валюта ва солиқ режимлари, Ўзбекистон Республикаси норезидент фуқароларининг унинг ҳудудига кириш, ҳудудда бўлиш ва чиқиб кетишнинг, шунингдек улар томонидан меҳнат фаолиятини амалга ошириш учун руҳсатномалар олишнинг соддалаштирилган тартиби жорий этилиши;

- алоҳида ҳуқуқий тартиб, шу жумладан, солиқ, валюта ва божхона тартиби фақат ЭИИЗ ҳудудида фаолият кўрсатаётган ва ЭИИЗ дирекцияси томонидан рўйхатга олинган хўжалик юритувчи субъектлар учун амал қилиши;

- “Навоий” эркин индустриал-иқтисодий зона фаолиятини мувофиқлаштириш ва тезкор бошқариш тегишли равишда давлат органлари вакилларидан ташкил этиладиган Маъмурий кенгаш ва ЭИИЗ дирекцияси томонидан амалга оширилади. Маъмурий кенгашнинг шахсий таркиби Вазирлар Маҳкамаси томонидан тасдиқланиши;

- “Навоий” эркин индустриал-иқтисодий зона ташкил этилган барча ҳудуд ЭИИЗ фаолият кўрсатадиган бутун давр мобайнида фойдаланиш ва бошқариш учун Маъмурий кенгашга берилиши;

- “Навоий” эркин индустриал-иқтисодий зона дирекцияси хўжалик юритувчи субъектларга ЭИИЗ ҳудудида ер участкаларини субижарага топшириш, ўз ҳуқуқ ва мажбуриятларини ижара шартномаси бўйича бошқа шахсга бериш, ижара ҳуқуқини гаровга қўйиш, уларни улуш сифатида устав капиталига қўшиш ҳуқуқисиз ижарага беради. ЭИИЗ ҳудудида ер участкаларини сотиш ва бошқача тарзда ўзгага бериш тақиқланиши ва бошқалар.

Фармонга кўра “Навоий” эркин индустриал-иқтисодий зона Маъмурий кенгаши зиммасига қуйидаги вазифалар юклатилган:

- Вазирлар Маҳкамаси билан келишган ҳолда танлов асосида, ЭИИЗ дирекцияси сифатида халқаро эътироф этилган бошқарувчи компанияни танлаш ва унга шартнома асосида ЭИИЗни бошқариш;

- хизматлар кўрсатишдан олинган даромадлар ва қонун ҳужжатларида тақиқланмаган бошқа тушумлар ҳисобига, шунингдек Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги билан келишилган ҳолда унинг фойдаланишида ва бошқарувида бўлган ерлар, бинолар ва иншоотларни ижарага беришдан олинган тушумларнинг бир қисми ҳисобига

шакллантириладиган эркин индустриал-иқтисодий зонанинг мустақил бюджетини шакллантириш;

- мустақил бюджет доирасида, маблағлари инфратузилмани ривожлантиришга ва эркин индустриал-иқтисодий зонанинг фаолияти самарадорлигини оширишга йўналтириладиган Эркин индустриал-иқтисодий зонани ривожлантириш жамғармасини ташкил этиш ҳуқуқини бериш.

Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт вазирлиги, Молия вазирлиги, Ўзбекистон Тикланиш ва тараққиёт жамғармаси, зарурат бўлганда, Инвестиция дастурларини шакллантиришда ЭИИЗни ривожлантиришнинг тасдиқланган Бош режасига ва тақдим этилган лойиҳа-смета ҳужжатларига мувофиқ эркин индустриал-иқтисодий зонанинг ишлаб чиқариш инфратузилмасини барпо этишга оид маблағларни назарда тутди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2008 йил 2 декабрдаги ПФ-4059-сонли фармонида мувофиқ Навоий ЭИИЗ фаолиятини мувофиқлаштирувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар рўйхати қуйидаги тартибда тасдиқланди (1-жадвал).

Навоий ЭИИЗни ривожлантиришда айрим муаммолар ҳам мавжуд. Хусусан, вилоятда Самарқанд, Фарғона водийси, Хоразм вилоятларидаги каби меҳнат ресурслари унчалик кўп эмас. Айни вақтда Навоий шаҳрининг индустриал жиҳатдан тараққий этиб бориши республиканинг бошқа минтақаларидан аҳолининг оммавий кўчиб келиши натижасида тез орада йирик агломерация шаҳрига айлантиради.

Навоий аэропортини транспорт-логистика марказига айлантирар эканмиз, транспортда юк ташиш борасида ҳам турли муаммоларга дуч келамиз. Чунки ҳар бир вилоят чегарасида юкларни ва ҳужжатларни давлат органлари томонидан текшириш жараёни кўп вақтни олади. Ушбу жараёнга боғлиқ бўлган органлар орасида бу муаммони ўзаро келишув асосида ҳал этишни амалга ошириш лозим. Юкларни ўз вақтида ва хавфсиз етказиш учун замонавий юк транспортлари паркларини ҳам яратиш лозим.

**1-жадвал. "Навоий" эркин индустриал-иқтисодий зона
фаолиятини мувофиқлаштирувчи меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар**

№	Ҳужжат номи	Масъул ижрочилар
1.	"Навоий" эркин индустриал-иқтисодий зона Маъмурий кенгаши ва дирекцияси тўғрисида низом	Ташқи иқтисодий алоқалар, инвестициялар ва савдо вазирлиги, Иқтисодиёт вазирлиги, Адлия вазирлиги, Навоий вилояти ҳокимлиги
2.	"Навоий" эркин индустриал-иқтисодий зонада жойлаштириш учун инвесторлар танловини ўтказиш тартиби тўғрисида низом	Ташқи иқтисодий алоқалар, инвестициялар ва савдо вазирлиги, Иқтисодиёт вазирлиги, Молия вазирлиги, Адлия вазирлиги, Давлат мулки қўмитаси
3.	"Навоий" эркин индустриал-иқтисодий зонанинг хўжалик фаолияти қатнашчиларини давлат рўйхатидан ўтказиш ва уларнинг тадбиркорлик фаолиятини амалга ошириш тартиби тўғрисида низом	Ташқи иқтисодий алоқалар, инвестициялар ва савдо вазирлиги, Иқтисодиёт вазирлиги, Молия вазирлиги, Адлия вазирлиги
4.	"Навоий" эркин индустриал-иқтисодий зона ҳудудидаги алоҳида божхона режими тўғрисида низом	Ташқи иқтисодий алоқалар, инвестициялар ва савдо вазирлиги, Давлат божхона қўмитаси, Молия вазирлиги, Иқтисодиёт вазирлиги, Адлия вазирлиги
5.	Хорижий фуқаролар ва фуқаролиги бўлмаган шахсларнинг "Навоий" эркин индустриал-иқтисодий зона ҳудудига кириш, чиқиб кетиш, ҳудудда бўлиш ва меҳнатга ёлланишининг содалаштирилган тартиби тўғрисида низом	Ички ишлар вазирлиги, Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги, Ташқи иқтисодий алоқалар, инвестициялар ва савдо вазирлиги, Иқтисодиёт вазирлиги, Адлия вазирлиги
6.	"Навоий" эркин индустриал-иқтисодий зонада алоҳида валюта режими фаолияти тартиби	Марказий банк, Молия вазирлиги, Адлия вазирлиги
7.	"Навоий" эркин индустриал-иқтисодий зона ҳудудида алоҳида солиқ режимини таъминлаш тартиби	Давлат солиқ қўмитаси, Молия вазирлиги, Ташқи иқтисодий алоқалар, инвестициялар ва савдо вазирлиги, Иқтисодиёт вазирлиги, Адлия вазирлиги

Манба: "Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами", 2008 йил, 49-сон, 478-модда.

Бугунги кунда Навоий вилоятида ЭИИЗни ва Навоий транспорт-логистика марказини яратилиши, лойиҳаларнинг мувафақиятли амалга оширилиши мамлакатнинг индустриал-инновацион сиёсатини жиддий ривожлантиришга асос қўйиш имконини беради. Бироқ, ЭИИЗни оффшорга айлантирмаслик жуда муҳим ҳисобланади. Чунки МДҲ мамлакатлари тажрибасидан кўриш мумкинки, оффшорларнинг аксарият қисми пулни четга чиқиб кетиши учун “қора тешик” вазифасини ўтайди. Бунинг учун чоратадбирлар ва муайян тўсиқлар тизимини, ҳатто бошқарувни ҳам қайта ишлаш ва такомиллаштириш зарур.

Навоий вилояти ва “Навоий” ЭИИЗда инвестицион муҳитни янада яхшилаш ва бу орқали хорижий инвестицияларни фаол жалб қилиш, мамлакатда юксак технологияли илм талаб ишлаб чиқаришни ташкил қилиш мақсадида қуйидаги чора-тадбирларни амалга ошириш муҳим деб ўйлаймиз:

- ички имкониятларимиздан келиб чиққан ҳолда экспортга йўналтирилган маҳсулотларни ишлаб чиқарувчи корхоналарига газ, сув, электр энергияси, ёқилғи, турли хизматлар кўрсатиш нарҳларини пасайтириб бериш;

- қўшимча қиймати юқори бўлган товарларнинг, айниқса хизматлар соҳасининг хилма хиллигини таъминлаган ҳолда ишлаб чиқариш ва экспортни диверсификация қилиш. Молия, суғурта, консалтинг, маркетинг, менежмент, тиббиёт, туризм, транспорт, юридик, алоқа, телекоммуникация хизматларини, компьютер техника технологиялари ва дастурларини яратишга эътибор қаратиш;

- қишлоқ жойларини шаҳарлаштириш орқали марказдаги турли ишлаб чиқариш корхоналарини нисбатан қолақ бўлган ҳудудларга кўчириш, ҳудудларда ишлаб чиқаришни ташкил қилиш ва хорижий инвестицияларни жалб қилишда маҳаллий тадбиркорларга маслаҳатлар бера оладиган профессионал уюшмалар тузиш;

- қишлоқ жойларида ишлаб чиқаришни ташкил қилган хорижий инвесторларга фонд ҳисобидан субсидия ва имтиёзли кредитлар бериш (Покистон, Хитой, Хиндистон тажрибаси);

- Республика Тикланиш ва тараққиёт жамғармаси, давлат бюджети ва хорижий инвестициялар ҳисобидан минтақаларда ишлаб чиқаришни ташкил қилиш лойиҳаларига инвестиция грантларини ташкил этиш;

- вилоят туманларида минтақа тадбиркорлари учун хорижнинг илғор минитехника-технологиялари кўргазмасини ташкил этиш, қишлоқ хўжалиги ва саноатда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни ривожлантиришга устувор аҳамият бериш;

- инновацион жараёнларни, техника ва технологияларни ишлаб чиқаришга жорий қилган хўжалик субъектларнинг фаолиятини янада рағбатлантириш.

2.3. Навоий эркин индустриал-иқтисодий зонага хорижий инвестицияларни жалб қилиш имкониятлари ва йўналишлари

Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан 2008 йилнинг 2 декабрида Ўзбекистон Республикасида жаҳон стандартларига жавоб берадиган ва жаҳон бозорларида талаб қилинадиган маҳсулот ишлаб чиқаришни таъминлайдиган, замонавий юқори технологияли ишлаб чиқаришларни ташкил этиш учун хорижий инвестицияларни, биринчи галда тўғридан-тўғри инвестицияларни жалб этиш бўйича қулай шарт-шароитлар яратиш, шунингдек Навоий вилоятининг саноат салоҳиятини, ишлаб чиқариш, транспорт-транзит ва ижтимоий инфратузилмасини ривожлантириш мақсадида “Навоий вилоятида эркин индустриал-иқтисодий зона ташкил этиш тўғрисида”ги №ПФ-4059-сонли Фармони қабул қилинди.

Навоий вилоятида хорижий инвесторларнинг кириб келиши учун барча имкониятлар мавжуд. Мамлакатда инвестиция муҳитини янада яхшилаш, хусусийлаштириш, ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, техник жиҳатдан қайта жиҳозлаш ва реконструкция қилиш, республиканинг ортиқча ишчи кучи мавжуд бўлган минтақаларида янги иш жойларини яратиш дастурларини амалга оширишда тўғридан-тўғри хусусий хорижий инвестицияларни кенг жалб этиш, шунингдек хорижий инвесторлар учун ишончли ҳуқуқий ҳимоя ва кафолатларни таъминлаш муҳим аҳамият касб этмоқда.

Бу эса ўз навбатида хорижий инвесторлар ёрдамида йирик ишлаб чиқариш корхоналарни қуриш имкониятини бермоқда. Ҳозирги кунда вилоят хўжалигида хорижий инвесторлар ёрдамида қурилган 40 дан ортиқ корхоналар фаолият кўрсатиб турибди. АҚШ, Панама, Хитой, Россия ва Украиналик инвесторлар иштироки билан қурилган корхоналарнинг асосий

қисми Навоий ва Зарафшон шаҳарларига тўғри келади. Фаолият кўрсатаётган корхоналарнинг асосий қисми озиқ-овқат саноатига (7 та), кимё саноати (6 та), транспорт ва алоқа тармоғи (5 та), қурилиш материалларини ишлаб чиқариш саноати (6 та), машинасозлик (4 та), енгил саноат (4 та), савдо (3 та), рангли металлургия (2 та), қишлоқ хўжалиги соҳасидаги (1 та) саноат тармоқларга тўғри келади.

Навоий шаҳридаги эркин индустриал-иқтисодий зона ҳудудида янги ташкил этилган корхоналарда спидометрлар, автомобиллар учун ўтгазгичлар, компрессорлар, рақамли телевизион тюнерлар, энергияни тежайдиган лампалар, ёритиш ускуналари, диодли лампалар, модемлар, полиэтилен ва пропилен қувурлар, косметика воситалари ҳамда тиббиёт маҳсулотлари ишлаб чиқариш йўлга қўйилди.¹⁷

2011 йилда қўшма корхоналар томонидан умумий маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажми 111,7 млрд.сўмни (88,7 млн. АҚШ доллар) ташкил этиб, энг кўп маҳсулотлар товар ишлаб чиқарувчи корхоналар томонидан ишлаб чиқарилди. Шу йили қўшма корхоналар томонидан 55,1 млн. АҚШ доллар ҳажмида маҳсулотлар экспорт қилинди. 2010 йилда эса хорижий инвесторлар ёрдамида қурилган корхоналарнинг умумий ишлаб чиқарган маҳсулоти 111,7 млрд сўмни, шу жумладан экспорт маҳсулотлар 55,1 млн. АҚШ долларни ташкил этган эди. Хорижий инвесторлар ёрдамида қурилган корхоналарда ишлаб чиқарилган маҳсулотлар экспортининг ўсиши 2009 йилга нисбатан 138,2 % ни ташкил этган.

“Навоий” эркин индустриал-иқтисодий зонаси ташкил этилганидан буён бу ерда 12 та корхона қурилиб, фойдаланишга топширилди. 2012 йилда улар томонидан қарийб 80 миллиард сўмлик маҳсулот ишлаб чиқарилди.¹⁸

¹⁷ Каримов И.А. 2012 йил Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади. //Халқ сўзи, 2012 йил 20 январь, № 14.

¹⁸ И.А. Каримов. Бош мақсадимиз – кенг кўламли ислохотлар ва модернизация йўлини катъият билан давом эттириш. //Халқ сўзи. 19.01.2013.

2-жадвал. Навоий вилоятида хорижий инвестиция иштирокидаги қўшма корхоналарнинг 2011 йил якунидаги ҳолати

№	Шаҳар (туман)лар бўйича корхоналар кесимида	Ташкил этилган йил (ой)	Асосий фаолият тури	Ҳақиқатдан фаолиятини бошлаган (йил,ой)	2011 йил		Иш ўринлари
					ишлаб чиқариш (млн.сўм)	шундан экспорт (минг АҚШ долл.)**	
"Навоий" ЭИИЗда фаолият курсатаётган қўшма корхоналар							
1	"O'ZMINDA" Ўзбекистон – Ҳиндистон ҚК	15.03.2010	автомобил ва трактор эхтиёж қисмлари	2010 й	2142	193,9	11
2	"UZKOR LIGHTING" Ўзбекистон – Корея ҚК	18.03.2010	электр тежамкор лампалари	2011 й	190		5
3	"TELEKOM INNOVATIONS" Ўзбекистон - Сингапур ҚК	23.02.2010	рангли рақамли ТВ сигналлар қабул қилиш ускуналари	2010 й	7051		30
4	"UzEraiCabel" Ўзбекистон-Корея ҚК	31.12.2009	автомобилларга кабеллар	2010 й	11140,0	0,9	62
5	"AGROFRESH" Ўзбекистон - БАА ҚК	23.09.2009	тайёрлов корхона	2010 й	2639,8		21
6	"DUGASTECH" Ўзбекистон – Корея ҚК	20.05.2010	электрон газ ҳисоблагичлар				14
7	"Navoiy - Beauty cosmetics" Ўзбекистон – Корея ҚК	09.07.2010	косметология маҳсулотлари	2010 й	501		19
8	"O'zEraeAlternator" Ўзбекистон – Корея ҚК	23.07.2010	автомобиль генераторлари ва компрессорлари	2011 й	3664	0,4	23
9	"CFM Proenergies" Ўзбекистон - Сингапур ҚК	27.08.2010	диодли лампалар				1
10	"Navoiy - Hunan Pulp" Ўзбекистон – Хитой ҚК	01.11.2010	сантария-гигиена маҳсулотлари	2011 й	748		12
11	"KO-UNG CYLINDER" Ўзбекистон-Корея ҚК	08.04.2011	автомобиллар учун газ баллонлари				5
	Жами:	х	х	х	28075,8	195,2	203

Манба: Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг 2012 йилнинг асосий якунлари ва 2013 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришининг устувор йўналишларига бағишланган Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги “Бош мақсадимиз – кенг қўламли ислохотлар ва модернизация йўлини қатъият билан давом эттириш” мавзусидаги маърузасини ўрганиш бўйича ўқув қўлланма. – Т.: “O'qituvchi” НМИУ. 2013.

Навоий вилояти хорижий инвестицияларни жалб қилиш ҳажми бўйича республикада олдинги ўринлардан бирида туради. 2010 йилда жалб қилинган инвестициялар ҳажми 419,8 млрд. сўмни (ёки 333,2 млн. АҚШ долларини) ташкил этган бўлса, 2011 йилда умумий инвестициялар ҳажми 463 млрд.сўмни (330,2 млн. АҚШ доллар) ташкил этди. Уларнинг 80,3 млн. АҚШ доллари ёки умумий инвестициялар ҳажмининг 20 % хориждан жалб қилинди. Аҳоли жон бошига хорижий инвестициялар 97 доллардан тўғри келди.

Ўзбекистонда Инвестиция дастури доирасида 2010 йилда 200 дан зиёд лойиҳа амалга оширилган бўлса, “Навоий” эркин индустриал-иқтисодий зонаси ҳудудида хорижий инвесторлар билан эришилган битимлар доирасида 19 та инвестиция лойиҳасини амалга оширилди. Ана шу лойиҳалар доирасида жаҳон бозорида харидоргир бўлган замонавий маҳсулот ишлаб чиқарадиган 7 та корхона фойдаланишга топширилди. Навоий кон-металлургия комбинати, “Навойазот” компаниясининг бир қатор янги объектларини барпо этиш ишлари ва бошқа лойиҳалар ниҳоясига етказилди.

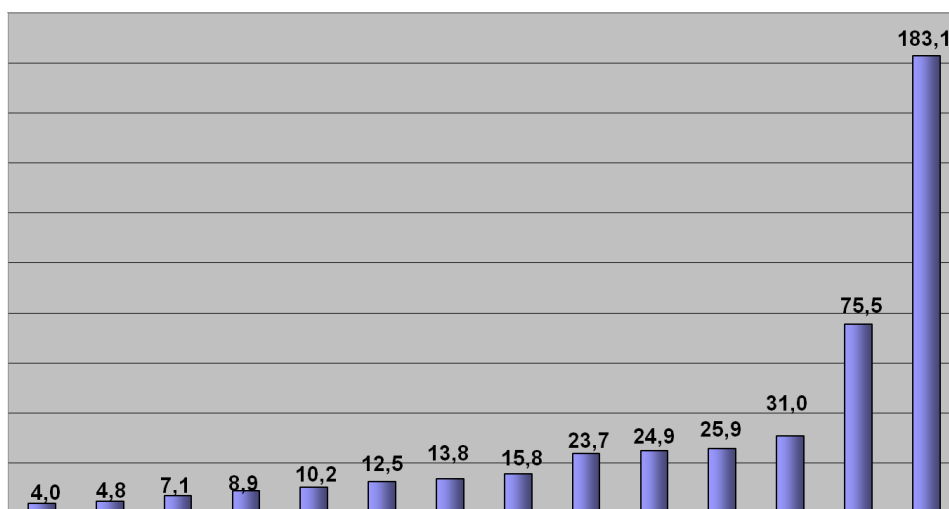
Навоий вилояти бўйича 2011 йилда хорижий инвестицияларини жалб этиш ҳудудий Дастурига 21 та лойиҳа киритилган бўлиб, бу лойиҳалар бўйича йил давомида 24,4 млн. АҚШ доллари миқдорида инвестициялар жалб этилиши режалаштирилган эди, амалда 28,3 млн. АҚШ доллари миқдорида инвестициялар жалб этилиб, режа 15,6 % га ошириб бажарилди. 2010 йилнинг мос даврида 3,6 млн. АҚШ доллари миқдорида тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар жалб этилган бўлиб, 2011 йилда ўтган йилга нисбатан 2,8 марта кўп, яъни 10,2 млн. АҚШ доллари жалб этилди.

2011 йилда Навоий вилояти «Навоий» эркин индустриал-иқтисодий зонасида 3,0 минг тонна сифимга эга замонавий усулда газ муҳитини бошқариб борадиган (РГС) совутиш камералари ташкил этилди ва бунинг учун лойиҳа қиймати 8,3 млрд.сўмга тенг бўлган маблағ ўзлаштирилди.

Лойихага асосан «Марказсаноатэкспорт»ДАТСК ва «Kefayat General Trading Co. LLC» (БАА) компанияси маблағлари сарфланди.¹⁹

2012 йилги Ҳудудий инвестиция Дастури доирасида жалб қилинган тўғридан тўғри хорижий инвестициялар миқдори 441,1 млн АҚШ долларини ташкил этади. Жами инвестицияларнинг 22,3 % (98,5 млн АҚШ долл) Буюк Британияга, 15,4 % - Хитойга (68,1 млн АҚШ долл) тўғри келади. Ҳудудлар кесимида таҳлил қиладиган бўлсак, ўзлаштирилган тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларнинг катта қисми Тошкент шаҳри ва Тошкент вилояти, шунингдек Фарғона вилоятига тўғри келади. Навоий вилоятига 7,1 млн АҚШ доллари миқдорида тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар жалб қилинган (5-расм).

2012 йилда ҲУДУДИЙ ИНВЕСТИЦИЯ ДАСТУРИ ДОИРАСИДА
жалб қилинган тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар ҳажми

5-расм. 2012 йилги Ҳудудий инвестиция Дастури доирасида тўғридан тўғри хорижий инвестицияларни жалб қилиш ²⁰

¹⁹ Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг 2011 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлари ва 2012 йилга мўлжалланган энг муҳим устувор йўналишларга бағишланган Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги “2012 йил Ватанимиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади” мавзусидаги маърузасини ўрганиш бўйича ўқув қўлланма. – “Ўқитувчи” НМИУ, 2012. – 282 б.

²⁰ Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари

2012 йилги Худудий инвестиция Дастури доирасида жами 474 та хорижий инвестиция иштирокидаги лойиҳалар амалга оширилган бўлиб, уларнинг кўпчилиги Тошкент шаҳри ва Тошкент вилояти, шунингдек Фарғона вилоятига тўғри келади. Навоий вилояти бўйича 2012 йилда хорижий инвестицияларини жалб этиш худудий Дастурига 11 та лойиҳа киритилган бўлиб, бу лойиҳалар бўйича йил 7,1 млн. АҚШ доллари миқдорида хорижий инвестициялар жалб этилди. (3-жадвал).

3-жадвал

2012 йилги Худудий инвестиция Дастури доирасида хорижий инвестиция иштирокидаги лойиҳалар

Худудлар номи	Лойиҳалар сони (дона)	Жалб қилинган хорижий инвестициялар (млн.долл)
Республика бўйича	474	441,1
Тошкент шаҳри	221	183,1
Тошкент вилояти	64	75,5
Фарғона вилояти	35	31,0
Қашқадарё вилояти	10	25,9
Андижон вилояти	27	24,9
Сирдарё вилояти	13	23,7
Самарқанд вилояти	24	15,8
Сурхондарё вилояти	13	13,8
Наманган вилояти	14	12,5
Қорақалпоғистон Рес.	12	10,2
Хоразм вилояти	6	8,9
Навоий вилояти	11	7,1
Бухоро вилояти	12	4,8
Жиззах вилояти	12	4,0

Манба: Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт вазирлиги маълумотлари

Навоий ЭИИЗга тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб қилишда унда яратилган инвестицион жозибадорлик ва нисбий афзалликлар муҳим ўрин тутди. Айнан ушбу омилларга инвесторлар томонидан алоҳида эътибор берилди. Худудларнинг инвестицион жозибадорлигини аниқлашда

турли услублардан фойдаланилади. Уларнинг бир-биридан фарқи инвестицион муҳитни белгиловчи кўрсаткич ва индикаторларни танлаб олишда намоён бўлади.

Юртимиз олимларининг тадқиқотларига кўра, минтақаларнинг инвестицион жозибадорлик индекси олтита элемент асосида ҳисобланади ва шу бўйича интеграл индекс аниқланади. Олинган маълумотларга кўра, минтақаларнинг инвестицион жозибадорлигини учта гуруҳга бўлиш мумкин (4-жадвал).

4-жадвал. Худудларнинг инвестицион жозибадорлигини аниқлаш элементлари

№	Худудлар	Худуднинг умумий иқтисодий ривожланиш даражаси	Худуднинг молиявий ресурслар билан таъминланиши	Инвестицион инфраструктура ривожланиш даражаси	Худуднинг демографик таъсир кўрсаткичи	Институционал ўзгаришлар ва ривожланиш даражаси	Худуднинг инвестицион фаолият хавфсизлиги даражаси	Мутлақ интеграл ранг кўрсаткичи
1	Қорақалпоғистон	0,0064	0,121	0,085	0,222	0,559	0,535	0,234
2	Андижон	0,341	0,151	0,276	0,426	0,560	0,594	0,367
3	Бухоро	0,304	0,144	0,165	0,413	0,509	0,511	0,315
4	Жиззах	0,198	0,049	0,075	0,388	0,496	0,506	0,151
5	Қашқадарё	0,362	0,542	0,266	0,382	0,370	0,386	0,382
6	Навоий	0,536	0,189	0,218	0,348	0,348	0,439	0,338
7	Наманган	0,141	0,118	0,183	0,374	0,531	0,554	0,285
8	Самарқанд	0,181	0,234	0,154	0,401	0,607	0,522	0,322
9	Сурхондарё	0,150	0,101	0,104	0,324	0,549	0,422	0,250
10	Сирдарё	0,185	0,037	0,147	0,320	0,317	0,723	0,247
11	Тошкент	0,434	0,197	0,366	0,493	0,611	0,362	0,404
12	Фарғона	0,317	0,241	0,331	0,470	0,289	0,573	0,347
13	Хоразм	0,171	0,113	0,199	0,310	0,529	0,535	0,284
14	Тошкент ш.	0,837	0,793	0,701	0,820	0,580	0,845	0,755

Манба: Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг 2011 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2012 йилга мўлжалланган энг муҳим устувор йўналишларга бағишланган Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги “2012 йил Ватанимиз тараққиётини янги bosқичга кўтарадиган йил бўлади” мавзусидаги маърузасини ўрганиш бўйича ўқув қўлланма. – “Ўқитувчи” НМИУ, 2012. – 282 б.

Инвестицион жозибаторликнинг юқори бўлиши ушбу ҳудудларда табиий-иқтисодий салоҳият, инфратузилма, жумладан, транспорт ва ахборот коммуникацияларининг ривожланиш даражаси юқорилиги билан белгиланади. Навоий вилояти иккинчи гуруҳга (индекс 0,322-0,288) киради, ушбу гуруҳ хорижий инвесторларнинг мавжуд қазиб олувчи ва қайта ишлаш корхоналари фаолият кўрсатаётганига қизиқиши билан белгиланади.

Навоий вилоятининг инвестицион мавқеини (имиджисини) ижобий томонлари қуйидагилардан иборат:

- транспорт йўлларини (автомобиль, темир йўл ва ҳаво йўллари) ривожланганлиги ва замонавий алоқа телекоммуникация воситалари билан таъминланганлиги;

- энергетика бозорининг мавжудлиги;

- интеллектуал кадрлар салоҳиятига эгаллиги;

- қулай ижтимоий-иқтисодий ва маданий, шунингдек туристик муҳитнинг мавжудлиги;

- ижтимоий-сиёсий шарт-шароитларнинг барқарорлиги;

- шаҳар аҳолисининг юқори тўлов имкониятларига эгаллиги;

- инфратузилмани ривожлантириш ва шунингдек инвестицион фаолиятни қўллаб-қувватловчи имкониятларнинг мавжудлиги ва бошқалар.

Навоий вилоятини иқтисодий ривожлантириш ва инвестицияларни жалб қилишнинг асосий йўналишлари қуйидагиларга қаратилган:

- қайта тиклаш, мавжуд корхоналарни техник жиҳозлаш ва кенгайтириш, янги маҳсулотларни ишлаб чиқариш, комплекс иқтисодий чора-тадбирларни кўриш;

- вилоятда хомашё ва саноат маҳсулотларини ишлаб чиқаришни ҳисобга олиб, янги корхоналарни қуриш;

- минерал хомашё ва сув ресурсларни ўзлаштиришни янада кенгайтириш ва бошқалар.

Навоий шаҳри атрофида эркин саноат-иқтисодий ҳудудига хорижий инвестицияларни жалб қилиш имкониятлари қуйидаги омиллар билан боғлиқ:

1) Республикамизда энг йириклардан бўлган кимё, энергитика, тоғ-кон, цемент корхоналари асосида юзага келган Навоий шаҳрининг саноатлаштириш даражаси. Бу жиҳатдан шаҳар янада ривожланиш имкониятларига эга етарли даражадаги саноат ва коммуникация инфраструктурасига эга.

2) Навоийдан, жанубдан Эрон ва Туркияни портларига ғарбдан ва шимолдан Қора денгиз ва Болтиқ денгизи портларига чикувчи худуднинг ҳамма асосий темир йўл трассалари ва шунингдек Хитойдан Европагача энг қисқа темир йўл маршрути ўтади.

3) Саноат объектларини жойлаштириш мумкин бўлган катта бўш ер майдонининг мавжудлиги. Масалан шаҳар ва аэропорт ўртасида Э-40 трассаси бўйлаб фойдаланиш мумкин бўлган ерлар майдон 1000 гектарга яқиндир.

4) Ўзбекистон ишлаб чиқарувчиларининг халқаро савдо-иқтисодий муносабатларга тобора интеграция қилиб бориши нафақат ички бозорда, шунингдек хорижда ҳам ва айниқса 300 млн.ли аҳолига эга ва Ўзбекистон билан эркин савдо ҳудуди ўрнатилган МДҲ давлатларида ҳам талабга эга маҳсулотлар ишлаб чиқаришни ўзлаштиришни рағбатлантиради.

5) Навоий эркин саноат-иқтисодий ҳудудида келажак технологиялари, янги ресурс ва энерготехнологияларни жалб қилиш йўли билан кейинги 20-30 йил ичида долзарб бўлиб қолувчи экологик соф, замонавий, диверсификацияланган саноат базасини яратиш имконияти.

Навоий ЭИИХ махсус худуднинг барча классик функцияларини бажаради: янги технологияларни, инвестицияларни жалб қилиш ва бошқалар. ЭИИХ “ўсиш нуқтасининг” локомотивини ташкил этиб, бу нарса умуммиллий масштабда иқтисодий модернизация жараёнига жиддий таъсир кўрсатади.

Навоий вилоятининг иқтисодий ва экспорт имкониятларини янада раванқ топишида тоғ-кон ва кимё саноат корхоналари, қурилиш материалларини ишлаб чиқариш тармоқлари ва шунингдек қишлоқ хўжалик маҳсулотларини қайта ишлаб чиқариш саноати тармоқлари муҳим рол ўйнамоқда.

Келгуси йиллардаги устувор йўналишлардан бири мамлакатимизда, энг аввало, жалб қилинаётган тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар ҳажмини ошириш, чет эл инвесторлари учун кафолатлар яратиш ҳамда уларнинг ишончини мустаҳкамлаш мақсадида янада қулай инвестиция муҳитини шакллантиришдан иборат.

Бу вазифаларни амалга ошириш 2011-2015 йиллар давомида 13 миллиард доллардан зиёд ёки ўтган беш йилдагига нисбатан 1,7 баробар кўп тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар жалб этилишини таъминлайди. Ушбу маблағлар энг илғор технологиялар билан жиҳозланган ва хомашё ресурсларини чуқур қайта ишлаш ҳамда рақобатдош тайёр маҳсулотлар ишлаб чиқаришни таъминлайдиган, мамлакатимиз экспорт салоҳиятини ошириш ҳамда янги иш ўринларини яратишга хизмат қиладиган янги саноат корхоналарини ташкил этиш бўйича чет эл инвесторлари иштирокидаги 320 тадан ортиқ йирик инвестиция лойиҳасини амалга оширишга йўналтирилади.

Бундай лойиҳалар ҳақида сўз борганда, Навоий вилоятида аммиак ва карбамид ишлаб чиқарадиган замонавий комплекс қуриш, автомобиль двигателлари, катта ҳажмда юк ташийдиган “МАН” автомобиллари, “Мерседес Бенц” шассиси базасида кўп ўринли автобуслар, “Клаас” компанияси билан ҳамкорликда қишлоқ хўжалиги техникасини ишлаб чиқаришни ташкил этиш, техник ва поликристалл кремний ишлаб чиқариш, тайёр маҳсулот ишлаб чиқаришнинг тўлиқ циклига эга бўлган вертикал интеграциялашган текстиль мажмуаларини, тайёр дори препаратларини ишлаб чиқарадиган корхоналарни барпо этиш ва бошқа лойиҳаларни қайд этиш мумкин.

Навоий ЭИИЗга хорижий инвестицияларни жалб қилишда йирик халқаро молия институтлари, ҳукумат ташкилотлари ва хорижий банкларни, биринчи навбатда Осиё тараққиёт банки, Жаҳон банки, Ислом тараққиёт банки, Япония, Жанубий Корея ва ХХР тараққиёт банклари, қатор араб давлатларининг инвестиция фондлари билан ҳамкорлик қилиш масаласига алоҳида аҳамият бериш зарур.

Айнан ана шу ҳамкорликнинг молиявий кўмагида келгуси йиллар давомида Ўзбек миллий автомагистралли участкаларини қуриш, ичимлик суви билан таъминлаш тизимларини барпо этиш ва реконструкция қилиш, қишлоқ хўжалиги ерларининг мелиоратив ҳолатини яхшилаш, поливинилхлорид ва каустик сода ишлаб чиқариш бўйича янги мажмуа барпо этиш, қишлоқ хўжалиги техникаси ва автомобиль шиналарини ишлаб чиқаришни ташкил этиш каби кўплаб лойиҳалар амалга оширилиши режалаштирилган.

2011-2015 йилларда жами хорижий инвестиция ва кредитлар ҳажми 18,6 миллиард долларни ташкил этиши ёки ўтган беш йилдагига нисбатан 2 баробар кўп бўлиши прогноз қилинмоқда. Уларнинг 75 фоиздан ортиғини тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар ташкил этади. Бу борада қарз маблағлари узоқ муддатли асосда фақат ижтимоий ва ишлаб чиқариш инфратузилмаларини ривожлантириш, иқтисодиётнинг стратегик тармоқларини модернизация қилиш, шунингдек, хорижий молиявий институтларнинг кредит линияларини мамлакатимиз тижорат банклари орқали қайта молиялаштириш йўли билан кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларини қўллаб-қувватлашга қаратилган инвестиция лойиҳаларини молиялаштиришга жалб этилади.

Туризм жаҳоннинг кўплаб давлатларининг миллий иқтисодиётини ривожланишида муҳим роль ўйнаб келмоқда. Навоий вилояти гарчи Самарқанд, Шаҳрисабз, Бухоро, Тошкент, Хива, Қарши ва Термиз каби шаҳарлардан бир неча юз километр узоқликда жойлашган бўлсада, муҳим халқаро туристик марказлардан бири ҳисобланади. Тарихий аҳамиятга эга бўлган кўплаб ёдгорликларни (Кармана, Нурота, Сармишсой қадимги

ёдгорликлари ва бошқалар) ва дам олиш зоналарининг (Янгиқазғон дам олиш чўл зонаси, Ҳайдаркўл дам олиш зонаси ва ҳоказолар) мавжудлиги кўплаб туристларни ўзига жалб қилиш имконини беради. Шундай қилиб, Навоий вилоятида ташқи иқтисодий фаолиятни ривожланиши ва шунингдек чет эл инвестициялар ҳажмини йилдан-йилга ортиб бориши, ўнлаб янги замонавий саноат корхоналарни ишга туширилиши, саноат ва қишлоқ хўжалигида экспорт салоҳиятини тобора кенгайиб бориши аҳолининг ижтимоий-иқтисодий ва маданий турмуш тарзини янада яхшиланиб боришига имкон бермоқда.

2-боб бўйича хулоса

Мамлакатда инвестиция фаолиятини тартибга солувчи 50 дан ортиқ ҳуқуқий-ҳужжат қабул қилинди, жумладан, “Концессиялар тўғрисида”ги, “Эркин иқтисодий зоналар тўғрисида”ги, “Чет эл инвестициялари тўғрисида”ги, “Чет эллик инвесторлар ҳуқуқларининг кафолатлари ва уларни ҳимоя қилиш чоралари тўғрисида”ги 30.04.1998 йилдаги Қонуни; “Инвестиция фаолияти тўғрисида”ги, “Ташқи иқтисодий фаолият тўғрисида”ги Қонунлар айна шу мақсадга хизмат қилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан 2008 йилнинг 2 декабрида Ўзбекистон Республикасида жаҳон стандартларига жавоб берадиган ва жаҳон бозорларида талаб қилинадиган маҳсулот ишлаб чиқаришни таъминлайдиган, замонавий юқори технологияли ишлаб чиқаришларни ташкил этиш учун хорижий инвестицияларни, биринчи галда тўғридан-тўғри инвестицияларни жалб этиш бўйича қулай шарт-шароитлар яратиш, шунингдек Навоий вилоятининг саноат салоҳиятини, ишлаб чиқариш, транспорт-транзит ва ижтимоий инфратузилмасини ривожлантириш мақсадида “Навоий вилоятида эркин индустриал-иқтисодий зона ташкил этиш тўғрисида”ги, 2012 йил 13 апрелда Ангрен махсус индустриал зонасини ташкил қилиш тўғрисидаги фармонлари қабул қилинди.

Ушбу ЭИХларда хорижий инвесторларнинг кириб келиши учун барча имкониятлар мавжуд. Мамлакатда инвестиция муҳитини янада яхшилаш, хусусийлаштириш, ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, техник жиҳатдан қайта жиҳозлаш ва реконструкция қилиш, республиканинг ортиқча ишчи кучи мавжуд бўлган минтақаларида янги иш жойларини яратиш дастурларини амалга оширишда тўғридан-тўғри хусусий хорижий инвестицияларни кенг жалб этиш, шунингдек хорижий инвесторлар учун ишончли ҳуқуқий ҳимоя ва кафолатларни таъминлаш муҳим аҳамият касб этмоқда.

Бу эса ўз навбатида хорижий инвесторлар ёрдамида йирик ишлаб чиқариш корхоналарни қуриш имкониятини бермоқда. Ҳозирги кунда Навоий вилоятида хорижий инвесторлар ёрдамида қурилган 40 дан ортиқ корхоналар фаолият кўрсатиб турибди.

Навоий вилоятининг инвестицион мавқеини ижобий томонлари қуйидагилардан иборат:

- транспорт йўллари ривожланганлиги ва замонавий алоқа телекоммуникация воситалари билан таъминланганлиги;
- энергетика бозорининг мавжудлиги;
- интеллектуал кадрлар салоҳиятига эгалиги;
- қулай ижтимоий-иқтисодий ва маданий, шунингдек туристик муҳитнинг мавжудлиги;
- ижтимоий-сиёсий шарт-шароитларнинг барқарорлиги;
- шаҳар аҳолисининг юқори тўлов имкониятларига эгалиги;
- инфратузилмани ривожлантириш ва шунингдек инвестицион фаолиятни қўллаб-қувватловчи имкониятларнинг мавжудлиги ва бошқалар.

3-БОБ. ЎЗБЕКИСТОНДА ЭРКИН ИҚТИСОДИЙ ҲУДУДЛАРДА ИНВЕСТИЦИОН ФАОЛИЯТНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ

3.1. Эркин иқтисодий ҳудудларга инвесторларни жалб қилиш муаммолари

Эркин иқтисодий ҳудудларни ривожлантириш жамиятнинг турли доираларида бундай ҳудудларни ташкил этишнинг мақсадга мувофиқлиги, уларнинг вазифалари ва мақсадлари, жойлаштириш минтақалари ва бошқалар тўғрисида қизғин баҳсларни келтириб чиқаради. Ушбу муҳокамалар табиий, зарурий ва мамлакат ҳаётидаги янги ҳодисани тасдиқлаш жараёнининг ажралмас қисми ҳисобланади. Илғор сиёсий ва ижтимоий ташкилотлар, ҳукумат, алоҳида сиёсий арбоблар ва ишбилармонлик доиралари вакиллари томонидан қўллаб-қувватлаш мамлакатда эркин иқтисодий ҳудудлар концепциясига ҳам ҳаётийлик, ҳам ишчанликни бағишлаши мумкин.

Исталган ташкил этилаётган зона (эркин иқтисодий ҳудуд - ЭИХ) ишлаб чиқилган комплекс ривожланиш режасига, яъни барча хўжалик объектларини ривожлантириш, иқтисодий алоқаларда тенг ҳуқуқли иштирок этувчи хар хил мулкчилик (давлат, кооператив, акциядорлик, кўшма, якка тартибдаги) шаклларига асосланган янги ишлаб чиқариш муносабатларини вужудга келтириш режасига эга бўлиши зарур. Дастурнинг асосий мақсади давлат, тижорат ва хорижий капиталдан, аҳоли маблағларидан комплекс фойдаланиш, ишбилармонлик, молиявий ва ҳуқуқий тузилмаларни фаоллаштириш асосида зонани динамик иқтисодий ва ижтимоий ривожлантиришдан иборат бўлиши зарур.²¹

Амалиёт кўрсатишича, исталган зонанинг ҳақиқий фаолият кўрсатиши учун қуйидаги тузилмаларнинг мавжуд бўлиши заруратга айланган:

- дастурнинг ижроси учун масъул ва бошқарув органини – зона

²¹ К.Х.Абдурахманов, А.М.Абдуллаев, Ш.Х.Дадабаев. Региональная экономика и управление. Т.: 2007, С.739.

кенгашини шакллантирувчи йирик акциядорлик жамияти (давлат иштирокига эга);

- зона вазифаларини ҳал этиш учун инвестицияларни жалб қилувчи суғурта инвестицион фонди (суғурта жамияти);

- зона бюджетини шакллантирувчи, бюджет ва кредит маблағларини ишлатилишини ва республика бюджети билан ўзаро муносабатларни назорат қилувчи зона марказий банки;

- солиққа тортиш, лицензиялаш, банк фаолияти, гаров ҳуқуқи, концессияларни тақдим қилиш, меҳнат ва ижтимоий масалаларни тартибга солувчи зонавий қонунчилик.

1991 йилда зоналарни бошқариш, қонуний-меъёрий база ва молиявий-хўжалик инфратузилмасини яратиш, лойиҳаларни амалга ошириш усулларини ишлаб чиқиш ташаббусларини қўллаб-қувватлаш мақсадида ЭИХ Халқаро ривожланиш ассоциациясининг (ЭИХХРА) таъсис этилиши катта аҳамиятга эга бўлди. У 100 дан ортиқ таъсисчиларга (вилоятлар, республикалар, банклар, шаҳарлар, институтлар) эга.

ЭИХХРА раҳбарларининг фикрига кўра, эркин иқтисодий ҳудудларни ташкил этиш ва яхши фаолият юритиши учун қуйидаги дастлабки шарт-шароитларни таъминлаш зарур:

- катта капиталга эга, ўз зиммасига зонани яратиш дастурининг ижроси учун тўлиқ моддий масъулиятни олувчи йирик акциядорлик жамиятларининг (давлат капитали иштирок этган) мавжудлиги;

- зонани ривожлантириш вазифаларини ҳал этиш учун зарурий ҳажмда валюта тушумларини жалб қилишни таъминловчи махсус гаров-суғурта инвестицион фонди (суғурта жамияти)ни ташкил қилиш;

- зона бюджетини шакллантиришни таъминловчи, бюджет ва кредит маблағларини ишлатилишини назорат қилувчи, давлат бюджети билан ўзаро муносабатларни мувофиқлаштирувчи зона марказий банкни яратиш;

- минтақавий ва давлат даражаларида махсус зонавий қонунчиликни ишлаб чиқиш; ушбу қонунчилик ҳужжатлари зонада солиққа тортиш,

лицензиялаш, банк фаолияти, гаров ҳуқуқи, концессияларни тақдим қилиш, меҳнат ва ижтимоий масалаларни тартибга солиши зарур;

- зона раҳбарияти (масалан, зона кенгаши) ва маҳаллий (минтақавий) хокимият органлари ўртасида функцияларни ажратиш, улар ўртасида мулкка эгаллик ва уни тақсимлаш, нархни шакллантириш масалаларини ҳал қилиш, солиққа тортиш, лицензиялаш, турли имтиёзларни тақдим этиш тартиби муаммолари бўйича шартномавий муносабатларни ўрнатиш (қабул қилиш);

- республика органлари томонидан аниқ иқтисодий зоналарни ривожлантириш дастурларини тасдиқлаш; ушбу дастурларда ЭИҲ томонидан республика манфаатлари нуқтаи назаридан ҳал этилувчи масалалар кўзда тутилади, давлат капитал қўйилмалари ва субсидиялари ҳажми аниқланади, имтиёзлар ва уларни олиш муддатлари ўрнатилади;

- минтақавий ва маҳаллий хокимият тузилмалари томонидан ўзлари эга бўлган маълум бир ҳуқуқларни, энг аввало молиявий-хўжалик фаолият соҳасидаги ҳуқуқларни эркин иқтисодий ҳудудларни бошқариш органларига, шунингдек зоналарда жойлашган алоҳида ишлаб чиқаришлар, корхоналар, фирмаларга топширилиши.

Эркин ҳудудларни ташкил этишда уларнинг иштирокчилари – хорижий ва миллий инвесторлар тўғрисидаги масалани ҳал этиш муҳим ҳисобланади. Айнан иштирокчилар таркиби мамлакат иқтисодий ҳаётида ушбу янги хўжалик юритиш шаклининг муваффақиятини ёки омадсизлигини белгилаб берадики, улар энг аввало ҳудудларга сармоя киритмоқчи бўлган инвесторларнинг реакциясига боғлиқ. Жаҳон тажрибасини таҳлили кўрсатишича, эркин иқтисодий ҳудудларнинг лойиҳачилари нафақат хорижий ва миллий инвесторлар учун рағбатлантирувчи омилларнинг фарқланиши билан боғлиқ қийинчиликларга, балки бундай рағбатлантиришларнинг тескари, баъзан эса ўзаро қарама-қарши тавсифи билан боғлиқ мураккабликларга ҳам дуч келадилар. Хорижий сармоядор учун асосий рағбат бўлиши мумкин бўлган ҳолат (масалан, ички бозорга чиқиш имконияти) миллий сармоядорлар учун иккинчи даражали аҳамиятга

эга бўлиши мумкин.

Эркин иқтисодий ҳудудларни ташкил этувчиларнинг фаолиятини мураккаблаштирувчи яна бир омил шундан иборатки, улар, хорижий ва миллий инвесторлар томонидан рағбатлар ва қизиқтирувчи сабаблар ҳар хил тушунилиши мумкинлигини тасаввур эта олмайдилар. Масалан, ҳудудларда яхши ривожланган инфратузилма маҳаллий инвесторлар учун капитал кўйилмалар киритиш учун катта рағбатлантирувчи кучга эга бўлиши мумкин, хорижий инвестор учун эса бундай “рағбат” зонага инвестицияларни киритиш бўйича қарор қабул қилишнинг мажбурий дастлабки шарти бўлиб ҳисобланади. Бунда хорижий инвестор учун бошланғич кадам бўлиб, ҳудуддаги инфратузилма даражаси эмас, балки ўз мамлакатада ёки бошқа хорижий мамлакатлардаги инфратузилма даражаси ва сифати ҳисобланади. Маҳаллий инвесторлар маълум бир аниқ зонада ташкил этилган шарт-шароитларни жуда илғор ва техник жиҳатдан замонавий деб (масалан, бошқарув тизими) қабул қилишлари мумкин бўлса, айтилиши вақтда хорижий инвесторлар анча кескин қарашларга эга бўлиши мумкин. Ушбу зиддият енгил бўлмас ҳолат бўлиб, зоналар лойиҳаларини ишлаб чиқиш ва амалга оширишда уни эътиборга олиш зарур.²²

Эркин иқтисодий ҳудудларнинг жозибадорлигини баҳолашдаги тафовутлар хорижий инвесторлар билан “консенсус” имкониятини инкор этмайди. Хорижий инвесторни зонада иштирок этишга қизиқтирувчи омил бўлиб, инфратузилманинг сифати (бу фақатгина дастлабки шартдир), товарлар ва хизматларнинг бож тўловисиз импорт қилиниши, солиқлардан озод қилиш ва бошқа имтиёзлар эмас, балки ички бозорга тўғридан-тўғри чиқиш имконияти ҳисобланади. Улар учун, зонада ўз фаолияти натижасида олинадиган маблағлар ҳажми ва улардан фойдаланиш имконияти ҳам жуда муҳим аҳамиятга эга. Бу ерда муаммо фойдани, шу жумладан айланмадаги мавжуд акциялар бўйича дивидендларни ҳам хорижга ўтказиш заруриятидан

²² Mahmudov N.M., Eshov M.P va boshqalar. Jahon iqtisodiyotiga integratsiya. O'quv qo'llanma. T.: TDIU, 2011, 200 b.

иборат. Кўпгина фирмалар ушбу масалани ҳал этмасдан туриб, эркин иқтисодий ҳудудларга жиддий капитал қўйилмалар киритишдан ўзларини тийиб турадилар.

Эркин иқтисодий ҳудудларга тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни хорижий фирмаларнинг аста-секин миллий иқтисодиётга интеграциялашув усули сифатида қараш мумкин. Шу сабабли ЭИХни режалаштириш босқичидаёқ чет эл фирмаларининг маҳаллий тадбиркорлар билан бевосита ва тескари алоқаларини ўрнатиш имкониятларини кўзда тутиш зарур. Бундай алоқалар маҳаллий хомашё товарларини, компонентларни, яримфабрикатларни, мажмуавий асбоб-ускуналарни ва хизматларни олиш имкониятини таъминлаши зарур. Маҳаллий ресурсларга эга бўлиш имконияти хорижий инвесторлар учун муҳим стимул ҳисобланади. Бирок зонада фаолият кўрсатаётган хорижий инвесторлар учун бунга амалда эришиш анча қийин бўлиши ва катта вақтни талаб этиши мумкин. Мазкур омилга катта эътибор берган ҳолда, зона лойиҳачилари қуйидаги жиҳатларни ҳисобга олишга уринадилар.

Биринчидан, хорижий инвесторлар томонидан харид қилиниши мумкин бўлган кўпгина маҳаллий ресурслар мамлакатда камёб ҳисобланади. Хорижий инвесторларнинг бозорга кириб келиши натижасида талабнинг ўсиши эса вазиятни янада кескинлаштириши мумкин. Агар гап яқин истиқбол тўғрисида кетаётган бўлса, хорижий инвесторлар ўз шахсий манфаатларига бўйсуниб, ресурслар эвазига юқорироқ нархлар тўлаб ушбу танқисликни бартараф этишлари мумкин. Лекин бу инфляция жараёнлари ривожланишини тезлаштириши ва мамлакатда фаолият кўрсатаётган бошқа фирмалар учун ресурслар танқислиги муаммосини кескинлаштириши мумкин. Узоқ муддатли режада зонада фаолият юритаётган фирмалар томонидан қўшимча талаб маҳаллий товар етказиб берувчиларни ушбу янги талабни қондириш учун ишлаб чиқариш қувватларини кўпайтиришга мажбур этади. Лекин бундай жараён бир неча йил давом этади.

Иккинчидан, маҳаллий ресурсларнинг сифати ва технологик даражаси

хорижий фирмалар томонидан ушбу ресурсларга билдирилатган стандартларга мос келмаслиги мумкин. Ушбу муаммога хорижий инвесторлар маҳаллий ресурслардан фойдаланган барча ҳолларда дуч келадилар. Вақт ўтиши билан маҳаллий товар етказиб берувчилар аста-секин ўз ишлаб чиқаришининг технологик даражасини кўтариб борадилар. Бирок ушбу технологик такомиллаштириш автоматик равишда рўй бермайди. Агар технология даражалари ўртасидаги тафовут каттга бўлса, хорижий инвесторлар маҳаллий товар етказиб берувчилар билан алоқаларни узишга ва зонадаги фаолиятини ўзининг анъанавий етказиб берувчиларига таянган ҳолда давом эттиришга қарор қилиши мумкин. Бундан келиб чиқадики, эркин зоналардаги хорижий фирмалар ва ундан ташқарида фаолият юритаётган маҳаллий корхоналар ўртасида иқтисодий ва технологик алоқаларни ўрнатиш усуллари, стимуллари ва ташкилий шакллари тизими зарур.

Учинчидан, эркин зоналарда фаолият юритаётган хорижий фирмалар ва маҳаллий корхоналар ўртасида тўғридан-тўғри алоқаларни ўрнатиш учун керакли харажатлар миқдори ва даражасини ҳисобга олиш зарурияти. Маҳаллий фирмалар ўйламасдан хорижий фирмаларни, харидорнинг техник стандартларига мос келувчи ва етарли миқдорда мавжуд бўлган товарлар ва хизматлар билан таъминлайди деган фикрга бориш нотўғридир. Бундай вазият камдан-кам учрайди. Бу эса зонадан ташқарида фаолият юритувчи маҳаллий корхоналарни ишлаб чиқариш қувватларини кенгайтиришга ва технологик даражасини кўтаришга, шунингдек ушбу корхоналар ва зонада фаолият юритаётган хорижий фирмалар ўртасида ишлаб чиқариш алоқаларини таъминлашга жиддий сармоялар киритиш зарурлигини англатади. Бундай инвестициялар бутун иқтисодиётга фойда келтиради (агар шундай йўл билан ривожланган фирмалар товарлар ва хизматларни маҳаллий бозорга ҳам етказиб берса). Ушбу муаммони ҳал қилиш, балки аввал кўзда тутилмаган молиявий харажатларни талаб этади, бу эса эркин иқтисодий ҳудудларни ташкил қилишга йўналтириладиган инвестициялар ҳажмини

кўпайтиради.

Юқорида кўрсатилган муаммоларнинг мавжудлиги – хомашё ресурслари ва молиялаштиришнинг етишмаслиги, маҳаллий корхоналарнинг паст техник даражаси, маҳаллий товарлар ва хизматларнинг паст сифати эркин зонада фаолият юритаётган хорижий фирмалар ва ундан ташқаридаги маҳаллий корхоналар ўртасида алоқаларни ўрнатиш масаласини ҳал этишнинг мураккаблигини белгилайди. Бундан келиб чиқадики, дастлабки босқичларда маҳаллий бозорларга кириш имконияти потенциал хорижий инвесторлар учун кучли сабаб бўла олмайди. Шунга қарамай, узоқ муддатли истиқболда маҳаллий ресурсларга эга бўлиш имконияти улар учун муҳим омил бўлиши мумкин.

ЭИХларда хорижий фирмаларни маҳаллий ресурслар билан таъминлашни ривожлантириш узоқ муддатли тадбирлар тоифасига киради ва потенциал инвесторларнинг ҳеч бўлмаганда камчилиги бундай ресурсларни ишлаб чиқишда иштирок этишга ҳозирлигига шубҳа қилмаслик керак. Зоналарнинг лойиҳачилари кўпинча эркин иқтисодий ҳудудларнинг хорижий иштирокчилари учун асосий устунликлардан бири бўлиб, ЭИХ ташкил қилувчи мамлакат ҳукумати томонидан берилган молиявий ёки бошқа стимуллар даражаси ҳисобланади деб ўйлайдилар. Ҳақиқатан ҳам биринчи ЭИХларни ташкил этишда шундай бўлган эди. Бироқ ўтган ўн йилликлар мобайнида жаҳонда зоналарнинг сони шунчалик кўпайиб кетдики, хорижий инвесторлар учун нисбий устунликлар (солиқ имтиёзлари, субсидиялар, импортни божхона тўловларидан озод қилиш, қисман божсиз экспорт қилиш ва бошқалар) кўп ҳолларда, балки бутунлай ўзининг рағбатлантирувчи хусусиятларини йўқотди.²³

ЭИХлар мавжуд бўлган ёки уларни ташкил қилиш истагида бўлган барча мамлакатлар деярли бир хил имтиёзлар берар экан, хорижий инвестицияларни жалб қилиш учун ушбу имтиёзлардан асосий рағбат

²³ Рыбаков С.А. Особые экономические зоны в России. Налоговые льготы и преимущества./С.А.Рыбаков, Н.А.Орлова. – М.: Вершина, 2006 – 248 с.

сифатида фойдаланмоқчи бўлган мамлакат бошқа мамлакатларга нисбатан кўпроқ имтиёзлар бериши керак. Бу молиявий жиҳатдан мамлакат учун шунчалик қийин бўладики, ушбу зоналарни ташкил қилишнинг умумий иқтисодий ва молиявий мақсадга мувофиқлигини шубҳа остига қўяди. Зоналарда тақдим этиладиган имтиёзларни иккита гуруҳга ажратиш мумкин.

1. Умумий имтиёзлар (одатда барча мамлакатлар томонидан тақдим этилади):

- товарлар ва хизматларнинг божхона тўловисиз импорт қилиниши;
- 15 йиллик давргача солиқлар тўлашдан озод қилиш;
- билвосита субсидия сифатида фирма тасарруфига ободонлаштирилган ҳудудни бериш.

2. Махсус имтиёзлар (аниқ мамлакат томонидан тақдим этилади):

- фойда солиғидан фоизли чегирма (50 % гача);
- фирмаларга мамлакат ташқарисидаги харажатларини қоплаш учун махсус субсидиялар;
- хорижий фирмаларга маҳаллий ишлаб чиқарилган асбоб-ускуналар хариди учун чегирма.

Умумий имтиёзлар гуруҳидаги кўпгина имтиёзлар амалда шунчаки ҳисобланади ва миқдорий жиҳатдан нолга тенг. Масалан, солиқ тўлаш бўйича 10-йиллик имтиёзли даврнинг берилиши давлат бюджети учун молиявий йўқотиш ҳисобланмайди, чунки бундай имтиёз бўлмаганда, инвесторни балки зона қизиқтириб қолмасди. Тажриба кўрсатишича, махсус имтиёзлар хорижий фирмаларнинг зоналарда иштирок этиш тўғрисидаги қарор қабул қилиш жараёнида фақат иккинчи даражали ролни ўйнайди. Жуда яхши ҳолатларда бундай имтиёзлар жуда кам, кўпинча амалга оширилмайдиган қўшимча фойда келтиради. Шу билан бирга, махсус имтиёзларни жорий қилиш учун харажатлар салмоқли бўлиши мумкин, чунки улардан кўп сонли потенциал фирмалар фойдаланиши мумкин.

Жаҳон эркин иқтисодий ҳудудлар бозоридаги рақобатда иштирок этмоқчи бўлган мамлакат жаҳон талаблари даражасида ёки ундан ҳам юқори

даражада стимуллар ва имтиёзлар тақдим этиши зарур. Жаҳон зоналар бозорида бундай ёндашув зоналардаги мавжуд иқтисодий устунликларга нисбатан ҳам қўлланилади.²⁴

Жаҳон тажрибасини ўрганиш шуни кўрсатадики, ҳеч бир зона тегишли инфратузилмасиз, яъни ободонлаштирилган ҳудуд, телкоммуникация тармоғи, сув, электроэнергия, аэропортга чиқиш, маҳаллий ва хорижий ходимлар учун уй-жой шароитларисиз муваффақиятли фаолият кўрсата олмайди. Инвесторлар томонидан 15-20 йил олдин нисбий устунлик деб баҳоланган шароитлар (яқин жойлашган халқаро аэропорт, яхши телефон алоқаси) ҳозирги пайтда бошланғич шартлар ҳисобланади, улар кондирилмаган ҳолларда хорижий фирма зонада иштирок этиш масаласини ҳатто кўриб чиқмайди ҳам. Моддий ва иқтисодий имтиёзларни аста-секин ўртача кўрсаткичларга келтириш шуни тасдиқлайдики, тақдим этилаётган икки гуруҳ имтиёзлари зоналарга хорижий инвесторларни жалб қилиш учун узоқ вақт жиддий сабаб бўла олмайди. Улар инвестор томонидан сармоялар киритиш ёки келгусида сармоялар киритиш тўғрисидаги ижобий қарор қабул қилиш учун фақат дастлабки шарт бўла олади. Капитални зонага киритиш тўғрисидаги охириги қарор инвесторнинг тактик ва стратегик фикр-мулоҳазаларига боғлиқ бўлади.

Агар аввал бошиданоқ зоналар, уларда ҳам хорижий, ҳам маҳаллий корхоналарни жойлаштиришга йўналтирилишига таянадиган бўлсак, зоналарга миллий фирмаларни ва инвесторларни жалб қилиш шартларини ҳам ишлаб чиқиш зарур. Биринчи қараганда, миллий инвесторларни жалб қилиш унчалик қийин эмасдай кўринади, чунки улар зонада тақдим этилган ривожланган инфратузилмадан ва имтиёзлардан фойдаланишдан манфаатдор. Бироқ амалиёт кўрсатишича, бутунлай бошқача ҳолат ҳам бўлиши мумкин. Миллий инвесторлар кўпинча кутишни, ёки дастлабки вақтларда қизиқиш билдириб, сўнгра зонада иштирок этишдан воз кечиши

²⁴ Рыбаков С.А. Особые экономические зоны в России. Налоговые льготы и преимущества./С.А.Рыбаков, Н.А.Орлова. – М.: Вершина, 2006 – 248 с.

мумкин. Буни шундай тушунтириш мумкинки, улар учун зонада маҳаллий фирмаларга нотаниш бўлган иш шароитларида фаолият юритиш қийинчиликлари зонанинг реал афзалликларидан устун келиши мумкин. Улар учун ўзлари фойдаланиб турган ишлаб чиқаришни ташкиллаштириш ва бошқариш усулларида янги ишлаб чиқариш, технологик ва ташкилий шароитларда ишлаш усулларига ўтиш жуда қийин кечиши мумкин.

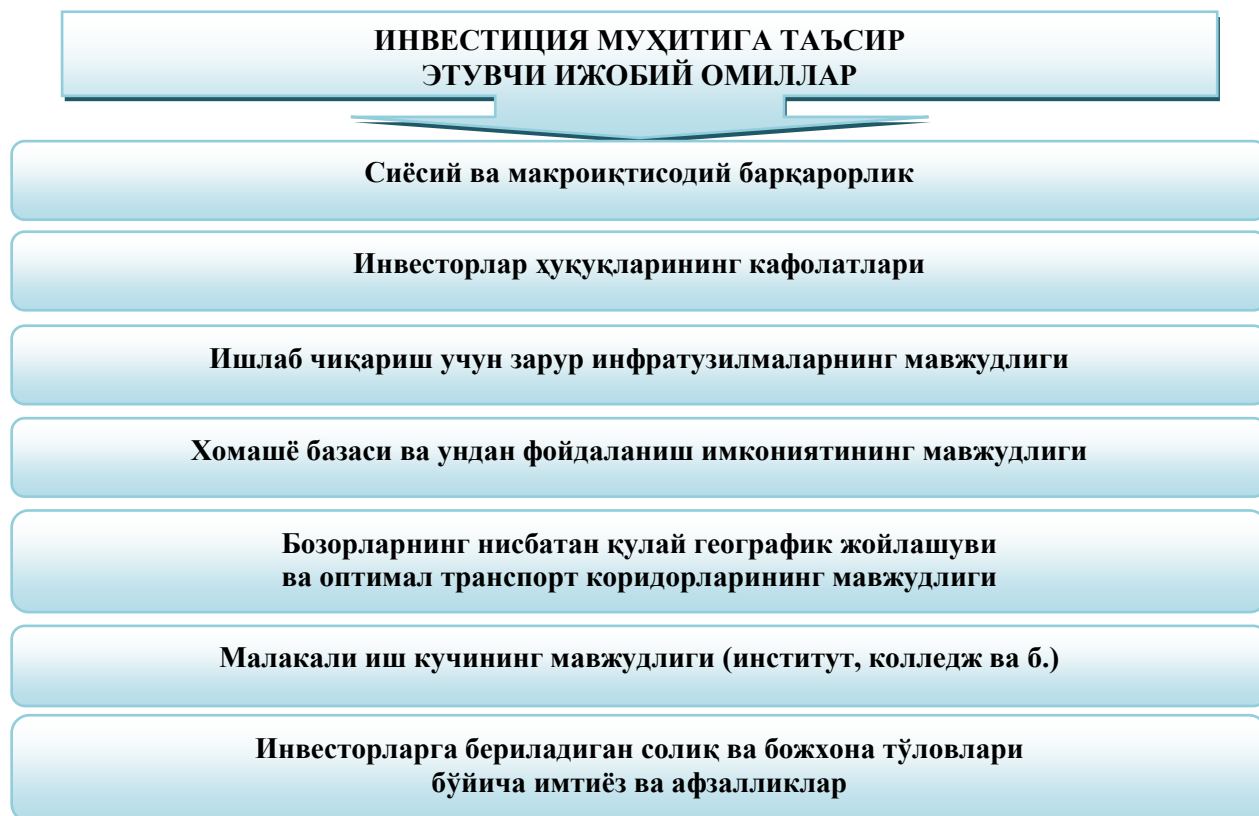
Шундай қилиб, эркин иқтисодий ҳудудлар лойиҳасини ишлаб чиқишда, мазкур эркин иқтисодий ҳудудда муваффақиятли иш фаолияти юритиши мумкин бўлган маҳаллий корхоналарни жалб қилиш масаласига етарлича эътибор бериш зарур.²⁵

Жаҳонда эркин иқтисодий ҳудудларни ташкил қилиниши ва фаолият кўрсатиши бўйича тўпланган улкан тажрибага қарамай, амалиёт тасдиқлашича, ҳозирги вақтга қадар бундай ўзига хос миллий-халқаро хўжалик тузилмаларининг универсал иқтисодий механизми ишлаб чиқилмаган. Бу энг аввало, ЭИҲларни ташкил қилиш турли мақсадларга эгаллиги туфайли уларда турли иқтисодий шароитлар ва чекловлар мавжудлигига асосланади. Айни вақтда жаҳоннинг турли минтақаларида ўнлаб ва юзлаб ЭИҲлар шакллантирилади. Объектив равишда улар орасида зоналараро рақобат юзага келади ва қулай инвестицион муҳитни ташкил қилиш ва ушбу зоналарга хорижий ва миллий инвесторларни жалб қилиш мақсадида стимуллар ва солиқ имтиёзларни унификация қилиш тенденциясини намоён этади.

3.2. Ўзбекистонда хорижий инвестицияларни жалб қилишда инвестицион муҳит хусусиятлари

Ҳозирги кунда Ўзбекистон ҳудудига хорижий инвесторларни кириб келиши учун қулай инвестицион муҳит яратилган. Буни биз республикани сиёсий тинчлигида, барқарор иқтисодий ривожланишида ва бошқа ҳолатларида кўришимиз мумкин (6-расм).

²⁵ Назарова Г.Ғ., Халилов Х.Х. ва бошқалар. Эркин иқтисодий ҳудудлар. Дарслик. Т.: ТДИУ, 2011.

6-расм. Инвестиция муҳитига таъсир кўрсатувчи ижобий омиллар²⁶

Яратилган қулай шароитлар туфайли мамлакатимиз иқтисодиётига жалб этилаётан инвестициялар ҳажми, манбалари ва улардан фойдаланиш борасида ижобий сифат ўзгаришлари рўй бермоқда.

2012 йилда иқтисодиётимизга 11 миллиард 700 миллион доллар миқдорида ички ва хорижий инвестициялар жалб этилди ёки бу борадаги кўрсаткич 2011 йилга нисбатан 14 фоизга ўсди. Жами инвестицияларнинг 22 фоиздан ёки 2 миллиард 500 миллион доллардан ортиғини хорижий инвестициялар ташкил этди, уларнинг 79 фоиздан кўпроғи тўғридан-тўғри хорижий инвестициялардир. Эътиборга сазовор томони шуки, жами инвестицияларнинг қарийб 74 фоизи ишлаб чиқаришни модернизация қилиш

²⁶ Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримовнинг 2010 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлари ва 2011 йилга мўлжалланган энг муҳим устувор йўналишларга бағишланган Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги “Барча режа ва дастурларимиз Ватанимиз тараққиётини юксалтириш, халқимиз фаровонлигини оширишга хизмат қилади” мавзусидаги маърузасини ўрганиш бўйича ўқув қўлланма. –Т.: 2011.

ва янгилашга қаратилган дастур ва лойиҳаларни амалга оширишга йўналтирилди.²⁷

5-жадвал. 2012 йил давомида республикамиз иқтисодиётига жалб қилинган хорижий инвестиция ва кредитлар

Жалб қилинган хорижий инвестициялар умумий миқдори (млн.долл):	3718,65
I. Давлат инвестиция дастури доирасида жами	3277,55
- тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар;	2526,56
- Хукумат кафолати остидаги хорижий кредитлар.	750,99
II. Худудий инвестиция дастури доирасида: (<i>тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар</i>)	441,1

Манба: Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари

Молиялаштириш манбалари таркибига тўхталадиган бўлсак, инвестицияларнинг молиявий манбалари таркибий тузилишида ҳам сезиларли ўзгаришлар рўй берди (6-жадвал).

6-жадвал. 2005-2013 йилларда инвестициялар таркибининг ўзгариши (фоизда)

Молиялаштириш манбалари	2005 й.	2006 й.	2007 й.	2008 й.	2009 й.	2010 й.	2011 й.	2012 й.	2013 й.
Давлат бюджети	12,7	10,7	9,0	9,0	8,1	7,4	5,1	4,5	4,8
Чет эл инвестициялари	19,2	19,0	22,8	25,8	32,4	28,8	25,3	25,5	23,2
Корхоналар ва аҳоли маблағлари	60,3	60,0	59,0	53,9	46,9	47,3	49,0	42,6	46,6
Бошқа манбалар	7,8	10,3	9,2	11,3	12,6	16,5	20,6	27,4	25,4

Манба: Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари

²⁷ И.А. Каримов. Бош мақсадимиз – кенг қўламли ислохотлар ва модернизация йўлини қатъият билан давом эттириш. //Халқ сўзи. 19.01.2013.

Жадвал маълумотларидан кўринадикки, инвестицияларнинг молиявий манбалари таркибида давлат бюджетининг улуши 2005 йилдаги 12,7 фоиздан 2013 йилда 4,8 фоизга қадар пасайиш режалаштирилган. Чет эл инвестицияларининг улуши эса, аксинча, 19,2 фоиздан 23,2 фоизга қадар кўтарилиши режалаштирилган. 2012 йилда умумий инвестициялар ҳажмида давлат бюджети маблағлари 4,5 фоиз; чет эл инвестициялари 25,5 фоиз; корхоналар ва аҳоли маблағлари 42,6 фоизни ташкил этган.

Ўзбекистон жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози ҳукм сураётган бир шароитда ҳам улкан хорижий инвестициялар йўналтирилаётган мамлакатлар гуруҳидан жой олмоқда. Бунга, албатта, мамлакатимизда олиб борилаётган ва узоқ стратегик мақсадларни кўзлаган инвестиция дастурлари ҳамда қулай инвестиция муҳити яратилгани асосий омил бўлмоқда.

Давлат инвестиция дастурлари доирасида жалб қилинган хорижий инвестициялар ҳажми 2011 йилда 2006 йилга қараганда қарийб тўрт баробарга кўпайган. 2011 йилда тўғридан-тўғри инвестициялар умумий хорижий инвестицияларнинг қарийб 78,8 фоизини ташкил этган. Бу энг аввало Президентимиз томонидан мамлакатни модернизация қилиш ва иқтисодиётни диверсификация этиш жараёнининг тўғри ва аниқ олиб борилаётгани натижасидир.

Бугунги кунда мамлакатимизни, аввало, иқтисодиётимизни ислоҳ этиш, эркинлаштириш ва модернизация қилиш, унинг таркибий тузилишини диверсификация қилиш борасида амалга оширилаётган, ҳар томонлама асосли ва чуқур ўйланган сиёсат бизни инқирозлар ва бошқа таҳдидларнинг салбий таъсиридан ҳимоя қиладиган кучли тўсиқ, айтиш мумкинки, мустаҳкам ва ишончли ҳимоя воситасини яратди²⁸.

Иқтисодиётдаги таркибий ислоҳотларни янада чуқурлаштириш, корхоналарнинг инвестицион фаолиятини янада жонлантириш, хорижий инвестицияларни, аввало тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни кенг

²⁸ И.Каримов. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари. – Т.: Ўзбекистон, 2009. – 31 б.

жалб этиш ва улардан самарали фойдаланиш, ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, техник ва технологик қайта қуроллантириш, янги иш ўринларини шакллантириш ва шу асосда миллий иқтисодиётимизни барқарор ва жадал ривожлантиришни таъминлаш мақсадида республика бюджетидан катта миқдорда маблағлар ажратилмоқда.

7-жадвал. Ўзбекистон Республикасининг 2012 йилдаги инвестиция дастурида кўзда тутилган капитал қўйилмаларнинг асосий параметрлари

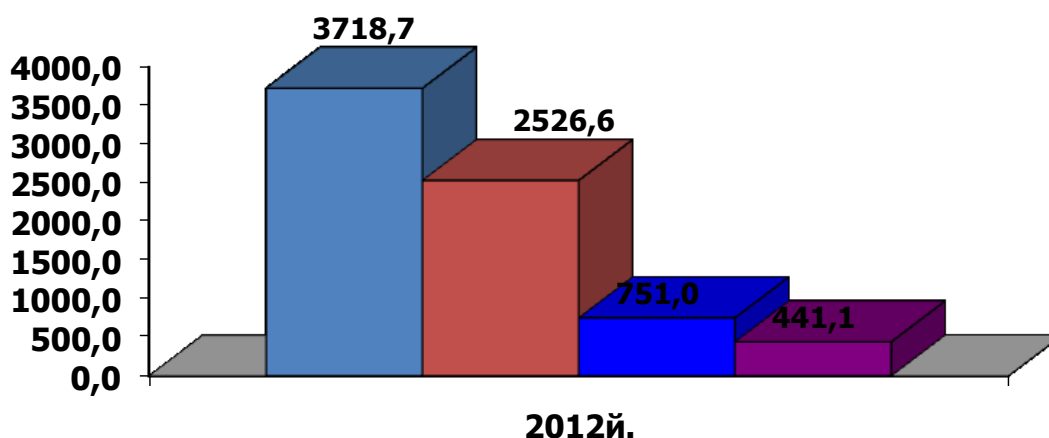
№	Молиялаштириш манбаларининг номланиши	2012 йил прогнози, миллион сўм
	Жами капитал қўйилмалар, шундан:	23 679 701
1.	Марказлашган инвестициялар:	5 740 892
1.1.	Бюджет маблағлари	1 059 354,4
1.2.	Суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш жамғармаси	115 560
1.3.	Бюджетдан ташқари фонлардан, <i>жумладан:</i> - Республика йўл жамғармаси - Болалар спортини ривожлантириш жамғармаси - Таълим муассасаларини реконструкция қилиш, капитал таъмирлаш ва жиҳозлаш жамғармаси - Олий таълим муассасаларининг моддий-техник базасини ривожлантириш жамғармаси	1 431 777 680 796 158 147 545 836 46 997,6
1.4.	Тикланиш ва тараққиёт жамғармаси (сўм эквивалентида)	1 432 400
1.5.	Давлат кафолати остидаги хорижий инвестициялар ва кредитлар (сўм эквивалентида), <i>шундан:</i> <i>Қишлоқ жойларда уй-жойларни қуриш (сўм эквивалентида)</i>	1 701 901 301 564
2.	Марказлашмаган инвестициялар:	17 938 809
2.1.	Корхона маблағлари	6 835 725
2.2.	Тижорат банклари кредитлари ва бошқа қарз маблағлари, шу жумладан: <i>АТБ “Қишлоқ қурилиш банки”нинг қишлоқ жойларда уй-жойларни қуриш учун имтиёзли кредитлари</i>	3 524 824 222 070
2.3.	Тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар ва кредитлар (сўм эквивалентида)	4 340 656
2.4.	Аҳоли маблағлари	3 237 604

Манба: Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 27 декабрда “Ўзбекистон Республикасининг 2012 йилга мўлжалланган инвестицион дастури тўғрисида”ги 1668-сонли Қарори. 1-илова.

2012 йилнинг инвестиция дастури прогноз кўрсаткичларини таҳлил қиладиган бўлсак, жами капитал қўйилмалар 23 679 70 миллион сўмни

ташкил этиши режалаштирилган. Бу ўтган йилга нисбатан 14,2 фоизга кўп демакдир. Режа бўйича марказлашган инвестициялар умумий капитал кўйилмаларнинг 24,2 фоизини, марказлашмаган инвестициялар эса 75,8 фоизни ташкил қилиши белгилаб қўйилган. 2012 йилда сўм қийматида тўғридан-тўғри хорижий инвестиция ва кредитларнинг ажратилиши 4 340 656 миллион сўмни ташкил этиши режалаштирилган эди (7-жадвал).

Олиб борилган иқтисодий сиёсат натижасида, Давлат инвестиция дастурлари доирасида жалб қилинган хорижий инвестициялар ҳажми 2012 йилда 2006 йилга қараганда тўрт баробарга кўпайган. 2012 йилда тўғридан-тўғри инвестициялар умумий хорижий инвестицияларнинг 79 фоиздан ортиғини ташкил этган. Бу энг аввало Президентимиз томонидан мамлакатни модернизация қилиш ва иқтисодиётни диверсификация этиш жараёнининг тўғри ва аниқ олиб борилаётгани натижасидир.

■ жами хорижий инвестициялар ва кредитлар
■ Давлат Инвестиция дастури доирасида ўзлаштирилган тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар
■ Давлат Инвестиция дастури доирасида ўзлаштирилган ҳукумат кафолати остидаги хорижий кредитлар
■ ҳудудий инвестиция дастури доирасида ўзлаштирилган хорижий инвестициялар

7-расм. 2012 йилда ўзлаштирилган хорижий инвестициялар ва кредитлар таркиби, млн АҚШ долл. ²⁹

²⁹ Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари

“Ўзбекистон Республикасининг 2013 йилга мўлжалланган инвестиция дастури тўғрисида”ги Президент қарорининг бажарилиши йўлида қишлоқ ва сув хўжалиги тизимини янада ривожлантириш учун тегишли вазирлик ва идоралар билан биргаликда 2011-2015 йилларда амалга оширилиши кўзда тутилган 27 та истиқболли лойиҳа бўйича 990 миллион АҚШ долларилек молиялаш манбаи белгиланди. ХХР ҳукумати, Жаҳон банки, Осиё тараққиёт банки, Ислон тараққиёт банки ва Франция ҳукумати ушбу лойиҳаларни молиялаш учун потенциал хорижий инвесторлар ҳисобланади.

Ҳукуматимиз томонидан қулай инвестиция сиёсатини олиб бориш мақсадида қуйидаги тамойилларга устувор аҳамият қаратилмоқда: ташқи иқтисодий фаолиятни янада эркинлаштириш; республика иқтисодиётига тўғридан-тўғри капитал қўйилмаларнинг кенг жалб қилинишини таъминловчи ҳуқуқий, ижтимоий-иқтисодий ва бошқа шароитларни янада такомиллаштириш; юртимизга жаҳон даражасидаги технологияларни олиб кирувчи, миллий хўжаликнинг замонавий тузилмасини ташкил этишга кўмаклашувчи чет эл инвесторларига нисбатан қулай шароитлар яратиш сиёсатини изчил олиб бориш; энг муҳим устувор йўналишларга маблағларни йўналтириш ³⁰.

Мамлакатимизда инвестиция муҳитининг барқарорлиги ва инвестицион жозибадорликнинг тўғри йўлга қўйилгани ҳам хорижий инвестицияларнинг кириб келиши учун замин бўлмоқда.

2012 йилги Худудий инвестиция Дастури доирасида жалб қилинган тўғридан тўғри хорижий инвестициялар миқдори 441, 1 млн АҚШ долларини ташкил этади. Жами инвестицияларнинг 22,3 % (98,5 млн АҚШ долл) Буюк Британияга, 15,4 % - Хитойга (68,1 млн АҚШ долл) тўғри келади.

2012 йилги Худудий инвестиция Дастури доирасида жалб қилинган тўғридан тўғри хорижий инвестицияларни тармоқ тақсимотида енгил саноат, хизматлар, қурилиш материаллари ишлаб чиқариш, кимё ва нефть-кимё,

³⁰ Собиров А. Ўзбекистон Республикасига хорижлик инвесторларни жалб қилиш шакллари. /Иқтисодиёт ва таълим, 2011 й., 5-сон.

озик-овқат, металлни қайта ишлаш тармоқлари етакчилик қилиб келмоқда. Масалан, 2012 йилда Худудий инвестиция Дастури доирасида жалб қилинган энг кўп тўғридан тўғри хорижий инвестициялар қуйидаги тармоқларга киритилган:

- енгил саноат тармоғига умумий ўзлаштирилган инвестицияларнинг 18,9 % (83,3 млн долл.);
- хизматлар соҳасига – 15 % (217,51 млн. долл.);
- қурилиш материаллари ишлаб чиқариш тармоғига – 14,4 % (44,85 млн. долл.);
- кимё ва нефть-кимё тармоғига – 11,7 % (44,85 млн. долл.);
- озиқ-овқат саноатига – 10,0 % (44,85 млн. долл.);
- металлни қайта ишлаш тармоғига – 2,96 % (44,85 млн. долл.).

Тўғридан тўғри хорижий инвестицияларнинг худудий тақсимоотида Тошкент шаҳри ва Тошкент вилояти, шунингдек Фарғона вилояти етакчилик қилиб келмоқда.

3.3. Ўзбекистонда эркин иқтисодий худудларнинг иқтисодий механизмини такомиллаштириш йўналишлари

Эркин иқтисодий худуд (ЭИХ) фаолиятини бошқаришнинг иқтисодий механизми хусусиятлари унинг турига боғлиқ. Масалан, ташқи иқтисодий алоқаларни ривожлантиришга йўналтирилган ЭИХларда катта капитал кўйилмалар ва ташкил этилиши учун узоқ вақт талаб этилмайди, шу сабабли хўжалик юритишнинг ва миллий иқтисодиёт билан ўзаро муносабатларнинг мураккаб механизмини шакллантириш зарурияти йўқ. Технопарклар ва технополисларнинг иқтисодий механизмида асосий ўринни, уларнинг фундаментал ва амалий тадқиқотлар ва ишланмалар кўринишидаги маҳсулотини ташқи бозорга чиқишини ва инновацион жараёнларни, молиявий маблағларни бошқаришнинг хорижий тажрибасини жалб қилишни таъминловчи усуллар эгаллайди. Банк ва суғурта иши устунлик қилувчи ЭИХлар энг аввало солиқ имтиёзлари ва валюта анклавларини тақдим этади.

Ҳозирги вақтда жаҳон зоналаштириш амалиётида ЭИХлар фаолиятини бошқаришнинг иқтисодий механизмларини шакллантиришда катта тажриба тўпланган. Масалан, Россияда ЭИХлар фаолиятини бошқаришнинг самарали иқтисодий механизмини яратиш узоқ ва мураккаб жараён бўлиб, унинг давомида кўпгина Россия ЭИХлари умумий муаммолар ва хатоларга йўл қўйди. РФда ЭИХлар фаолиятини бошқаришнинг иқтисодий механизмини шакллантиришнинг асосий муаммоларига қуйидагилар киради:

- айрим унсурлар мазмунининг қонунчилик (солиқ, валюта сиёсати) томонидан қатъий чекланганлиги;
- турли ЭИХларда солиқ ва инвестиция сиёсати йўналишларини ишлаб чиқишда унификацияланган ёндашув;
- зоналарни асосан хорижий инвестицияларни жалб қилишга йўналтирилганлик;
- зоналарда божхона имтиёзларини ўрнатиш учун божхона қонунчилиги имкониятларидан етарлича фойдаланмаслик;
- ЭИХларда молиявий ўзаро муносабатлар тизимининг заиф ривожланганлиги;
- федерал бюджетдан катта миқдорда молиялаштириш зарурлиги;
- ЭИХларни ташкил қилиш тамойиллари;
- ЭИХ мақоми ва уларнинг турлари;
- аниқ турдаги ЭИХларни ташкил қилиш ва фаолият юритишининг асосий стандарт (мамлакатнинг барча ҳудудлари учун унификация қилинган) мақсадлари ва вазифалари;
- ЭИХнинг бутун ҳудудига, зоналар ҳудудининг резидентларига ва аҳолисига нисбатан федерал, ўлка, муниципал ва жойлардаги бошқа хўжалик бошқарув ҳокимиятлари ва органларининг ҳуқуқлари ва мажбуриятлари, шунингдек марказий ҳукумат ва бошқарув органлари томонидан маҳаллий ҳокимият ва ЭИХ маъмуриятига топширилган ҳуқуқлар ва мажбуриятлар;
- намунавий (универсал) иқтисодий ва бошқа мажбуриятлар рўйхати, улар зоналарнинг иқтисодий фаолият юритиш жараёнида уларни юқори

турувчи давлат хокимияти ва бошқарув органлари олдидаги вазифаларини таъминлашга мўлжалланган;

- федерал ва ҳудудий солиқлар ставкалари;
- преференцияларнинг кўринишлари;
- ташқи иқтисодий операцияларни амалга ошириш шарт-шароитлари;
- валюта тартиби;
- виза режими ва х.к.

ЭИХлар хаётийлик циклининг барча босқичларида унинг фаолияти принципиал жиҳатдан янги молия-кредит ва солиқ сиёсати, зона бўлинмаларининг, шу жумладан жисмоний ва юридик шахсларнинг иқтисодий фаолиятини маҳаллий ва марказий ҳукумат томонидан ташкил этиш ва назорат қилишнинг янги шарт-шароитлари билан боғлиқ. Мураккаб ҳудудий-маъмурий тузилмалар сифатида зоналарнинг фаолият юритишининг ўзига хос хусусиятлари давлат томонидан тартибга солишнинг принципиал янги шакллари ва усулларини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш заруриятини туғдиради.

Бир томондан, ЭИХ умуммиллий иқтисодиёт унсурларидан фарқланувчи куйидаги алоҳида махсус белгиларга эга: ишлаб чиқариш инфратузилмасининг ўз тавсифи ва ёндашувлари, технологияларни ишлаб чиқариш ва қўллаш усулларидаги ўзига хослик, молиявий ва ишлаб чиқариш-сотиш фаолиятининг ўзгача ташкил этилиши. Бошқа томондан, ЭИХ миллий хўжалик механизмининг ажралмас бўғини бўлиб қолади ва унга хос барча белгиларни сақлаб қолади.

ЭИХнинг очиқликка, жаҳон хўжалик алоқаларини кенгайтиришга, хорижий ва маҳаллий инвесторларни жалб қилишга йўналтирилганлиги ЭИХни давлат томонидан тартибга солишнинг мавжуд шакллари ва усулларини миллий даражада қўлланиладиган усулларга нисбатан ўзгартиришни талаб қилади.

Давлат томонидан тартибга солишнинг шакллар ва усулларини ривожлантириш ва такомиллаштириш – ЭИХни бошқариш иқтисодий

механизмини яратиш доирасидаги ишларнинг энг муҳим ва кўламли йўналишларидир, чунки бу ЭИХ иқтисодиётини ривожлантириш самарадорлиги, пировард натижада эса – ҳар бир конкрет зонанинг истиқболини аниқлайди.

Зоналаштиришни давлат томонидан тартибга солиш механизмини шакллантириш ва такомиллаштиришда ЭИХ ҳудудида жойлашган корхона ва ташкилотларнинг (ЭИХнинг хўжалик юритувчи субъектларининг) хўжалик, шу жумладан инвестиция фаолияти тамойиллари ва олиб борилиши тўғрисидаги масала муҳим ҳисобланади. Улар ўз фаолиятида ЎзР қонунчилиги, ЭИХ тўғрисида қабул қилинган махсус Низом, шунингдек маҳаллий ва зона ички бошқарув даражаларида қабул қилинган тартибга солиш қоидаларига асосланиши зарур.

ЭИХни давлат томонидан тартибга солиш муаммоларини умуммиллий, маҳаллий ва зона ички даражаларида кўриб чиқилади. Исталган ЭИХ миллий иқтисодиёт таркибида мустақил автоном хўжалик ҳисоби бирлиги сифатида ривожланади. Шу сабабли унинг иқтисодий мустақиллиги ва самарали фаолият юритишининг энг муҳим ва принципиал шarti – давлатнинг унинг ишларига бевосита аралашувига йўл қўймасликдир. Демак, ЭИХни давлат томонидан тартибга солиш марказий хўжалик бошқарув органлари томонидан фақат иқтисодий усуллар – бевосита ва билвосита усуллар тизими орқали амалга оширилиши зарур. Улар зона иқтисодий маконининг хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда қўлланилиши керак. ЭИХда унинг хўжалигига хорижий ва миллий инвесторлар инвестицияларининг кириб келиши учун қулай иқлим ташкил этилган бўлиши талаб этилади. Шу мақсадда ЎзР қонунчилигида молия-кредит, инвестицион ва солиқ, экспорт-импорт ва мулкый тавсифга эга имтиёзлар тизими ўрнатилади.

ЭИХларни давлат томонидан тартибга солиш шакллари ва усулларини такомиллаштиришнинг қуйидаги асосий йўналишлари ажратилади:

1. Солиққа тортиш тизимини такомиллаштириш.
2. ЭИХни божхона тартибга солишни такомиллаштириш.

3. ЭИХда молиявий ўзаро муносабатлар механизмини такомиллаштириш.

4. Зонанинг мақсадли йўналишига қараб инвестицион сиёсат устуворликларини ишлаб чиқиш.

5. ЭИХ фаолиятини ахборот таъминоти тизимини шакллантириш ва ривожлантириш.

Кўпчилик эркин иқтисодий ҳудудларда (эркин божхона ва эркин омборлардан ташқари) солиқ сиёсати ЭИХ ҳудудида иқтисодий фаолиятни давлат томонидан тартибга солишнинг асосий, фаол қўлланилувчи усули ҳисобланади.

Саноати ривожланган мамлакатлар тажрибаси кўрсатишича, зонанинг солиқ сиёсати, унинг бутун иқтисодий фаолияти сингари ўз бюджетига асосланади. У зона ҳудудида жойлашган жисмоний ва юридик шахсларнинг солиқ тушумлари; ҳомийлар ёрдами (айниқса зонани ташкил қилишнинг дастлабки босқичида); давлат томонидан қўллаб-қувватлаш маблағлари; маълум даражада божхона йиғимлари, зона бюджетига ЭИХ дирекцияси (маъмурияти)нинг ўз хўжалик-тадбиркорлик фаолиятдан олинган маблағлардан тушумлар каби турли манбалар ҳисобидан шакллантирилади. Бюджетни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш маблағлари, одатда текинга эмас, балки кўпинча узоқ муддатли кредитлар шартларида берилади.

Зонада жойлашган корхоналарнинг давлат бюджети билан барча молиявий муносабатлари зона маъмурияти ва зона бюджети орқали амалга оширилади. Бу зонанинг иқтисодий мустақиллигининг муҳим омили ва хўжалик фаолиятини самарали бошқарувининг муҳим шарти ҳисобланади.

ЭИХда солиқ сиёсатини ишлаб чиқишда қатор шартларни ҳисобга олиш зарур:

1. Ўрнатилган имтиёзлар тизими ЭИХ фаолият соҳасининг устуворлиги ҳам унинг асосий мақсадлари ва вазифаларига мувофиқлигига боғлиқ бўлиши керак.

2. Имтиёзлар миқдори имконий минимал халқ хўжалик йўқотишлари (масалан, бюджетга тўловларнинг келиб тушмаслиги, кредит фоизларини пасайтирилиши) ва тегишли шаклдаги хорижий инвестицияларни жалб қилишдан максимал самара орасидаги диапазондаги ҳисоб-китоблар асосида аниқланиши керак.

3. ЭИХда ўрнатиладиган имтиёзли солиқлар ва улардан озод қилиш тартиблари маълум давр мобайнида амал қилиш ва одатда қайта кўриб чиқилмаслиги керак. Солиқлар молиявий ва бюджет муносабатларининг бир қисмини ташкил қилади, шу сабабли ЭИХда давлат солиқ сиёсатини шакллантиришда барча турдаги зоналарнинг давлат билан муносабатларини акс эттирувчи зоналаштиришнинг умумий тамойилларидан келиб чиқиш керак. Лекин бунда ЭИХда солиққа тортиш тартиби ва давлат бюджетига солиқлар ва тўловлар ставкалари даражаси ҳар бир аниқ ҳолатда зонанинг ихтисослашуви ва хусусиятлари (унинг ҳудудида ишлаб чиқариш қувватларининг, инфратузилманинг ва моддий-техник таъминотнинг бошқа омилларининг мавжудлиги)ни ҳисобга олган ҳолда аниқланиши мумкин.

Давлат ва маҳаллий бюджетларга тўловлар ва солиқлар ставкалари ҳар бир зона учун яқка тартибда, зонанинг ихтисослашуви, ишлаб чиқариш ва бошқа имкониятларидан, инфратузилманинг ривожланиш даражасидан келиб чиққан ҳолда шакллантирилади.

Ҳар бир аниқ ЭИХнинг ўзига хос хусусиятларга эгаллигига қарамай, жаҳон амалиётида солиқ тизимини шакллантиришнинг маълум бир халқаро стандартлари мавжуд бўлиб, улардан Ўзбекистоннинг ЭИХларининг жаҳон зоналар бозоридаги рақобатбардошлигини таъминлаш учун фойдаланиш шарт ҳисобланади.

Ўзбекистонда солиққа тортишни такомиллаштириш икки йўналишда давлат томонидан тартибга солишнинг бевосита ва билвосита усуллари соҳасида олиб борилиши керак. ЭИХда тадбиркорлик фаолиятини бевосита солиққа тортишни такомиллаштиришнинг муҳим йўналиши солиқ кредитлари амалиётидан кенг фойдаланиш ҳисобланади. Солиқ кредитлари

амалиётини жорий этишдан олинган маблағлар ЭИХнинг ишлаб чиқариш, кўшимча ва ижтимоий инфратузилмасини ривожлантиришга йўналтирилиши керак. ЭИХни солиқли тартибга солиш нафақат зоналаштиришни давлат томонидан тартибга солиш усули ва инвестицияларни жалб қилиш механизми сифатида, балки миллий товар ишлаб чиқарувчиларни ҳимоялаш воситаси сифатида ҳам қараш зарур. Айрим мамлакатларда, масалан Россияда ЭИХни бошқариш органлари божхона тартибга солиш ва божхона назорати усулларида фойдаланган ҳолда миллий ишлаб чиқарувчиларни ҳимоя қилишда мустақил чоралар кўрадилар. Бироқ миллий товар ишлаб чиқарувчиларни ҳимоялаш маълум чегарада, рақобат муҳитини сақлаган ва нафақат божхона, балки барча мавжуд усуллардан фойдаланган ҳолда амалга оширилиши керак. Бундай механизм аниқ вақт чегаралари ва комплекс тавсифга эга бўлиши керак. Ушбу йўналишда мумкин бўлган чоралар сифатида қуйидагилардан фойдаланиш мумкин:

- маълум бир ҳаётий муҳим тармоқлардаги корхоналарни давлат дотациялари билан қўллаб-қувватлаш;
- ЭИХ резидентларига, уларнинг маҳаллий саноатни ривожлантириш жараёнидаги иштирокига қараб табақалаштирилган имтиёзларни тақдим этиш;
- бозорда маҳаллий товар ишлаб чиқарувчиларнинг хулқ-атвор тактикасини ўзгартириш, маҳсулот таннарҳини пасайтириш имкониятларини қидириб топишни рағбатлантириш, ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, бозор талаблари асосида ишлаб чиқарилаётган маҳсулот ассортиментини кенгайтириш, маҳсулот сифатини ошириш мақсадида адолатли рақобатга йўл қўйиш;
- маҳаллий корхоналар ривожланишини мақсадли молиялаштириш;
- ЭИХда маҳаллий товар ишлаб чиқарувчилар манфаатларини ҳисобга олган ҳолда солиқ режимини оптималлаштириш.

ЭИХ субъектларини иқтисодий фаолиятини билвосита давлат томонидан тартибга солишнинг самарали усули бўлиб преференциялар хизмат қилади.

Ўзбекистонда преференциялар, ЭИХ ҳудудида махсус преференциал режимлардан фойдаланиш соҳасини чеклаш мақсадида давлат томонидан тартибга солишнинг айрим бевосита тарифли усуллари билан биргаликда қўлланилиши керак. Бундай усулларга қуйидагиларни киритиш мумкин:

- давлат ва маҳаллий бюджетларга солиқ ва бошқа (танланма) тўловлар нормативлари;
- ЭИХнинг ташқи ва ички чегараларида бож тарифлари ставкалари.

Преференцияларнинг самарали кўринишларидан бири – зона хўжалик юритиш субъектлари даромадининг чегаравий миқдори. У ЭИХ маъмурияти томонидан аниқ хўжалик субъектининг шароитлари ва хусусиятларини махсус эксперт таҳлили асосиф аниқланиши керак. Солиққа тортиладиган ўрнатилган даромадлар чегаравий миқдоридан олинган маблағлар зонада тадбиркорлик фаолиятини ривожлантиришга йўналтирилиши керак. Даромадларнинг солиққа тортиладиган ҳажмини аниқлаш учун асослар қуйидагилардан иборат бўлиши мумкин:

- ижтимоий масалаларни ҳал қилиш ва зона хўжалигининг ижтимоий инфратузилмаси бўлинмаларини ривожлантириш учун ҳомийлик бадаллари;
- ишчи кучини тайёрлаш ва қайта тайёрлашга харажатлар;
- янги илғор техника ва технологияни ўзлаштиришга, ЭИХ, мамлакат ва унинг субъектлари эҳтиёжлари учун бошқа устуворликларга харажатлар.

ЭИХларда преференцияларнинг бошқа кўриниши – бу фойданинг бир қисмини ёки товарларни чет элга эркин олиб чиқиш (лицензиялар ва квоталар мавжуд бўлганда).

Божхона қатъий марказлашган тузилмага эга давлат ташкилоти ва бевосита жойларда давлат ташқи иқтисодий сиёсатини олиб борувчи сифатида ЭИХ иқтисодиётига рағбатлантирувчи таъсир кўрсатиши мумкин. Шунга боғлиқ равишда ЭИХда божхонали тартибга солишни қуйидаги йўналишларда такомиллаштириш зарур:

- божхона назорати ва расмийлаштируви жараёнини оптималлаштириш;
- илғор ахборот технологияларини жорий этиш;

- божхона инфратузилмаси тизимини ривожлантириш;
- зонада божхонанинг ташқи иқтисодий фаолиятни тартибга солувчи ролини ошириш.

Божхонали тартибга солиш мамлакатнинг, ва хусусан ЭИХ минтақасининг иқтисодий хавфсизлигини таъминлашда ниҳоятда муҳим рол ўйнайди. Бироқ маҳаллий ҳокимият органларининг миллий товар ишлаб чиқарувчиларни фақат божхона расмийлаштируви ва назорат механизми орқали ҳимоялашга уринишлари барча даражаларда – божхона ва ЭИХни бошқариш органи ўртасида, божхона ва ТИФ иштирокичлари ўртасида муносабатларни кескинлаштириб юборади. Ўзбекистонда ЭИХлардатоварларни божсиз олиб киришни қўлламадан, алоҳида товарлар гуруҳига пасайтирилган бож ставкаларини ўрнатиш мақсадга мувофиқ бўлар эди. Бунда ушбу имтиёзни тақдим этиш мезонини аниқлаш зарур. Масалан, ЭИХдаги ишлаб чиқариш муносабатларини ривожлантириш учун олиб кириш зарур бўлган товарлардан ташқари барча товарлар ЭИХ ҳудудига умумий асосларда (яъни божлар тўлаш шарти билан) олиб кирилиши мумкин. Зарурий товарларга пасайтирилган бож ставкалари ёки божсиз режим ўрнатилади.

Миллий ЭИХларда молиявий муносабатлар механизми ҳозирги вақтда шаклланиш босқичида турибди. Уни шакллантириш учун ЭИХ фаолиятини молиялаштиришнинг турли манбаларидан комплекс фойдаланиш назарда тутилади. Бунда хусусий миллий ва хорижий инвестициялардан, маҳаллий ресурслардан, ЭИХ минтақаларининг ва у ерда истиқомат қилувчи аҳолининг ўз маблағларидан максимал фойдаланиш ҳисобига давлат маблағларидан фойдаланишни ҳар томонлама чеклашга интилиш зарур. Ушбу манбалар ўртасидаги нисбат зонанинг ҳаётийлик цикли босқичларини ҳисобга олган ҳолда ундаги иқтисодий муносабатларни ривожланиб боришига мос равишда ўзгартирилиши зарур. Дастлабки босқичларда давлатнинг қўмаги анча катта бўлиши, кейинги босқичларда эса у маҳаллий молиялаштириш манбалари ҳисобига камайтириб борилиши мумкин.

Шунингдек хусусий инвесторларга давлат кафолатларини назарда тутиш зарур.

Зоналаштиришни давлат томонидан тартибга солиш доирасида ЭИХларда молиявий механизмни шакллантириш ва ривожлантириш нафақат капитални жалб қилишни, балки ЭИХ ичида самаради молиявий ўзаро муносабатларни ташкил қилишни ҳам назарда тутди. ЭИХ бюджети ҳар бир аниқ зонанинг иқтисодий режими хусусиятларини акс эттирадики, улар бюджетнинг даромад қисмини шакллантирувчи манбалар таркибида ҳам, шунингдек унинг харажатлар қисмининг таркибида ҳам намоён бўлади.

ЭИХ бюджетининг харажатлар қисми, одатда унинг даромад қисмига нисбатан камроқ белгилаб қўйилган, шу сабабли уни такомиллаштиришда кўпроқ имкониятлар мавжуд. Барча маъмурий-худудий тузилмалар учун умумий бўлган, маҳаллий даражадаги масалаларни ҳал қилиш, маҳаллий ўз-ўзини бошқариш органларига юклатилган алоҳида давлат ваколатларини амалга ошириш билан боғлиқ харажатлар моддаларидан ташқари ЭИХнинг хавфсизлик режимини таъминлаш; миллий ва хорижий инвесторларга молиявий кафолатлар тақдим этиш билан боғлиқ харажатлар; бюджетдан ташқари фондларни шакллантириш учун йўналтириладиган маблағлар каби махсус моддаларнинг мавжудлигини ҳам ҳисобга олиш зарур.

ЭИХларда молиявий муносабатларни такомиллаштиришда муҳим йўналишлардан бири бюджетдан ташқари ЭИХда иқтисодий муносабатларни ривожлантириш билан боғлиқ бўлган ихтисослаштирилган фондларни шакллантириш ҳисобланади. бундай фондларни ташкил қилиш бўйича чоратадбирлар қуйидаги иккита йўналишда олиб борилиши мумкин:

- ЭИХда турли йўналишларга эга фондлар комплекси;
- ягона фонд доирасида турли хўжалик юритиш соҳалари бўйича шўба корхона-фондларни ривожлантириш.

У ёки бу шаклни танлаш ЭИХ кўлами ва унинг турига боғлиқ. Масалан, технопарклар ва технополисларда илмий-техник ва тажриба-конструкторлик ишларни рағбатлантириш фондларини назарда тутиш мақсадга мувофиқ.

3-боб бўйича хулоса

Энг умумий кўринишда ЭИХни ташкил қилиш ва фаолият кўрсатишининг иқтисодий ва молиявий механизми қуйидаги тамойилларга асосланади.

Биринчи босқичда ЭИХни ташкил қилиш бўйича харажатларни кўпинча қабул қилувчи томон, яъни ЭИХ ташкил қилаётган мамлакат ёки шу мамлакатнинг минтақаси ўз зиммасига олади. ЭИХ ташкил қилиш турли манбалардан – давлат, минтақавий ёки муниципал бюджетлардан молиялаштирилади, шунингдек хорижий ёки миллий инвесторларнинг маблағларидан фойдаланиш мумкин.

Автоном хўжалик тузилмаси сифатидаги ЭИХнинг ўз иқтисодий фаолияти ўзининг бюджетига асосланади. Уни шакллантиришнинг турли манбаларига қуйидагилар киради:

- зона ҳудудида жойлашган жисмоний ва юридик шахсларнинг солиқ тушумлари;
- ҳомийлар ёрдами (айниқса зонани ташкил қилишнинг дастлабки босқичида);
- давлат томонидан қўллаб-қувватлаш маблағлари;
- маълум даражада божхона йиғимлари.

ЭИХни ташкил қилиш ва айтиқса унинг фаолият кўрсатиш жараёнини давлат томонидан марказлашган тартибга солиниши чекланган меъёрий тавсифга эга бўлиши керак.

Давлат ва маҳаллий бюджетларга тўловлар ва солиқлар ставкалари ҳар бир зона учун яқка тартибда, зонанинг ихтисослашуви, ишлаб чиқариш ва бошқа имкониятларидан, инфратузилманинг ривожланиш даражасидан келиб чиққан ҳолда шакллантирилади.

Зонада жойлашган корхоналарнинг давлат бюджети билан барча молиявий муносабатлари зона маъмурияти ва зона бюджети орқали амалга оширилади. Бу зонанинг иқтисодий мустақиллигининг муҳим омили ва хўжалик фаолиятини самарали бошқарувининг муҳим шарти ҳисобланади.

ЭИХнинг очикликка, жаҳон хўажлик алоқаларини кенгайтиришга, хорижий ва маҳаллий инвесторларни жалб қилишга йўналтирилганлиги ЭИХни давлат томонидан тартибга солишнинг мавжуд шакллари ва усулларини миллий даражада қўлланиладиган усулларга нисбатан ўзгартиришни талаб қилади.

ЭИХларни давлат томонидан тартибга солиш шакллари ва усулларини такомиллаштиришнинг қуйидаги асосий йўналишлари ажратилади:

1. Солиққа тортиш тизимини такомиллаштириш.
2. ЭИХни божхона тартибга солишни такомиллаштириш.
3. ЭИХда молиявий ўзаро муносабатлар механизмини такомиллаштириш.
4. Зонанинг мақсадли йўналишига қараб инвестицион сиёсат устуворликларини ишлаб чиқиш.
5. ЭИХ фаолиятини ахборот таъминоти тизимини шакллантириш ва ривожлантириш.

Кўпчилик эркин иқтисодий ҳудудларда (эркин божхона ва эркин омборлардан ташқари) солиқ сиёсати ЭИХ ҳудудида иқтисодий фаолиятни давлат томонидан тартибга солишнинг асосий, фаол қўлланилувчи усули ҳисобланади.

Ўзбекистонда солиққа тортишни такомиллаштириш икки йўналишда давлат томонидан тартибга солишнинг бевосита ва билвосита усуллари соҳасида олиб борилиши керак.

ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР

Ўтказилган тадқиқотлар натижасида қуйидаги хулосаларни келтириш мумкин.

Турли фикрларни умумлаштириб ЭИХни қуйидагича таърифлаш мумкин: ЭИХлар мамлакатнинг шундай ҳудудики, бу ерга олиб кирилган товарлар миллий божхона юрисдикциясидан ташқарида ҳисобланади, бинобарин божхона назорати ва солиққа тортилишдан озод этилади, яъни бу ерда мамлакатнинг бошқа ҳудудларида қўлланилмайдиган ўзига хос имтиёзлар ва рағбатлантиришлар тизимидан кенг фойдаланилади деган таърифни бериш мумкин.

Кўпчилик адабиётларда ЭИХлар халқаро майдонда хўжалик иқтисослиги бўйича эркин савдо ҳудудлари, саноат ва ишлаб чиқариш ҳудудлари, техник ва технологияни жорий этиш ҳудудлари, хизмат кўрсатиш ҳудудлари, комплекс ҳудудларга бўлинади.

Жаҳон тажрибаси шуни кўрсатмоқдаки, ҳозирги кунда эркин иқтисодий зоналарнинг ташкил этилиши ҳудудий-хўжалик бошқарувининг энг самарали моделларидан бири ҳисобланиб, улар мамлакатнинг алоҳида олинган иқтисодий ҳудудларини инвестициялар ва илғор тажрибаларга кенг очиб бермоқда.

Турли эркин иқтисодий ҳудудларда имтиёз ва рағбатлантиришлар тизими тўртта асосий гуруҳга ажратилади:

- ташқи савдо имтиёзлари;
- солиқ имтиёзлари;
- молиявий имтиёзлар;
- маъмурий имтиёзлар.

Исталган ташкил этилаётган зона ишлаб чиқилган комплекс ривожланиш режасига, яъни барча хўжалик объектларини ривожлантириш, иқтисодий алоқаларда тенг ҳуқуқли иштирок этувчи хар хил мулкчилик шаклларига асосланган янги ишлаб чиқариш муносабатларини вужудга келтириш режасига эга бўлиши зарур. Дастурнинг асосий мақсади давлат,

тижорат ва хорижий капиталдан, аҳоли маблағларидан комплекс фойдаланиш, ишбилармонлик, молиявий ва ҳуқуқий тузилмаларни фаоллаштириш асосида зонани динамик иқтисодий ва ижтимоий ривожлантиришдан иборат.

ЭИХлар мавжуд бўлган ёки уларни ташкил қилиш истагида бўлган барча мамлакатлар хорижий инвестицияларни жалб қилиш учун бошқа мамлакатларга нисбатан кўпроқ имтиёзлар бериши керак. Бу молиявий жиҳатдан мамлакат учун шунчалик қийин бўладиги, ушбу зоналарни ташкил қилишнинг умумий иқтисодий ва молиявий мақсадга мувофиқлигини шубҳа остига қўяди.

Ҳозирги кунда Ўзбекистон иқтисодиётига, шу жумладан ЭИХга хорижий инвесторларни кириб келиши учун қулай инвестицион муҳит яратилган, мамлакатимиз иқтисодиётига жалб этилаётган инвестициялар ҳажми, манбалари ва улардан фойдаланиш борасида ижобий сифат ўзгаришлари рўй бермоқда. 2012 йилда иқтисодиётимизга 11 миллиард 700 миллион доллар миқдорида ички ва хорижий инвестициялар жалб этилди ёки бу борадаги кўрсаткич 2011 йилга нисбатан 14 фоизга ўсди. Жами инвестицияларнинг 22 фоиздан ёки 2 миллиард 500 миллион доллардан ортиғини хорижий инвестициялар ташкил этди, уларнинг 79 фоиздан кўпроғи тўғридан-тўғри хорижий инвестициялардир. Эътиборга сазовор томони шуки, жами инвестицияларнинг қарийб 74 фоизи ишлаб чиқаришни модернизация қилиш ва янгилашга қаратилган дастур ва лойиҳаларни амалга оширишга йўналтирилди.

Мамлакатда инвестиция фаолиятини тартибга солувчи 50 дан ортиқ ҳуқуқий-ҳужжат қабул қилинди, жумладан, “Концессиялар тўғрисида”ги, “Эркин иқтисодий зоналар тўғрисида”ги, “Чет эл инвестициялари тўғрисида”ги, “Чет эллик инвесторлар ҳуқуқларининг кафолатлари ва уларни ҳимоя қилиш чоралари тўғрисида”ги; “Инвестиция фаолияти тўғрисида”ги, “Ташқи иқтисодий фаолият тўғрисида”ги Қонунлар айна шу мақсадга хизмат қилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан 2008 йилнинг 2 декабрида “Навоий вилоятида эркин индустриал-иқтисодий зона ташкил этиш тўғрисида”ги, 2012 йил 13 апрелда Ангрен махсус индустриал зонасини ташкил қилиш тўғрисидаги фармонлари қабул қилинди.

Ушбу ЭИХларда хорижий инвесторларнинг кириб келиши учун барча имкониятлар мавжуд. Бу эса ўз навбатида хорижий инвесторлар ёрдамида йирик ишлаб чиқариш корхоналарни куриш имкониятини бермоқда.

Жаҳон тажрибаси кўрсатишича, исталган эркин иқтисодий ҳудудни ташкил қилишдаги мураккаб муаммо зонанинг хорижий инвестицияларни жалб қилиш билан боғлиқ самарали иқтисодий механизмини шакллантириш ҳисобланади.

Энг умумий кўринишда ЭИХни ташкил қилиш ва фаолият кўрсатишининг иқтисодий ва молиявий механизми қуйидаги тамойилларга асосланади:

- дастлабки босқичда ЭИХни ташкил қилиш харажатларини кўпинча қабул қилувчи томон, яъни ЭИХ ташкил қилаётган мамлакат ёки шу мамлакатнинг минтақаси ўз зиммасига олади;

- ЭИХ ташкил қилиш турли манбалардан – давлат, минтақавий ёки муниципал бюджетлардан молиялаштирилади, шунингдек хорижий ёки миллий инвесторларнинг маблағларидан фойдаланиш мумкин;

- автоном хўжалик тузилмаси сифатидаги ЭИХнинг ўз иқтисодий фаолияти ўзининг бюджетига асосланади. У зона ҳудудида жойлашган жисмоний ва юридик шахсларнинг солиқ тушумлари; ҳомийлар ёрдами; давлат томонидан қўллаб-қувватлаш маблағлари; маълум даражада божхона йиғимлари ҳисобидан шакллантирилади.

- ЭИХни ташкил қилиш ва айниқса унинг фаолият кўрсатиш жараёнини давлат томонидан марказлашган тартибга солиниши чекланган меъёрий тавсифга эга бўлиши керак;

- давлат ва маҳаллий бюджетларга тўловлар ва солиқлар ставкалари ҳар бир зона учун яқка тартибда, зонанинг ихтисослашуви, ишлаб чиқариш ва

бошқа имкониятларидан, инфратузилманинг ривожланиш даражасидан келиб чиққан ҳолда шакллантирилади;

- зонада жойлашган корхоналарнинг давлат бюджети билан барча молиявий муносабатлари зона маъмурияти ва зона бюджети орқали амалга оширилади.

ЭИХнинг очикликка, жаҳон хўжалик алоқаларини кенгайтиришга, хорижий ва маҳаллий инвесторларни жалб қилишга йўналтирилганлиги ЭИХни давлат томонидан тартибга солишнинг мавжуд шакллари ва усулларини миллий даражада қўлланиладиган усулларга нисбатан ўзгартиришни талаб қилади.

ЭИХларни давлат томонидан тартибга солиш шакллари ва усулларини такомиллаштириш куйидаги йўналишларда амалга оширилиш мақсадга мувофиқ:

1. Солиққа тортиш тизимини такомиллаштириш.
2. ЭИХни божхона тартибга солишни такомиллаштириш.
3. ЭИХда молиявий ўзаро муносабатлар механизминини такомиллаштириш.
4. Зонанинг мақсадли йўналишига қараб инвестицион сиёсат устуворликларини ишлаб чиқиш.
5. ЭИХ фаолиятинини ахборот таъминоти тизимини шакллантириш ва ривожлантириш.

Кўпчилик эркин иқтисодий ҳудудларда (эркин божхона ва эркин омборлардан ташқари) солиқ сиёсати ЭИЗ ҳудудида иқтисодий фаолиятни давлат томонидан тартибга солишнинг асосий, фаол қўлланилувчи усули ҳисобланади.

Ўзбекистонда солиққа тортишни такомиллаштириш икки йўналишда давлат томонидан тартибга солишнинг бевосита ва билвосита усуллари соҳасида олиб борилиши керак.

ЭИХда тадбиркорлик фаолиятинини бевосита солиққа тортишни такомиллаштиришнинг муҳим йўналиши солиқ кредитлари амалиётидан кенг фойдаланиш ҳисобланади. Солиқ кредитлари амалиётинини жорий этишдан

олинган маблағлар ЭИХнинг ишлаб чиқариш, қўшимча ва ижтимоий инфратузилмасини ривожлантиришга йўналтирилиши керак.

ЭИХни солиқли тартибга солиш нафақат зоналаштиришни давлат томонидан тартибга солиш усули ва инвестицияларни жалб қилиш механизми сифатида, балки миллий товар ишлаб чиқарувчиларни ҳимоялаш воситаси сифатида ҳам қараш зарур.

Айрим мамлакатларда, масалан Россияда ЭИХни бошқариш органлари божхона тартибга солиш ва божхона назорати усулларида фойдаланган ҳолда миллий ишлаб чиқарувчиларни ҳимоя қилишда мустақил чоралар кўрадилар. Бироқ миллий товар ишлаб чиқарувчиларни ҳимоялаш маълум чегарада, рақобат муҳитини сақлаган ва нафақат божхона, балки барча мавжуд усуллардан фойдаланган ҳолда амалга оширилиши керак. Ушбу йўналишда мумкин бўлган чоралар сифатида қуйидагилардан фойдаланиш мумкин:

- маълум бир ҳаётий муҳим тармоқлардаги корхоналарни давлат дотациялари билан қўллаб-қувватлаш;
- ЭИХ резидентларига, уларнинг маҳаллий саноатни ривожлантириш жараёнидаги иштирокига қараб табақалаштирилган имтиёзларни тақдим этиш;
- бозорда маҳаллий товар ишлаб чиқарувчиларнинг хулқ-атвор тактикасини ўзгартириш, маҳсулот таннарҳини пасайтириш имкониятларини қидириб топишни рағбатлантириш, ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, бозор талаблари асосида ишлаб чиқарилаётган маҳсулот ассортиментини кенгайтириш, маҳсулот сифатини ошириш мақсадида адолатли рақобатга йўл қўйиш;
- маҳаллий корхоналар ривожланишини мақсадли молиялаштириш;
- ЭИХда маҳаллий товар ишлаб чиқарувчилар манфаатларини ҳисобга олган ҳолда солиқ режимини оптималлаштириш.

ЭИХ субъектларини иқтисодий фаолиятини билвосита давлат томонидан тартибга солишнинг самарали усули бўлиб преференциялар хизмат қилади.

Ўзбекистонда преференциялар, ЭИХ ҳудудида махсус преференциал режимлардан фойдаланиш соҳасини чеклаш мақсадида давлат томонидан тартибга солишнинг айрим бевосита тарифли усуллари билан биргаликда қўлланилиши керак. Бундай усулларга қуйидагиларни киритиш мумкин:

- давлат ва маҳаллий бюджетларга солиқ ва бошқа (танланма) тўловлар нормативлари;
- ЭИХнинг ташқи ва ички чегараларида бож тарифлари ставкалари.

Преференцияларнинг самарали кўринишларидан бири – зона хўжалик юритиш субъектлари даромадининг чегаравий миқдори. У ЭИХ маъмурияти томонидан аниқ хўжалик субъектининг шароитлари ва хусусиятларини махсус эксперт таҳлили асосида аниқланиши керак. Солиққа тортиладиган ўрнатилган даромадлар чегаравий миқдоридан олинган маблағлар зонада тадбиркорлик фаолиятини ривожлантиришга йўналтирилиши керак.

Божхона қатъий марказлашган тузилмага эга давлат ташкилоти ва бевосита жойларда давлат ташқи иқтисодий сиёсатини олиб борувчи сифатида ЭИХ иқтисодиётига рағбатлантирувчи таъсир кўрсатиши мумкин. Шунга боғлиқ равишда ЭИХда божхонали тартибга солишни қуйидаги йўналишларда такомиллаштириш зарур:

- божхона назорати ва расмийлаштируви жараёнини оптималлаштириш;
- илғор ахборот технологияларини жорий этиш;
- божхона инфратузилмаси тизимини ривожлантириш;
- зонада божхонанинг ташқи иқтисодий фаолиятни тартибга солувчи ролини ошириш.

Миллий ЭИХларда молиявий муносабатлар механизми ҳозирги вақтда шаклланиш босқичида турибди. Уни шакллантириш учун ЭИХ фаолиятини молиялаштиришнинг турли манбаларидан комплекс фойдаланиш назарда тутилади. Бунда хусусий миллий ва хорижий инвестициялардан, маҳаллий ресурслардан, ЭИХ минтақаларининг ва у ерда истиқомат қилувчи аҳолининг ўз маблағларидан максимал фойдаланиш ҳисобига давлат маблағларидан фойдаланишни ҳар томонлама чеклашга интилиш зарур.

Ушбу манбалар ўртасидаги нисбат зонанинг ҳаётийлик цикли босқичларини ҳисобга олган ҳолда ундаги иқтисодий муносабатларни ривожланиб боришига мос равишда ўзгартирилиши зарур.

ЭИХ бюджетининг харажатлар қисми, одатда унинг даромад қисмига нисбатан камроқ белгилаб қўйилган, шу сабабли уни такомиллаштиришда кўпроқ имкониятлар мавжуд. Барча маъмурий-ҳудудий тузилмалар учун умумий бўлган, маҳаллий даражадаги масалаларни ҳал қилиш, маҳаллий ўз-ўзини бошқариш органларига юклатилган алоҳида давлат ваколатларини амалга ошириш билан боғлиқ харажатлар моддаларидан ташқари ЭИХнинг хавфсизлик режимини таъминлаш; миллий ва хорижий инвесторларга молиявий кафолатлар тақдим этиш билан боғлиқ харажатлар; бюджетдан ташқари фондларни шакллантириш учун йўналтириладиган маблағлар каби махсус моддаларнинг мавжудлигини ҳам ҳисобга олиш зарур.

ЭИХларда молиявий муносабатларни такомиллаштиришда муҳим йўналишлардан бири бюджетдан ташқари ЭИХда иқтисодий муносабатларни ривожлантириш билан боғлиқ бўлган ихтисослаштирилган фондларни шакллантириш ҳисобланади. Бундай фондларни ташкил қилиш бўйича чоратадбирлар қуйидаги иккита йўналишда олиб борилиши мумкин:

- ЭИХда турли йўналишларга эга фондлар комплекси;
- ягона фонд доирасида турли хўжалик юритиш соҳалари бўйича шўъба корхона-фондларни ривожлантириш.

У ёки бу шаклни танлаш ЭИХ кўлами ва унинг турига боғлиқ. Масалан, технопарклар ва технополисларда илмий-техник ва тажриба-конструкторлик ишларни рағбатлантириш фондларини назарда тутиш мақсадга мувофиқ.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

I. Ўзбекистон Республикаси Қонунлари

1. Ўзбекистон Республикасининг “Инвестиция фаолияти тўғрисида”ги 1998 йил 24 декабрдаги Қонуни. № 719-1 Ўзбекистоннинг янги қонунлари, 1998.
2. Ўзбекистон Республикасининг “Чет эл инвестициялари тўғрисида”ги 1998 йил 30 апрелдаги Қонуни. Ўзбекистоннинг янги қонунлари, 1998.
3. Ўзбекистон Республикасининг “Чет эллик инвесторлар ҳуқуқларининг кафолатлари ва уларни ҳимоя қилиш чоралари тўғрисида”ги 1998 йил 30 апрелдаги Қонуни. Ўзбекистоннинг янги қонунлари, 1998.
4. Ўзбекистон Республикасининг “Ташқи иқтисодий фаолияти тўғрисида”ги Қонуни (янги таҳрири) 2000 й.
5. Ўзбекистон Республикаси Солиқ кодексининг янги таҳрири. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2007 йил 12 декабр 52/1-сон.

II. Ўзбекистон Республикаси Президенти Фармонлари ва қарорлари, Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари

6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Ангрен махсус индустриал зонани барпо этиш тўғрисида»ги Фармони. 13.04.2012.
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар жалб этилишини рағбатлантиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги Фармони. 10.04.2012.
8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 27 декабрдаги «2012 йилги инвестиция дастури тўғрисида»ги 1668-сонли қарори
9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2012 йил 21 ноябрда “Ўзбекистон Республикасининг 2013 йилга мўлжалланган инвестицион дастури тўғрисида”ги 1855-сонли Қарори.
10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2010 йил 15 декабрдаги ПҚ-1442-сонли “2011-2015 йилларда саноатни ривожлантириш устуворликлари тўғрисида”ги Қарори
11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Инновацион лойиҳалар ва технологияларни ишлаб чиқаришга татбиқ этишни рағбатлантириш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида» Қарори 16.07.2008.
12. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Навоий вилоятида эркин индустриал-иқтисодий зона ташкил этиш тўғрисида” Фармони 04.12.2008.
13. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2013 йил 18 мартдаги "Жиззах" махсус индустриал зонасини барпо этиш тўғрисида"ги Фармони.
14. 2013 йил 2 майда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг "Жиззах" махсус индустриал зонаси ҳудудида юксак технологияли ишлаб чиқаришларни ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида"ги қарори

III. Ўзбекистон Республикаси Президентининг асарлари

15. И.А. Каримов. Бош мақсадимиз – кенг кўламли ислоҳотлар ва модернизация йўлини қатъият билан давом эттириш. //Халқ сўзи. 19.01.2013.

16.И.А.Каримов. 2012-йил Ватанамиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади. “Халқ сўзи” газетаси, 20 январ 2012 йил.

17.Каримов И.А. Бизнинг йўлимиз – демократик ислоҳотларни чуқурлаштириш ва модернизация жараёнларини изчил давом эттириш йўлидир (Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 19 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси). “Халқ сўзи”. 2011 йил 8 декабрь.

18. Каримов И.А. “Барча режа ва дастурларимиз ватанамиз тараққиётини юксалтириш, халқимиз фаровонлигини оширишга хизмат қилади” //Халқ сўзи, 2011 йил 22 январь.

19. Каримов И.А. Мамлакатимизда демократик ислоҳотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси. //Халқ сўзи. 2010 йил 13 ноябрь.

IV. Асосий адабиётлар

20.Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг 2012 йилнингасосий яқунлари ва 2013 йилда Ўзбекистонни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устувор йўналишларига бағишланган Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги “Бош мақсадимиз – кенг кўламли ислоҳотлар ва модернизация йўлини қатъият билан давом эттириш” мавзусидаги маърузасини ўрганиш бўйича ўқув қўлланма. – Т.: “O’qituvchi” НМИУ. 2013.

21.Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг 2011 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлари ва 2012 йилга мўлжалланган энг муҳим устувор йўналишларга бағишланган Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги “2012 йил Ватанамиз тараққиётини янги босқичга кўтарадиган йил бўлади” мавзусидаги маърузасини ўрганиш бўйича ўқув қўлланма. – “Ўқитувчи” НМИУ, 2012. – 282 б.

22.Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримовнинг “Барча режа ва дастурларимиз ватанамиз тараққиётини юксалтириш, халқимиз фаровонлигини оширишга хизмат қилади” мавзусидаги маърузасини ўрганиш бўйича ўқув-услубий мажмуа. – Т.: Иқтисодиёт. – 2011.

23.Г.Ғ. Назарова, Х.Х. Халилов, Н.М. Салихова, Н.Ч. Сафаров, Ф.А. Саидназаров. Эркин иқтисодий ҳудудлар. Т.: ТДИУ, 2011. – 348 б.

24.Доклад Центра экономических исследований «Структурные изменения в экономике Узбекистана: достижения, проблемы, перспективы». 2010. www.cer.uz.

25.Друзик Я.С. Свободные экономические зоны. М: 2008.

26.Авдокушин Е.Ф. «Свободные экономические зоны» Учеб. пособие. - М.: ИВЦ «Маркетинг», 2008.

27. Ўзбекистон иқтисодиётининг рақобатдошлигини ошириш муаммолари: назария ва амалиёт/ муаллифлар жамоаси: Р.Алимов, А.Расулев, А.Қодиров ва бошқ. –Т.:Konsauditinform-Nashr. 2006.

28. Рыбаков С.А. Особые экономические зоны в России. Налоговые льготы и преимущества./С.А.Рыбаков, Н.А.Орлова. – М.: Вершина, 2006 – 248 с.

29. Зименков Р.И. Свободные экономические зоны. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005.

30. Авдокушин Е.Ф. Международные экономические отношения. Учебное пособие. М., 2004.

31. Т.П.Данько, З.М.Округ. Свободные экономические зоны. М.: ИНФРА-М. 1998, С.145.

V. Қўшимча адабиётлар

32. Mahmudov N.M., Eshov M.P va boshqalar. Jahon iqtisodiyotiga integratsiya. O'quv qo'llanma. T.: TDIU, 2011, 200 b.

33. Стратегии модернизации и обеспечения долгосрочного устойчивого экономического роста. – Т.: SMIASIA, 2011. – С. 439.

34. G.G'. Nazarova va boshqalar. Jahon iqtisodiyoti va xalqaro iqtisodiy munosabatlar. Darslik. T.: TDIU, "Iqtisodiyot", 2011.

35. Ходиев Б.Ю., Бекмуродов А.Ш., Гафуров У.В. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг «Мамлакатимизни модернизация қилиш ва кучли фуқаролик жамияти барпо этиш – устувор мақсадимиздир» ҳамда «Асосий вазифамиз – Ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир» номли маърузаларини ўрганиш бўйича ўқув қўлланма – Т.: Иқтисодиёт. - 2010.

36. Юлдашев Р.З. Инвестиционное обеспечение приватизированных предприятий в Узбекистане: управленческий аспект. Монография. – Т.: Иқтисодиёт, 2009. – 93 с.

37. К.Х.Абдурахманов, А.М.Абдуллаев, Ш.Х.Дадабаев. Региональная экономика и управление. Т.: 2007.

38. Муминов Н.Г. Свободные экономические зоны. Т. 2005.

39. Холиқулов А.Р. Эркин иқтисодий зоналар: назарий асослари ва жаҳон тажрибаси. Т.: ЖИДУ. 2002.

VI. Даврий нашрлар, статистик тўпламлар ва ҳисоботлар

40. Маматов М. Миллий иқтисодиётга хорижий инвестицияларни жалб қилишнинг назарий асослари. //Иқтисодиёт ва таълим. 2011 йил, 4-сон.

41. Собиров А. Ўзбекистон Республикасига хорижлик инвесторларни жалб қилиш шакллари. //Иқтисодиёт ва таълим, 2011 й., 5-сон.

42. Эргашев И. Хизмат кўрсатиш соҳасида инвестицион жозибадорликни оширишнинг иқтисодий аҳамияти ва омиллари. //Иқтисодиёт ва таълим. 2011 йил, 2-сон.

43. «Куда идти после кризиса? Структурная трансформация: какой станет экономика Узбекистана в 2034 году». – «Экономическое обозрение»,

№ 7, 2009.

44.Бродский М.Н., Костенко С.И. Инвестиции как источник конкурентоспособности //Ученые записки Института права С.-Петербургского государственного университета экономики и финансов /Под ред. А.А.Ливревского. 2001. Вып. 6.

45.Адрианов В.Д. Специальные экономические зоны. «ЭКО» журналы, 1997, №3-сони, 42-бет.

46.Ўзбекистон Республикаси ижтимоий - иқтисодий тараққиётининг мустақиллик йилларидаги (1990–2010 йиллар) асосий тенденция ва кўрсаткичлари ҳамда 2011–2015 йилларга мўлжалланган прогнозлари: статистик тўплам.– Т.: O‘zbekiston, 2011.– 140 б.

47.Analytical report «Of the world economic situation and prospects in 2011», New York-Geneva, UN, 2011.

48.World Development Indicators 2011. Structure of Output. – International Bank for Reconstruction and Development/World Bank. – Washington D.C., April 2012.

49.Special Economic Zones: Global Experience and Best Practices. 2008

VII. Интернет сайтлар

50.www.gov.uz

51.www.press-service.uz

52.www.mfer.uz

53.www.UzA.Uz.

54.www.review.uz

55.www.cer.uz

56.www.mfa.uz

57.www.nfier.uz

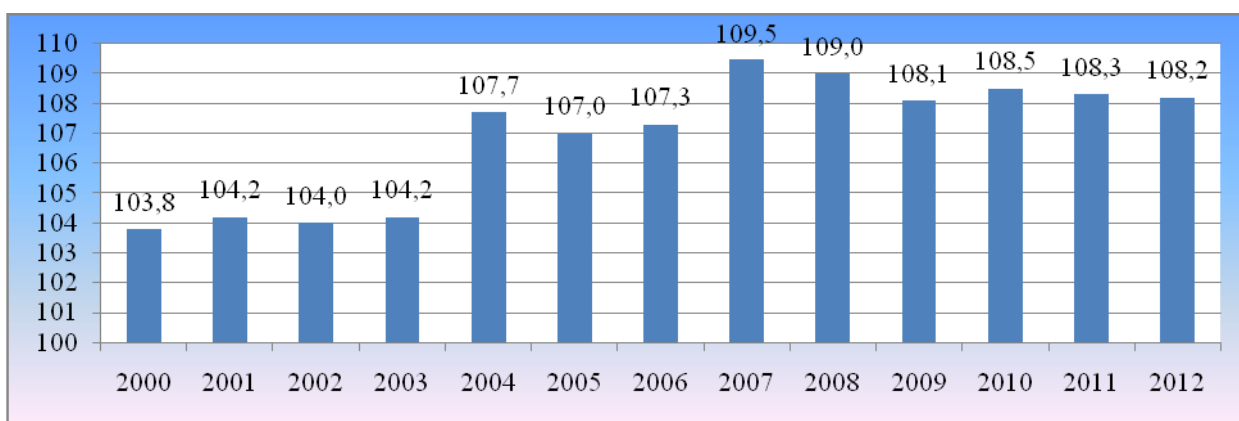
58.www.navoi.uz

59.www.region.uz

60.www.google.co.uz

61.www.uzinfoinvest.uz

ИЛОВАЛАР

1-расм. Ўзбекистонда ялпи ички маҳсулотнинг йиллар давомида ўсиш динамикаси, фоизда³¹

1-жадвал

ЯИМнинг такрор ишлаб чиқариш таркиби, (фоиз ҳисобида)

Йўналишлар	1991	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
ЯИМ жами	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Истеъмол	77,0	72,9	83,4	67,1	66,0	63,8	64,6	65,8	70,0	65,7	68,0
Ялпи жамғариш	26,8	24,2	15,9	23,0	24,8	22,6	31,0	28,8	20,4	26,5	28,9
Соф экспорт	-3,8	2,9	0,7	9,7	9,1	13,6	4,4	5,4	9,6	7,8	3,1

2-жадвал

ЯИМнинг тармоқ таркиби, (фоиз ҳисобида)

	1991	1995	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Иқтисодиёт жами	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Саноат	26,3	17,1	14,2	20,7	22,1	24,0	22,3	23,6	24,0	24,0	24,0
Қишлоқ хўжалиги	37,4	28,1	30,1	25,0	24,1	21,7	19,4	18,2	17,5	17,6	17,5
Қурилиш	10,4	7,1	6,0	4,9	5,1	5,5	5,6	7,4	6,4	6,1	5,9
Хизматлар	26,2	34,6	37,2	38,4	39,5	39,3	43,3	44,1	45,1	44,5	44,9
Соф эгри солиқлар	-0,3	13,1	12,5	11,0	9,2	9,5	9,7	6,7	7,0	7,8	7,7

³¹ Манба: Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси маълумотлари

3-жадвал

Ўзбекистонда иқтисодиётнинг асосий тармоқ ва соҳаларидаги ўсиш суръатлари, фоизда

Кўрсаткич	2007 йил	2008 йил	2009 йил	2010 йил	2011 йил	2012 йил
Саноат ишлаб чиқариши	12,1	12,7	9,0	8,3	6,3	7,7
Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштириш	6,1	4,5	5,7	6,8	6,6	7,0
Чакана савдо айланмаси	21,0	7,2	16,6	14,7	16,4	13,9
Аҳолига пуллик хизматлар кўрсатиш	20,6	21,3	12,9	13,4	16,1	14,2

4-жадвал

Ялпи ички маҳсулотнинг ўсишида иқтисодиётнинг айрим секторларининг улушини ўзгариши (фоизли пункт ҳисобида)

Кўрсаткичлар номи	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2011
ЯИМ ўсиши – жами (%да)	3,8	7,0	7,3	9,5	9,0	8,1	8,5	8,3	
Иқтисодиёт тармоқларини жами улуши: ЯИМ ўсишидаги									
Саноат	8,0	12,4	17,6	14,5	15,5	10,4	9,1	7,4	
Қишлоқ хўжалиги	21,6	23,5	25,1	17,9	12,9	17,7	19,2	18,3	
Қурилиш	3,8	7,5	9,8	8,7	5,1	23,0	6,4	6,7	
Транспорт ва алоқа	23,3	19,5	17,7	18,4	21,9	7,0	14,2	16,3	
Савдо ва умумий овқатланиш	13,3	10,4	13,7	19,0	16,1	15,5	20,8	20,9	
Бошқа хизматлар	18,2	11,2	7,4	12,2	18,4	17,2	21,9	22,2	
Билвосита солиқлардан субсидияларнинг айирмаси	11,9	15,5	8,7	9,3	10,0	9,2	8,6	8,3	
Жами	100	100	100	100	100	100	100	100	

Манба: Прогнозлаштириш ва макроиқтисодий тадқиқотлар институти материаллари.

5-жадвал

**Ўзбекистон Республикасининг 2013 йилда ривожлантиришнинг
макроиқтисодий кўрсаткичлари прогнози (олдинги йилга нисбатан
фоизда)**

Кўрсаткичлар	2012 й.	2013 й.
Ялпи ички маҳсулот (ЯИМ)	108,2	108,0
Саноат маҳсулотлари чиқариш	107,7	108,4
Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажми	107,0	106,0
Капитал қўйилмалар ҳажми	111,6	109,3
Чакана савдо айланмаси	113,9	113,8
Хизмат кўрсатиш ҳажми	114,2	116,0
Истеъмол нархлари индекси	107,0	107-109
Давлат бюджети камомоди (ЯИМга нисбатан фоизда)	+0,4	-1,0
Марказий банкнинг қайта молиялаштириш ставкаси (йиллик)	12	12

Манба: Ўзбекистон Республикаси Давлат Статистика қўмитаси маълумотлари; Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2013 йилга асосий макроиқтисодий кўрсаткичлар ва давлат бюджети параметрлари прогнози тўғрисида”ги ПҚ-1887 сонли қарори, 2012 йил 25 декабрь.

6-жадвал

**Ўзбекистон Республикасида саноат ривожланишининг 2011-2015
йилларга мўлжалланган прогноз кўрсаткичлари³²**

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Саноатнинг ЯИМ даги салмоғи (фоиз ҳисобида)	23,9	24,1	24,8	25,8	26,8	28,0
Тайёр маҳсулотнинг саноат маҳсулотлари умумий ҳажмидаги салмоғи, %	50,6	51,7	53,6	56,2	58,7	61,2
Саноатга киритиладиган инвестициялар ҳажми, млн. АҚШ доллари	2 668,9	3 207,9	3 923,9	4 891,1	6 118,9	7 531,6
Саноат маҳсулоти экспортининг саноат ишлаб чиқаришининг умумий ҳажмидаги салмоғи, %	38,0	42,3	46,1	51,8	58,0	63,2
Умумий экспорт таркибида саноат маҳсулоти экспортининг улуши, %	51,1	61,7	62,5	65,3	69,7	71,8

³² Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2010 йил 15 декабрдаги “2011-2015 йилларда Ўзбекистон Республикаси саноатини ривожлантиришнинг устувор йўналишлари тўғрисида”ги №ПҚ-1442 сонли Қарори.

7-жадвал

Асосий турдаги саноат маҳсулотлари ишлаб чиқариш прогнози

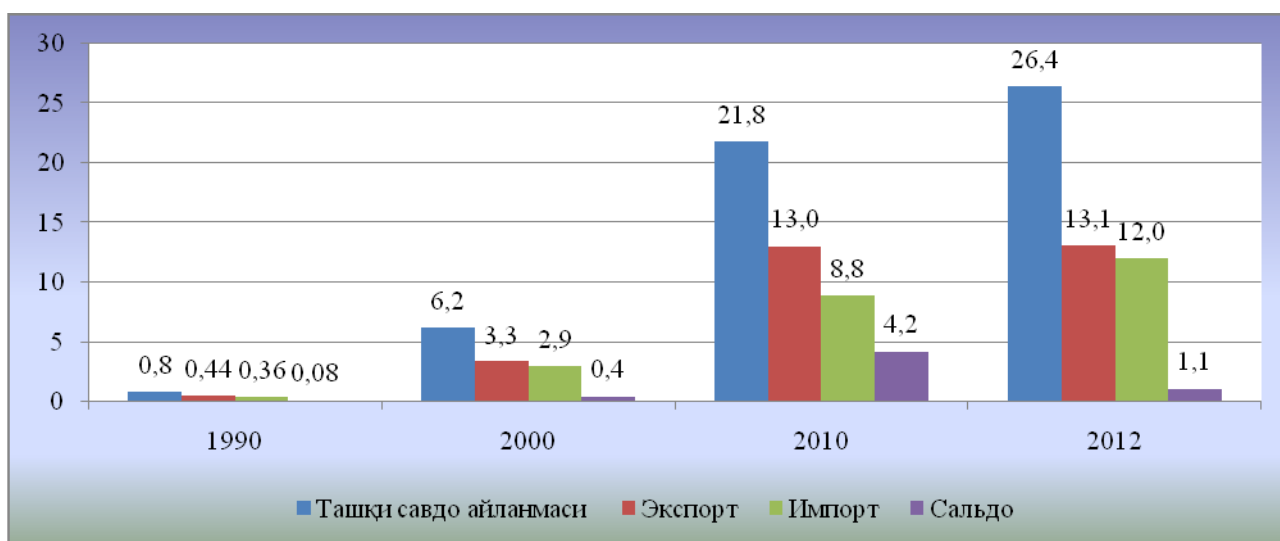
№	Саноат маҳсулотлари турлари	Ўлчов бирлиги	2012	2013 (прогноз)	2014 (прогноз)	2015 (прогноз)
1	Енгил автомобиллар	минг дона	235,5	245,0	250,0	260,0
2	Автобус ва юк автомобиллари	минг дона	3,7	3,0	3,1	3,2
3	Кучли ток кабеллари	минг км	13,6	13,5	14,0	14,5
4	Музлаткичлар	минг дона	17,8	90,0	95,0	110,0
5	Телевизорлар	минг дона	26,7	105,0	109,0	112,5
6	Энергия тежовчи чироқлар	минг дона	2007,6	28400,0	28700,0	28870,0
7	Калий ўғитлари	минг тонна	125,3	200,0	300,0	450,0
8	Калцийланган сода	минг тонна	92,0	100,0	100,0	100,0
9	Қурилиш ойнаси	минг кв.м.	13051,4	12140,0	12530,0	13000,0
10	Керамик плиталар	минг кв.м.	4350,0	3800,0	4500,0	5800,0
11	Пахтадан ип-калава	минг тонна	140,6	345,6	435,2	524,0
12	Тайёр газмоллар	млн.кв.м.	56,4	241,4	268,2	304,0
13	Трикотаж буюмлар	млн.дона	64,6	132,7	162,3	241,3
14	Пайпоқлар	млн.жуфт	3,2	30,2	42,1	48,0

Изоҳ: Прогноз кўрсаткичлари “2011-2015 йилларда Ўзбекистон Республикаси саноатини ривожлантиришнинг устувор йўналишлари тўғрисида”ги Дастур параметрларидан олинган.

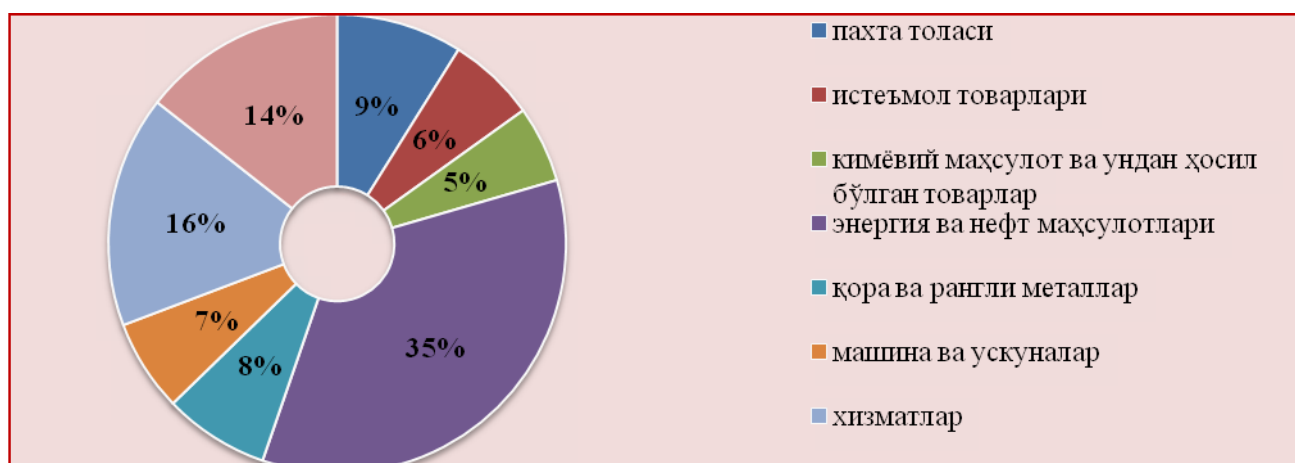
8-жадвал

2013 йилда фойдаланишга топшириладиган янги объект ҳамда модернизация ва реконструкция қилинадиган ишлаб чиқариш қувватлари

№	Тармоқлар ва соҳалар	Фойдаланишга топшириладиган объект ва ишлаб чиқариш қувватлари сони	Яратиладиган ишчи ўрин, киши
1	Нефть-газ саноати	6	244
2	Энергетика саноати	9	40
3	Тоғ-металлургия саноати	10	446
4	Кимё саноати	3	944
5	Металл ва металлни қайта ишлаш саноати	4	114
6	Кўмир ишлаб чиқариш саноати	2	180
7	Автомобилсозлик саноати	13	283
8	Электротехника саноати	6	279
9	Қурилиш материаллари саноати	10	1356
10	Енгил саноат	9	2210
11	Чарм пойабзал саноати	2	98
12	Озиқ-овқат саноати	15	705
13	Фармацевтика саноати	14	860
14	Транспорт соҳаси	6	92
15	Бошқа соҳалар	6	698
	Жами	115	8549

2-расм. Ўзбекистоннинг ташқи савдо кўрсаткичлари динамикаси, млрд.долл.³³

3-расм. Мамлакатимизда 2012 йилда экспорт қилинган товар ва хизматларнинг таркиби

³³ Қуйидаги манбалар асосида тайёрланди: Ўзбекистон Республикаси иқтисодий-ижтимоий тараққиётининг мустақиллик йилларидаги (1990-2010 йиллар) асосий тенденция ва кўрсаткичлари ҳамда 2011-2015 йилларга мўлжалланган прогнозлари: статистик тўплам. – Т.: “Ўзбекистон”, 2011, 60-б; http://www.mfer.uz/uzb/tashqi_savdo/

9-жадвал

Ўзбекистон Республикасининг экспорт таркибининг йиллар бўйича динамикаси, фоизда³⁴

Экспорт таркиби	1990 йил	2000 йил	2011 йил	2012 йил
Пахта толаси	59,7	27,5	9,0	9,6
Озиқ-овқат маҳсулотлари	3,9	5,4	13,2	6,7
Кимёвий маҳсулотлар ва улардан тайёрланган буюмлар	2,3	2,9	5,6	5,8
Ёқилғи ва нефть маҳсулотлари	17,1	10,3	18,5	37,4
Қора ва рангли металллар	4,6	6,6	7,4	8,0
Машина ва ускуналар	1,7	3,4	6,7	7,0
Хизматлар	1,3	13,7	11,8	17,6
Бошқалар	9,4	30,2	27,8	7,9

10-жадвал

Ўзбекистон Республикасининг импорт таркибининг йиллар бўйича динамикаси, фоизда³⁵

Импорт таркиби	1990 йил	2000 йил	2011 йил	2012 йил
Машина ва ускуналар	12,1	35,4	41,3	45,4
Кимёвий маҳсулотлар ва улардан тайёрланган буюмлар	9,7	13,6	13,3	14,4
Ёқилғи ва нефть маҳсулотлари	3,1	3,8	8,1	7,3
Қора ва рангли металллар	10,2	8,6	8,1	7,8
Озиқ-овқат маҳсулотлари	48,9	12,3	12,4	9,9
Хизматлар	1,5	8,5	5,3	6,1
Бошқалар	14,5	17,8	11,5	9,1

³⁴ Манба: http://www.mfer.uz/uzb/tashqi_savdo/

³⁵ Қуйидаги манбалар асосида тайёрланди: Ўзбекистон Республикаси иқтисодий-ижтимоий тараққиётининг мустақиллик йилларидаги (1990-2010 йиллар) асосий тенденция ва кўрсаткичлари ҳамда 2011-2015 йилларга мўлжалланган прогнозлари: статистик тўплам. – Т.: “Ўзбекистон”, 2011, 60-б; http://www.mfer.uz/uzb/tashqi_savdo/

Ўзбекистон Республикасининг 2011-2012 йилдаги Инвестиция дастурида кўзда тутилган капитал қўйилмаларнинг асосий параметрлари³⁶

млн. сўм

№	Молиялаштириш манбаларининг номланиши	2011 йил	2012 йил
	Жами капитал қўйилмалар, шундан:	20721845	23679701
1.	Марказлашган инвестициялар:	4 969 491	5 740 892
1.1.	Бюджет маблағлари	950 000	1 059 254,4
1.2.	Суғориладиган ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш жамғармаси	105 000	115 560
1.3.	Бюджетдан ташқари фонлардан, <i>жумладан</i> ,	911 834	1 431 777
	- Республика йўл жамғармаси		
	- Болалар спортини ривожлантириш жамғармаси	609800	680 796
	- Таълим муассасаларини реконструкция қилиш, капитал таъмирлаш ва жиҳозлаш жамғармаси (2012 йилдан Таълим ва соғлиқни сақлаш муассасаларини реконструкция қилиш, капитал таъмирлаш ва жиҳозлаш жамғармаси)	139930	158 147
	- Олий таълим муассасаларининг моддий-техник базасини ривожлантириш жамғармаси	162104	545 836
1.4.	Тикланиш ва тараққиёт жамғармаси (<i>сўм эквивалентида</i>)	1 353 527	46 997,6 1 432 400
1.5.	Давлат кафолати остидаги хорижий инвестициялар ва кредитлар (<i>сўм эквивалентида</i>), <i>шундан:</i>	1 376 130	1 701 901
	<i>қишлоқ жойларда уй-жойлар қуриш (сўм эквивалентида)</i>	171 750	301 564
2.	Марказлашмаган инвестициялар:	16 025 354	17 938809
2.1.	Корхона маблағлари	7 536 261	6 835 725
2.2.	Тижорат банклари кредитлари ва бошқа қарз маблағлари, шу жумладан:	2 069 185	3 524 824
	<i>АТБ “Қишлоқ қурилиш банки”нинг қишлоқ жойларда уй-жойлар қуриш учун имтиёзли кредитлари</i>	196 289	222 070
2.3.	Тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар ва кредитлар (<i>сўм эквивалентида</i>)	3835109	4340656
2.4.	Аҳоли маблағлари	2 584 800	3 237 604

³⁶Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2010 йил 29 декабрдаги ПҚ-1455 ҳамда 2011 йил 27 декабрдаги ПҚ-1668-сонли қарорлари.

**2012 йилда ишга туширилган 2013 йилда амалга оширилиши
кутилаётган йирик лойиҳалар³⁷**

№	Лойиҳа номи	Лойиҳа қуввати	Умумий қиймати (млн. долл.)
2012 йилда яқунланган йирик лойиҳалар			
“Ўзбекнефтегаз” МХК			
1	"Шуртаннефтегаз» негизида пропан-бутан аралашмаси қурилмасини барпо этиш (5 навбати)	50,0 минг тонна	74,2
“Ўзбекэнерго” ДАК			
2	Навоий ИЭС негизидабуг-газ қурилмасини барпо этиш	478 МВт	529,78
“Ўзкимёсаноат” ДАК			
3	Навоий вилоятида техник кремнини ишлаб чиқаришни ташкил қилиш (1 босқич)	12,0 минг тонна	19,04
“Ўзавтосаноат” АК			
4	Самарқанд вилоятида юк автомобиллари ва компонентларини ишлаб чиқарувчи янги комплексни барпо этиш (II босқич)	3,0 минг дона	29,38
2013 йилда яқунланиши мўлжалланган йирик лойиҳалар			
“Ўзбекнефтегаз” МХК			
1	Мавжуд ДКС -1,2,3,4 ўрнига Газли сиқувчи компрессор станциясини барпо этиш	16 дан 25 МВтгача ошириш	261,13
“Ўзбекэнерго” ДАК			
2	«Тошкент ИЭС» ОАЖ негизида когенерационбуг-газ технологиясини жорий этиш	27 МВт	62,99
“Ўзкимёсаноат” ДАК			
3	Дехқонобод калилий ўғит заводини ишлаб чиқариш қувватларини кенгайтириш (2 босқич)	200,0 минг тоннадан 600,0 минг тоннагача ошириш	254,8
“Ўзбекистон темир йўллари” ДАТК			
4	Жиззах-Янгиер икки йўналишли электрификация қилинган темир йўл линиясини барпо этиш (1 босқич)	187 км	320,74

³⁷ Қаранг: Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт вазирлиги. Худудларда саноатни ривожлантиришнинг асосий омиллари, ишлаб чиқаришни модернизациялаш, техник ва технологик қайта жиҳозлаш, маҳаллийлаштириш дастурининг бажарилиши ҳамда ҳорижий инвестицияларни жалб этишда ҳокимликларнинг долзарб вазифалари. Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши Раисининг, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимларининг ўринбосарлари, маънавий-маърифий ишлар бўйича ёрдамчилари, туман ва шаҳарлар ҳокимлари иштирокидаги ўқув семинари, 2013 й.

«Навоий» ЭИИЗ: Ташкил этиш концепцияси

